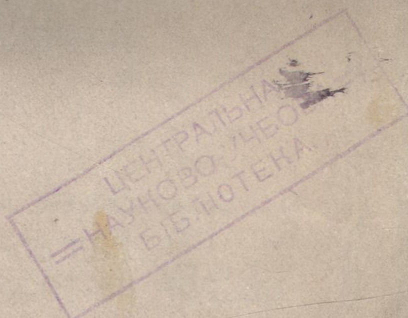
ГАРТ

ІЇ:
Ю. Кулик, Мих. Дубовик, Ю. Дубков, Зінаїда Ен.
А:
СМІЛЯНСЬКИЙ.— Машиністи, ОЛЕКСІЙ КУНДЗІЧ — Батько
ТІ:
КОРЯК.— Веселий швець Максим Заноза, В. АНДРІЯШ.—
охвала Обсерваторові, М. ДОЛЕНҐО.— Змістова ритміка в
ричному творі

1

28

кавне
ництво
аїни

ВІДКРИТО ПЕРЕДПЛАТУ НА 1928 РІК

НА ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИ
ЖУРНАЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТА
СЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (ВУСПП)

„ГАРТ“

(ДРУГИЙ РІК ВИДАННЯ)

Редакційну колегію журнала складає:
І. КУЛИК, В. КОРЯК, І. МИКИТЕНКО, М. ДОЛЕНҐО, П. УСЕНКО, В. СОСЮРА, В. ЮРИНЕЦЬ

ЖУРНАЛ „ГАРТ“

об'єднує українських пролетарських письменників та критиків

ЖУРНАЛ „ГАРТ“

містить художні твори, критичні публіцистичні та наукові статті з різних питань мистецтва взагалі та літератури зокрема

Адреса редакції для листування в справах рукописів — Харків, вул. К. Лібкнехта 31, ДВУ, „ГАРТ“

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 12 міс.	6	крб.	— коп.
„ 6 „	3	„	25 „
„ 3 „	1	„	75 „
„ 1 „	—	„	65 „

Окреме число 75 коп.

**ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ
СЕКТОР ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДВУ**

Харків, Сергіївська площа, Московські ряди, 11

А ТАКОЖ УПОВНОВАЖЕНІ ПЕРІОДСЕКТОРУ
СКРІЗЬ ПО УКРАЇНІ

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

№ 1 СІЧЕНЬ 1928

РЕДАГУЮТЬ: В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИТЕНКО, В. СОСЮРА, П. УСЕНКО, М. ДОЛЕНҐО, В. ЮРИНЕЦЬ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Укрголовліт № 445. Зам. № 735. Тираж 1000.

ЗМІСТ

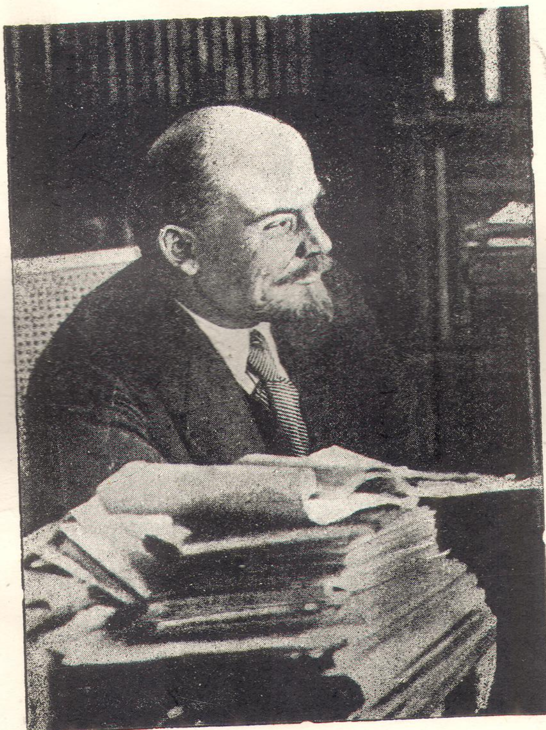
Стор.

І. Ю. Кулик. — Карачай, уривок з поеми 5
Смілянський. — Машиністи, повість 9
Мих. Дубовик. — Мета, поезії 40
Олексій Кундзіч. — Батько, новела 41
Ю. Дубков. — Похід, поезії 47
Зінаїда Ен. — Зимовий ранок, поезії 48

В. Коряк. — Веселий швець Максим Заноза 49
В. Андріяш. — Похвала обсерваторові 67
М. Доленґо. — Змістова ритміка в ліричному творі 73

Бібліографія 85

Хроніка 90

В. І. Ульянов (Н. Ленін)

І. Ю. КУЛИК

КАРАЧАЙ

(Уривок з поеми)

Пролог

Станція „Степная“ —
Справді степова:
Мокрі сараї,
Блекла трава;
Далі — рівно, рівно, рівно —
 до одчаю.
А в уяві гори,
А в уяві прірви —
 Карачай.
Невже розлюбив вас,
 степи?
Невже рідніші —
 кряжі?
Ні. Ні.
Але в серці щось розтопилося —
І вже назад не звяжеш.
Але степ
 не кургани —
Перетяли
 снігові вершини
І не снігом талим —
Камнеструпом вкрились
Степові рани.
Люблю степ і гори, і море...
— Овва! Так потрапить
І хуторянин.
— Що зробиш,
 як серце роз'їли вітри океану.
Що зробиш,
 як по степних бур'янах розпласталося.

Що зробиш,
        як стисли 'го кряжисті лапи
І кам'яні зуби не кинули гризти.
А ще люблю тебе,
        люблю тебе —
                місто.

I

Зеленавою смужкою моря Кубань
Ковтає піняву Таберду.
Про ці гори співала бандура,
Про розвіяність хмарних убрань.

Каміння кістлява короста
Цупко до днища тулиться.
Заюрбив узбережжя аул
З-за Кам'яного Моста.

А за ним — вітровійні рощелини
Заховують заздрісно чари,
Що сіяв велетень Карча
По їхніх пощерблених щелепах.

...Привів Карча свій нарід із Криму —
Карча — непереможний велетень.
        І гук був, і грім
По гірських рощелинах.
І прийшли на Кавказ, і шукали луків,
І шукали пасовиськ по горах.
        І грім був, і гук,
І тремтів перевалами порох.
Вже звивався огнищний дим
В долині приборканим плазом,
        І гук був, і грім,
Як почув кабардинський князь.
Кінь, як змій — і меча до рук;
Сяє злотним лушпинням шишак.
        І грім був, і гук:
— На чужинців накласти ясак,
Всіх дівчат забрать без калиму, —
Хай скориться юн і стар!
        Та гук був і грім,
Як Карча гнав князівські отари.

Князь услід — опанцирений крук —
Аж Ельбрус залютився заметами.
Та грім був і гук,
Бо на поміч Карчі йшли сванети . . .

Ох, і скільки ж бляшаного грому,
Ох, і скільки ж барильного гуку,
Ох, і як воно нудно самому
Списувать все це для друку !
Ох, і нудно ж навіть рощелинам
(Ач, посивіли схили азбестом)
Про грім і про гук, і про велетня,
Про Карчу туманаду плести.

Нема Карчі. Не було Карчі.
От послухайте осокорів,
Послухайте кленів :
А був такий щирий,
Такий бадьорий —
Був —
Ленін.
Така велика - велика ясна сакля.
Такий великий - великий
ясний чоловік.
І гори плакали,
І плакали чабани,
Коли він зник . . .

II

Карачай :
Чабани, баранці, арби.
Карачай :
Всього шістдесят тисяч.
Не вітри, не дощі порізьбили

Ці узвишшя.
Порізьбив їх роз'їдливий біль,
Їх бої порізьбили і страти,
Як із півночи йшли сараною салдати
Й безнадійно змагався Шаміль.

Потрощила їх дика орда,
Коли гнали голодних ситі;
І слали, і слали, і слали джигітів
Карачай, Адиґе, Кабарда.

Був Амін, Сюлейман і Сефер,
Післанці — емісари — наїби...
І насичені кров'ю засніжені глиби
Жевріють нею й тепер.

О, Шаміле! Трагічний Імам!
Брів твоїх незамирені злами —
Тільки рух — і на страту нестримно валами
Юрми йшли чабанів - мусульман.

О, Шаміле в зеленій чалмі!
Буйний вітязь тих повістей трудних!
Вірив щиро в незбитність коранів облудних,
Вірив — вів — доки міг, доки вмів.

О, Шаміле, не докір це, ні, —
Вже роки твої блуди поглинули.
Тільки шкода, що темні та віддані гинули
У безглуздій, прекрасній борні.

Одлунав Шаміль. І нема Шаміля.
Ось послухайте осокорів,
Послухайте кленів:
А є такий щирий
і мудрий,
і вмілий —
Є —
Ленін.
Він усіх утішив, що плакали,
Чабанам дав землі, баранців,
Він був у кожній саклі —
І в оцій, і в оцій.
У кожному коші. У кожному аулі.
Він був.
Він є.
Він буде.
І його не забули —
Ні гори —
ні люди.

Мікоян - Шахар
Листопад, 1927

Л. СМІЛЯНСЬКИЙ

МАШИНІСТИ

(Повість)

ЧАСТИНА II

XII

Як і що-дня проревіли над посьолком ранкові гудки. А вулиці — тихі, безлюдні. Над ямою з поворотним мостом похмуро мовчав деповський корпус, і задимлені ворота його численних стійл закривали всі входи — ніхто не відмикав грубих залізних засовів.

Коло самого корпусу на рейках сиділо двоє сторожів і тривожно перешіптувались, поглядаючи на відчинену хвіртку, що нею завжди проходили робітники. Цим ранком вони не побачили жодної постати, що поспішала б, як завжди, до корпусу.

— Отой їх не впуска, що за хвірткою на вулиці причаївся. Якісь двоє було зайшли. Так він і руками, і ногами перед ними — не помоглося: пішли до стійл. Тільки ж постояли яку хвилю під замкненим корпусом і назад рушили. Таки побоялися того, що на вулиці, потому — раз бастують, значить, капут — кидай робити й біжи в жита спати, бо якраз скуштуєш і нагаїв, і шомполів.

Другий сторож заговорив незадоволено:

— Допіру під парканами коло майстерень обходив — таке й там. Другий гудок заграв, то повідмикали монтьори корпуси, а людей, хоч запали, ні душі... і слід не пахне. Котрий путящий, так хоча під ворота прийшов або недалеко провулками блукає, бо не знати, що буде, а то більше зраділи, що робити не треба, і носа не показують.

Він замовк, жадібно вп'явшися в хвіртку. Може таки хоч кілька чоловік, та не послухають бунтівника, що стереже на вулиці кожного. Першому було трохи моторошно й хотілося говорити, щоб розвіяти острах.

— Ну, я, знаєш, ось тільки зміни дочекаюся, та як піду, то не принесе мене нечиста сюди й завтра й позавтрому, і аж поки всі не підуть робити.

— Бо ж тобі це легко: сидиш на хуторі в сина. Шукай тебе. А мені, лиш не піду на чергу, зараз гості на кватєру: „а чому ти, більшовичка

твоя мама, на роботу не йдеш?“ Задеруть тобі кожуха та нагаями певну припорцію, що полагається, приділять.

— Ну, браток, коли тільки нагаями, так це ще мислено, а от, коли за шомполи візьмуться, тоді, браток, повна невидержка. Та ще буває переперчать нашої припорції так, що й не сидітимеш, і не лягатимеш, і стояти в равновесії несила буде — в усі закутки шпигатиме, немов тебе гірчицею всього вимазали. Отак вони вміють.

— Мене ще не били, — хмуро промовив другий.

— А мене, браток, знайомили з цим дєлом, як розвалили громадою панові скотарню.

— Ну, то що?

— Нічого. Гаразд минуло. Десять день у лікарні одлежав, поки загоїлось. А инші всі жнива пересиджували у в'язниці.

Потім він скрутив цигарку й говорив далі:

— У таких, браток, случаях краще робити, як свої накажуть — страйкувать, значить, страйкуй, потому — все їдно битимуть. Гайдамаки не всиплють, так свої товариші десь у суточках здибають, то ще дужче постараються: вони свої, не сумліваються, що ти кія заслужив. Краще, браток, коли чужі б'ють — менше чухатимешся, та й не докорятимуть після.

— А я нікого не боюся — ні чужого, ні свого. Хай вони покажуться — їм забастовка та колотнеча всяка, політика й так і далі, а до тебе по душу прийдуть. Городяни поховаються, бо вони один одного не знають, а за тобою на селі кожна собака слідкує.

— Ну, не говори: зостанешся на роботі, а власть бува ізмениться та комісари прийдуть — тоді видихай. Стоїть на стайні коняка — реквізують; корова на вигін вийшла — реквізують, і самого тебе...

— Теж реквізують?

— У сто разів гірше — без роботи можуть лишити. Раз пролетарія — своїх піддержуй.

Другий перервав його:

— Дивись — ковбасу нечистий припер!

— Це, браток, для охрани спокойствія.

— Та хто ж це стане те спокойствіє порушувати? Зараз третій гудок заграє, а в депі — душі живої...

— Чекай, о восьмій контора зійдеться, будуть люди.

Коло хвіртки нерухомо стояв німецький вартовий з рушницею за плечима. На широкому багнеті гостро відсвічувалось раннє сонце.

— А бунтар той, певне, втік, бо хіба ж таку публіку німець потерпить?

— Звичайно, зник. Хай би він ще й до німця з агітацією: „так і так, мовляв, пане-товаришу, забастовка в нас, так, може, ви пішли б

у жито спати?" Тільки ж вони, браток, із закутка можуть действовать, а навидноті їм кришка. Німець зараз: „цюрик!", і пожалуста під замок у холодочок, господа. Знаєш, під станцією льох есть?

Вони зареготались. Потім враз затихли й обличчя їм напружились.

— А це ще кого знесло на паркан?

— І справді, лізе... Це той, диви, що під хвірткою допіру робітників гонив.

— А якого дідька йому треба тут?

— Та вжеж нікого, як не нас.

— І справді, сюди дияволова душа суне. Хіба німця гукнути?

— Ех, мабуть, і тепер без канчуків не минеться! Не гукай німця: гірше буде. На случай спитає що, кажи, що от, мовляв, змена не йде, так німець нас не випущає...

До них швидко підходив Юрко Воловик.

— Ану, куркулі, забирайся звідси! Додому хіба не пора?

— А ти що, кумендант у нас?

— Хоча й не комендант, а псувати нашої справи не дозволю!

Сторожі впізнали Юрка й стали сміливіші з ним.

— А ти, парубче, за собою наглядай,— удався до нього другий сторож,— а до нас свого носа не совай. Твойо дело — тендер і під машиною з мастильницею, от і роби своє. Постановили тебе в депі на маневри, так і роби, що звеліли, а ти народ каламутиш.

— Не каламучу, товариші, а хочу права. За що нас арештовують? За що товаришів на Пинські багнища заслали? Та й ви сами хіба сліпі були, як гайдамаки на вигоні вас збирали?

— Ми на роботі тоді були,— відказав похмуро другий сторож.

— Ну, коли не ви, то ваші родичі, певне, знають.

— А, звєсно, знають. Я в больниці десять днів вилежав. Що й казати — всі хороші!..

— То що ж, товариші, кидаєте робити?

Другий сторож відказав сердито:

— А чого маємо кидать? Прийде змена — здамо й підемо тоді.

— Зміна не прийде: ми її вернули. Вони собі відпочивають, і ви йдіть. Усе їдно від німця подяки не дочекаєтеся.

— Та вже ж побачимо, що буде.

— Дивіться ж. Не кинете варти — пошкодуєте потім. Тоді не проситься.

Сторожі дивилися пильно вслід Юркові, аж поки його голова востаннє повернулась до них і зникла по той бік бетонового паркану.

Що ж маємо діяти?

— А чорт його відає. Може, німець випустить?

Рушили до хвіртки.

— Пане, — удався перший сторож до вартового, — ми вже свою службу, того... відбули й тепер нам пора геен на хаузе. Понімаєте, пане?

— Цюрик! — гаркнув вартовий і подав патрон в дуло рушниці.

— Та ми ж, пане, не робітники... ми — сторожі.

— Цюрик!

— Ні чорта, браток, не вийде з цим йолопом. Дихать би йому так не дало, як нам бастувати хочеться.

Сторожі відійшли вбік і знову посідали на рейки.

— А цікаво, чи на сигнальній башті хто є?

— Нема, повтікали, а зміна не прийшла.

Помовчали.

— А чи не спробувати нам через паркан?

— Чорт його... А не стрілятиме?

— Та й не побачить. Ось за вагони зайдемо й перелíземо. Там провулком і — поминай, як звали.

Вони рушили за вагони, що безкінечними хвостами простяглися по запасних путях — величезні довгі змії спинилися відпочити по довгій дорозі.

Позлазили на високий дерев'яний паркан.

— Так, виходить, брате, потягам тепер ні до станції, ні від станції?

— А так. Ні туди, ні сюди... Хоча і сам Гінденбург з Берліну екстренним — не пустять. Раз на сигнальній нікому стрєлку здєлать, значить — стоп! Не рипайся тут.

— Вєрно. Молодці. На чому ж тепер німці хліб везтимуть з України?

— Та й без пива ці, що тут, лишаються.

XIII

На засміченім пероні вокзалу й по навколишніх путях порожньо, тихо. У день страйку заборонили стороннім ходити в будинкові станції й навколо. Кілька потягів підповзли до вхідних семафорів — спинилися, жалібно скиглячи свищиками. Німецькі вартові вірними бульдогами блукали слідом за бригадами, не даючи їм розбігатися. І сам начальник станції, злякавшися гніву робітників, зник без сліду. Його помічники вперто переховувалися в картоплинні по сусідських городах — їх не відшукали настирливі, розлючені вартові. Вокзал стояв порожній, тихий — прислухався пильно, про що шепочуть міські вулиці, гудуть телеграфні дроти. Але в залі телеграфу старші телеграфісти знесилювалися, приймаючи з лінії тривожні звістки — вся їх підручна молодь пішла на посьолок. Гуляє сміливо гучна луна великими залями вокзалу. Випадкові подорожні розійшлися на місто, далі від усякого лиха. В кривих завулках посьолку, що заплутаним павучим вузлом збіглися до пасажирських воріт, виповнює повітря дужа парубоча пісня, а в ній один високий голос вистрибує, джигітує межи всіма иншими.

Машиністи

Відпочивають майстерні, депо, на путях не заливаються свищиками стрілочники і в комендантській падає в знесиллі пан „кумендант", лаючись у трубку на телефоністок і на свого невдаху секретаря, Коломійченка Павла Степановича.

А коли в господі Довгих наставала вільна година, Віра поспішала на переїзд і знову займала свою варту. Потяги не йшли, а вона все сподівалася зустріти батькову машину.

Переїзд відтинав од посьолку чималий кут. Широкий, зелений шлях підповзав до нього з навколишніх сіл, перекидався через залізні путі й гуркотів далі бруком до міста.

Вона ж сиділа на ослоні під сторожовою будкою і забувала лік метким годинам, аж поки ласкавий вітер не накидав зоряної мережки на думки неспокійних натомлених посельчан.

В неділю ввесь переїзд заквітчався групами посельчан. Ні палюче сонце, ні пильний догляд німецького вартового не заважали розмовам, вигукам, жартам. На путях було порожньо й спокійно. Десь за верству коло депа з зухвалим свистом маневрував єдиний паротяг.

Віра бачила гурток молодих робітників, що палили спокійно цигарки, розкидаючи навколо сміливий голосний регіт. Серед них упізнала сина візника, що в нього німці реквізували коня. Обличчя парубкові було в присохлому багні, а очі — червонясті, немов п'яні. З-під навислих брів вони стежили за байдужим натовпом, немов шукаючи, на кого б злити пекучу зненависть, що все не знаходила собі виходу. Коли в депі озвався паротяг, парубкові пересмикнуло обличчя. Він довго углядався в путі. Потім злісно, садистично розтер ногою недопалок.

Віра зауважила, що й увесь цей гурток нервово розглядається навколо, що парубки вперто держаться гурту й що найбільше, певне, цікавить їх далекий маневровий паротяг.

Що вони мають робити? Неспокійно вона оглядалася навколо. Але на инших обличчях не було видко будь-якого обміркованого наміру. Байдужість і підкреслена зухвалість позначали ввесь натовп.

Раптом Віра збагнула. До переїзду наближався маневровий паротяг. Група з візниковим сином миттю розтала. Віра побачила, як несподівано розійшлися вони вздовж пути обома сторонами. Та лише вона бачила їхній замір: натовп розсипався по всьому переїзді, і в ньому розгубилися ті, за ким слідкувала Віра. Вона була певна, що лише проїде переїздом паротяг, як усі ті шестеро сильних рішучих людей скочать на машину. Тривожно оглядалася навколо. Було ясно, що машиніст мусить вести свою машину за переїзд. Народ сходився до путей. Усяк хотів глянути на того, хто посмів у ці дні стати на машину. Справді, звичайна маневрова машина, що завше розвозить вагони, у ці дні стала явищем надзвичайним. Наближаючись, машиніст прискорив рух, пустив з циліндрів

пару, що заволікла миттю всю машину. Потім перед очима Вірі майнули переїздом вкутані парою колеса. Десятки голосів закричали, хтось пальнув із рушниці, і постріл захлинувся у вигуках натовпу. Потім народ рушив за переїзд, де машина раптово спинилась. Віра зрозуміла: кілька робітників скочило на машину, це вони її спинили. Сильні руки відтягли від машини механика. У ньому Віра впізнала вогке, забруднене чужими руками обличчя Сергієвого батька. На тендері на мить звелася голова помічника, потім його постать майнула вниз на путі, і за хвилю він стрибав путями навтіки від натовпу. Його здоганяли регіт і свист людей.

— Куси його,. куси!

— Ату!

— Держи!

— Хо-хо-хо...

Але той уже зникав за будівлями. Тепер на машину налізло сила народу. Хтось опинився навіть на будці механика й чоботом намагався збити свищик, але він навіть не гнувся. Старого Довгого держали за руки, а він, трусячи головою, лютував:

— Кажу вам, геть з моєї машини!

— Ха-ха... дивись — так і підемо!

— Ану, дайте йому понюхати антрацету!

— У топку його, сволоч! Хай обсмалить собаку...

— Геть з машини, бо вартових гукну! — хрипів безпорадно Довгий.

— Вартових?! Ану, тягніть його звідси!

— Давай сюди його!

— А стрілочник де? Куркуляча...

— Утік зарані...

— Сюди тягніть, до рову. Хай у нафті вмиється!

— Ха-а...

Довгого підтягли до глибокого зарослого рову, де на дні бігла брудна вода вкупі з нафтою, мазутою та иншим брудом.

— Хо-хо... Р-р-аз!.. Плава, гадюка!..

Механик, скотившися вниз, поринув кілька разів у рідкому бруді й по груди в рідині перейшов рів.

Згори летіли грудки й глумливі вигуки. Потім несподівано здаля хтось гукнув:

— Німці!

— Тікай! Варта!..

Луснуло кілька пострілів. За мить переїзд спорожнів.

Хто брудним смердючим ровом, а хто в обхід бігли з переїзду. З метушні й шуму розтинались поодиноко вибухи запального реготу: реготалася молодь, не дуже поспішаючи втікати. Віра пам'ятала, що мусить, будь-що-будь, а втекти, мусить прибігти додому й заспокоїти матір.

Машиністи

Недалеко переїзду хтось несподівано потрапив їй під ноги. Вона впала, вдарившись головою в паркан. Кілька чоловіка перестрибнули над нею, і вона лиш побачила, як вони задихалися від швидкого бігу. Потім чиїсь сильні руки поставили її на ноги, хтось шарпнув за руку, і за хвилину вона не з своєї волі опинилася на чужому дворищі. За мить перебігли до саду, звідти до другого і лише тут спинилися, оглядаючи оден одного. Поряд з собою Віра побачила візникового сина, що перший ускочив був на машину до Довгого. З ним було двоє літніх парубків. Утираючись рукавами, вони душили останні вигуки дужого реготу.

— Ну, що ж, будемо знайомитись, поки на вулиці втихомириться, — промовив він до неї й подав руку.

— Товариш Юрко.

При такій обстановці Вірі не доводилось ще знайомитися, але вона вдячно стисла шорсткі, зашкарублі пальці. Прізвища ніхто не називав, і вона лише взнала, що другого робітника звуть Семен, а візника прозивають просто Малий. Усі щасливо всміхалися, згадуючи останню подію. Потім, немов забувши за все, з сміхом перелазили парканами з одного саду до другого, поки не вийшли на далекий куток посьолку.

Коли вийшли на вулицю, Юрко стиха спитав Віру за Тодося.

— Не знаю, — відповіла вона, раптом повертаючися всіма думками знову до своїх одноманітних мрій, — певне, він у міській в'язниці. Так каже Коломійченко і мій двоюрідний брат Сергій Довгий.

— Він ваш двоюрідний брат?

— Авжеж... Чому ви дивуєтесь?

— Та як тут не здивуєшся! Чому ж ви втікали допіру від німців?

— Мене знають і змогли б заарештувати, а я їх ненавиджу, як...

— Тоді треба ненавидіти й свого двоюрідного брата.

— Знаю.

— Ну?

— Це ж, товаришу Юрко, не так просто, не так це легко розв'язати... Ми й вороги, ми й друзі, хоча він, я певна, і не хоче допомогти визволитися Тодосеві.

— А ви знаєте, скільки сьогодні сидить у нашій тюрмі таких, як ваш Тодось, скільки таких послали за малярією на Пинські багнища.

— О, я це не лише знаю — я це боляче відчуваю. Але чим би я змогла допомогти їм? Не знаю. Цими днями обійшла деякі родини засланих, але вони нічого не знають ні за своїх, ні за Тодося. А ви, певне, знаєте, як стати їм у пригоді? Навчіть, і я зроблю — як ви скажете.

— Так, знаю.

— Кажіть.

— Треба підтримати страйк.

— ?

— Ви не розумієте, як треба підтримувати робітників у їхній боротьбі?

— Здається, товаришу, я тепер нічого не знаю і не розумію.

— Коли схочете — ми навчимо.

— Я ж вас не знаю, хто ви є?

— Трьох із нас ви бачили перед собою; останніх потім узнаєте.

— Коли?

— Коли забажаєте?

— Я хочу скоро . . . хоч би й сьогодні.

— Як забажаєте.

— Але ж ви мені довіряєте . . . Я вас можу зрадити.

— Ні, цього ви не зможете, будьте певні.

— Хіба?

— Авжеж. Ваш Тодось цьому запорука.

— Тодось у тюрмі, — відмовила вона.

Юрко подумав. Він дуже хотів порадувати дівчину звісткою за брата, але згадав постанову товаришів. Він упевнено промовив:

— Так, він у в'язниці, але захочемо ми — буде на волі.

— Я вам, товаришу Юрко, хочу вірити й вірю . . .

XIV

Другого дня Віра повернулася з крамниці залізничого споживчого товариства з порожнім лантухом. Борошна не дали. Втомлена впала на стілець.

— Продуктів нам не дадуть. Наказано давати лише за дозволом коменданта. А той дозволяє тим, хто не покинув роботи.

Ганна Андріївна обурилась:

— А звідки ми знаємо — чи батько пішов з роботи, чи й досі на машині?

— Казали — нехай у конторі депа дадуть папірець, що батько поїхав з потягом, може, і дадуть тоді. Але для нас це справа безнадійна: в депі знають про Тодося . . .

— Що ж тепер?

Уперше за життя Ганни Андріївни голод заглядав до її хати.

Віра оповідала далі:

— На дверях крамниці поставлено вартового німця, що не впускає без перепусток від коменданта. А я не змогла вкупі з хлопцями перелазити паркан, щоб зайти з чорного ходу.

— І добре, дочко, зробила. Не ходи, не проси . . . Ми ще не старці, щоб у ката просити. Щось доведеться продати та на базарі хліба купити. А просити — набридло вже до кожного на поклін ходити. Щось украло, на когось набрехало — і вскочило в пани. Тепер кирпу гне, губу копилить.

На дворі було чути чиїсь тверді кроки. Сергій привітався притишеним, немов винуватим голосом.

— У вас нічого не змінилося?

Видимо, він уникав чомусь погляду старої.

— Ех, Сергію, на який уже кінець воно мінятиметься? Гіршого, певне, не вигадати...

— А в нас, Ганно Андріївно, теж таке: батько захворів — лежить. Учора на переїзді робітники його здибали. Знервувався — тепер з місця не рушить.

Віра дивилась у вікно: не хотіла показати Сергієві обличчям, що вона про все знає. Вона не оповідала матері за вчорашній випадок, бо ж мусила б тоді розказати і про підпільників. Він продовжував:

— Учора зранку зник Євген. Може, до вас заходив?

— Не було.

— Я чомусь певен, що він наробить лиха й батькам, і мені. Сьогодні вранці на переїзді німецький офіцер затримав двох хлоп'ят — розкидали прокламації. Один було втік, та офіцерів бульдог здогнав і впіймав за штанці. Тепер під вокзалом у льосі сидять, плачуть. Ходив дивитися, думав, Євген між ними — нема. У селі Самборі вчора були партизани — нова неприємність. Завтра виступаємо ловити. А тут ще по лінії на двісті верстов страйк, якось пощастило подати сюди за три дні ешелон.

Віра повернулась до нього:

— Чого ви заслужили, те й маєте, — спокійно вимовила вона, дивлячись йому в вічі.

— Годі вже вам... Знову сваритись почнете, — мимрила Ганна Андріївна, готуючи на столі до чаю.

— Хоч самого чаю нап'ємось, коли нема чого до чаю: не дає ваша, Сергію, власть нам нічого.

— Сьогодні я сам зайду до контори, — поспішив відповісти він, — це, звичайно, якесь непорозуміння.

Віра рішуче вставила:

— Жодного непорозуміння тут нема. Усе ясно й зрозуміло: влада бажає голодом примусити робітників вийти на роботу. Залізницею підвозу нема, базари розганяють, а селян з підводами вертають на села... Але й голод не пожене робити... За три дні страйку люди виросли на десяток літ...

— Ти, Віро, стала завзята більшовичка. Але помиляєшся: частина робітників уже й тепер ладна стати до праці, але...

— Але не стали й не стануть — побояться... Тепер боягузам найгірше: і влади страшно, і своїх робітників страшно. З кожним страйколомом зроблять те, що...

Вона раптово вхопилася за иншу фразу.

— У нас до сусіди-машиніста сьогодні приходив розсильний з депа й вартовий. Діти сусіду попередили — встиг заховатися десь у бур'яні. А німець з розсильним пішли, як і прийшли — ні з чим. Ще й хлопці почали глузувати з німця. Той погнався за ними, хотів, певне, за вуха потягати, а розсильний переліз паркан і собі втік...

— Нічого,— оптимістично резюмував Сергій,— у такий спосіб довго не триватиме.

Павло Коломійченко, радісний, щасливий, бігав по своєму кабінетові. Він то куйовдив буйну чуприну, то, задоволено всміхаючись, потирав долоні.

Нарешті він докопався початку, а тепер розмотає нитку до самого кінця. Як він бажає дістатися цього кінця! Тепер уже полковник безумовно не матиме рації відмовляти йому в посаді. Тепер він, секретар коменданта, Коломійченко, доведе йому, на які речі він здібний.

— Ха-а... Побачимо, побачимо!

Він ще раз розгорнув папери й перебіг очима по кривих, неписьменно вигаданих рядках „донєсєнія“ козака 5-ї сотні сто п'ятнадцятого стрілецького полку, Дениса Кривоноса.

„Тридцятого липня нас, шістьох козаків з бунчуйним Стрільчуком на чолі, було вислано на розвідку в гай, що берегом річки Куколки дістається села Самбору. По двох годинах блукання ми раптом зустріли кількох озброєних селян, що видалися нам за партизанів. Замість наказу стріляти бунчуйний Стрільчук підвів нас до їхнього гурту. Знайшлися козаки що пізнали серед партизанів своїх товаришів з робітничого посьолку. Обидві групи сіли на траві, без слова запалили цигарки. За яких чверть години ми рушили далі відшукувати якогось нового ворога, а партизанська розвідка пішла розглядати наші частини. Успіху того дня ми не мали й поверталися до свого табору вже иншим шляхом, щоб не повторити знову зустріч. Хоч ми їх і не лякалися, але чомусь усім було б неприємно їх бачити. Маючи вчинок бунчуйного Стрільчука й козаків з розвідки, як зраду Української Держави, подаю до вашого відому прізвища цих козаків. За випадок з партизанами уся розвідка тоді ж умовилася мовчати в полку. Серед партизанів дехто з козаків пізнав робітників Довгого й Матвійчука, яких я особисто не знаю“.

Коломійченко з особливою обережністю й повагою склав учетверо „донєсєніє“ Кривоноса й поклав за пазуху. Він радів.

Нарешті він упіймав заплутаний вузол і зможе його розвязати. О, тепер він знає, чому Сергій Довгий знову не зійшовся з ним так близько, як раніш. Тепер він, Коломійченко, доведе, через кого сотенний Довгий звязується з партизанами. А ще обіцяв помститися на своєму двоюрідному братові! Ганчірка!

Він гукнув начальника варти:

— Дайте мені п'ятьох козаків. Хай чекають біля під'їзду.

— Слухаю.

... Він ішов попереду, несучи в руках папку з паперами. За ним топали невлад по дорозі козаки. Посельчани крізь паркани слідкували з дворів ненависними поглядами за непроханими гістьми. Паркани мали очі, що іскрилися зненавистю, але паркани не мали мускулястих рук — їхній гнів був безплідний.

Спинилися біля двору Довгого. Трьох козаків Коломійченко вислав за городи наглядати. З останніми пішов у двір. Несподіванка прикувала Ганну Андріївну до ослону. Вона байдуже простягла ключі Коломійченкові, сама в безсиллі, не повертаючи голови, поводила вражено очима за чужинцями. Віра була спокійна: вона думала, що прийшли за нею. Вона хотіла перемогти їх своїм спокоєм. Коли взяли від матери ключі, вона зрозуміла, що буде трус, з огидою скочила до своєї кімнати й нагнулась над книжкою. Але образа душила її, пливла до горла, каламутила в голові. Жодного слова з книжки не зрозуміла. Одно було на думці: показати Коломійченкові, що він мерзотник, що вона зневажає його. І все думала, що не мине арешту.

Коли він сам увійшов до кімнати, вона дужче нагнулась над книгою, жодним рухом не показуючи, що вона помічає його присутність.

— Досить гуляти в піжмурки, тепер ми вам не віримо,— промовив він до неї, заглядаючи в книгу.

Вона мовчки звела напівзаплющені очі й знову заглибилася в книгу.

Трус робили на дворі.

Віра не дізналась, чого шукали. Але думка за помсту, гостра, настирлива, як вечірній жук, кружляла над її головою. І коли пішли вони з двору, нічого не знайшовши, і за парканом втихли їхні кроки, Віра, дивлячись на відчинену після них хвіртку на вулицю, промовила до матери з чудним спокоєм у голосі:

— Цього я не забуду йому! Він пошкодує не раз!

Мати сиділа мовчки на східцях і дивилася непорушним поглядом у те, що мають принести їй наступні дні. Лише тепер якось непомітно підкралася до свідомости її непохитна певність, що головне — в наступних днях, що має ще зазнати непомірно більше, ніж до цього. Вона не чула слів доньки. Не впав їй до уваги й чудний зловісний Вірин спокій.

Тоді дівчина повернулась до хати, шпурнула книжку на стіл і, оправивши зодяг, вийшла.

— Незабаром повернуся. Піду на переїзд.

За нею зачинилася хвіртка. Ганні Андріївні здалося, що між нею й дочкою вже склався високий паркан і вона не в силі його здолати.

Після невдалого трусу Коломійченко не пішов до себе на вокзал. Цими днями він жив підвищеним темпом. Своїми хитрими очима він побачив, що саме настав час атакувати полковникову впертість. І тепер він, секретар коменданта, зможе довести перед ним свою вправність. Тепер він зможе! Лише треба скупчити зусилля й справити їх на одну мету. Цього вдару ніщо не витримає.

Він ладен зробити двадцять невдалих трусів, але, нарешті, враз збагатить свій матеріял, що його за тиждень має надіслати він до пана полковника.

— Сюди! — наказав козакам.

Вони вийшли на инший куток посьолку. „Пошукаємо ще й тут“, міркував Коломійченко. Знову дерев'яні паркани зоріли на них ненависними очима.

Коли козаки з Коломійченком опинилися на дворищі Сергієвого батька, їх оточив неймовірний лемент і метушня. Собаче гавкання впліталося в зойк наляканої дитини й кількох жінок, що були в той час на подвір'ї. Несамовито кудахтали сполохані кури, і до всього долучався бас старого Довгого, що разом угамовував і собаку, і жінок, і розгонив курей. Після випадку на потязі він лише допіру став на ноги. Блідий, спалий з лиця, знервований, він дочвалав до Коломійченка. Голосу йому стало лише запитати:

— Що сталося, Павле Денисовичу?

— Нічого, не турбуйтеся. Зробимо в вас легенький трус та й усього. Не турбуйтеся, прошу...

Старий затремтів перед парубком:

— Але скажіть, за що ж така образа? За що на мене ця ганьба?

— Узнаєте, коли треба буде.

— Я ж і на машину пішов, не брав участи в забастовці. А владу завжди підтримую і отака напасть!

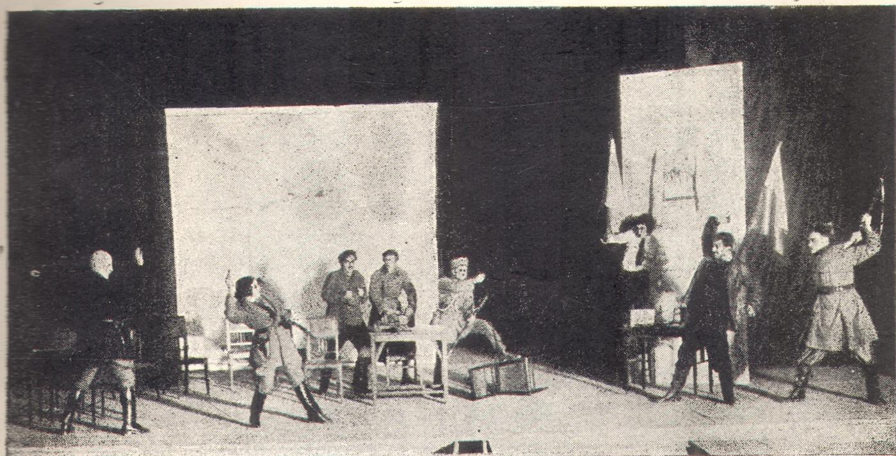
На паркані і на воротях стреміли засмалені обличчя здивованих приємно сусідів, немов якісь чудні ганчарі розвішали на планицях свій горшечний крам.

Кілька козаків з заступами пішли на город, а Коломійченко з двома увійшов до хати. З плачем за ними бігла дружина Довгого й відмикала шухляди. У міру того, як серед хати зростала гора перекиданого дрантя, Коломійченко тихішав, рухався швидше і вже шепотом промовляв до козаків.

— Мене послано, я тут ні за що не відповідаю,— удався він до старого, виходячи з хати. Назустріч йому з садка ніс козак маленьку скриньку.

— У кущах знайшли. Навіть закопано не було, а просто зіллям прикидано та й усього.

Коломійченко вихопив у того знахідку. В ній виблискували синім гартом три бравнінги.

„Березіль“ „Яблуневий полон“

I-ша дія. Сатана попався

Ставлення Я. Бортника Художник Б. Шкляїв

„Березіль“ „Яблуневий полон“ — п'єса І. Дніпровського

III-я дія. Олька — арт. Бабіївна, Матрос — арт. Антонович

Ставлення Я. Бортника Художник Б. Шкляїв

— А-а! — злетіло йому з уст. Він глянув на переляканого старого.
— Чиї?
— Н... не знаю...
— А хто ж, я за вас знатиму! Цю зброю покрадено в німців. А де бомби?
— Не знаю, це, мабуть, Євген... син у мене малий, заховав...
— Де він?
— Сьогодні третій день, як утік з дому.
— Як це втік? Куди?

На дворищі стало тихо. Перелякано дивився в очі Коломійченкові старий, і нишком плакала за його спиною дружина. Козаки мовчки старанно їли достиглі чорні ягоди. За двором, за парканами було тихо. Лише чиєсь хлоп'я, сидячи десь на вишні голосно вигукувало:

„Як у нас на Україні
Всюди чудо - чудеса,
Українцям вся цибуля
Німцям — сало й ковбаса".

Коломійченко виймав з револьверів набої. Його рухи, стали байдужі, мляві, немов сп'янів він з неприхованої радости. З городу прийшли останні козаки — бомб не знайшли. Але він не шкодував: адже ж і ця знахідка надто цінна. Знайдено покрадену зброю! Що тепер скаже про нього пан полковник?

Старий Довгий тремтячою рукою надряпав свого підписа під протоколом.

— Даю вам слово чести, — мовив він до Коломійченка, — що я ж не знав про цю схованку на моїм городі. Сам я ніколи не тримав у руках зброї. Євген зник, і я не знаю, де він.
— Ми вам віримо звичайно, і допоможемо вам знайти сина. А скажіть — ваш старший син Сергій часто відвідує вас?
— Иноді буває.
— І довго тут лишається?
— Коли як... він же свій. Але з цією коробкою він ніколи не приходив.
— Ніколи? Ви бачили?
— Так.

Козаки пішли з двору. За ними, награваючи впівголоса, ніс Коломійченко дорогоцінну знахідку. Він звелів рушати на вокзал: на сьогодні для нього було досить. Тепер йому конче треба обміркувати ситуацію, все врахувати й знову націлитися для чергового вдару. До них, ледве чутя тепер, долітали вигуки завзятого хлоп'яти:

„Українцям вся цибуля,
Німцям — сало й ковбаса..."

XV

Юрко Воловик не чекав Віри. Побачивши її постать крізь вікно, він не аби-як здивувався.

— Що, не чекали?

Вона завітала до хати.

— Та ні, чому?.. Тепер усього треба чекати. Прийшла порадитися що робити.

— Що сталося?

— У нас кілька годин тому був трус.

— Ну й що?

— Коломійченко рушив од нас з порожніми руками. Але це ж має щось означати?

— Це говорить, що Коломійченко бажає вислужитися перед начальством, більше нічого.

— Товаришу Юрко, я остаточно вирішила...

— Що?

— Що я не мушу сидіти вдома без діла.

— Знайдіть роботу.

— Я ж не про те. Мого брата десь ув'язнено, батька кудись загнали — чи й вернеться?

— Чекайте, не хапайтесь необережно за гаряче — пошкодуєте потім. У неділю буде нарада товаришів. Приходьте й ви. А там знайдемо роботу на всіх. Тепер такої... ой, багато!

— Я все б зробила з радістю, нічого б не побоялася. Але ж сьогодні лише вівторок — до неділі п'ять днів.

— Терпіть. Коломійченко терпить невдачі, але повірте — матиме успіх. Він навчився терпіти, навчімося ж і ми вичікувати.

— Чекати, Юрко, надто важко, багато важче, ніж боротися. А потім чи приведе це до чого, чи може все — на вітер.

— Коломійченко так не думає — це його плюс. Можу вас поінформувати. Сьогодні після трусу у вас він пішов до вашого дядька, машиніста Довгого.

— До Сергієвого батька? — здивувалась Віра.

— Так. Сергій — ганчірка, а старий — чорносотенець. І все-таки Коломійченко пішов трусити до свого прихильника. Але дивного нічого немає: у гайдамаки Сергія є більшовик, маленький брат Євген.

— Знаю, це ж мій двоюрідний брат.

— Я так гадаю, що цей Євген потягнув у німців револьвери й бомби та й заховав їх у себе на городі. Коломійченко якраз і витрусив.

— Усе?

— Ні, револьвери не всі, а бомб і зовсім не знайшли. Вам, знаєте, варто приглянутися до свого чотирнадцятилітнього родича.

— Невже всього цього досить для Коломійченка, щоб зробити кар'єру?

— Звичайно, не досить. Але хіба він на цьому спиниться? Хіба він не має широких планів що до найближчого майбутнього? Він не лише нас ловить. Своє павутиння шпигунське він розставляє й на Слобідці. Йому пощастило намовити кількох тамтешніх хлопців, і вони десь сходяться на довгі розмови, з яких Коломійченко довідується за всіх непевних людей на Слобідці. А хіба це далеко від нас? Я певен, що за який тиждень-два він збере таку ж компанію й у нас на посьолку. Слобідські куркулі йому допоможуть у цьому. На чолі їх одна студентка українського університету в Києві, тепер на вакаціях, взялася до шпигунської роботи. Вона вже назвала кількох наших товаришів Коломійченкові, але він намагається довідатись за всіх, тоді разом для більшого ефекту, за одну годину всіх під замок. Нам невідомо, кого вона назвала, Коломійченко ж усі матеріяли держить при собі й незабаром надішле їх до коменданта міста. І от, коли всі ми заплутаємося в його плетиві, тоді ви переконаєтеся, що він страшний нам своїм терпінням.

Вірі раптово спала думка.

— А я його не боюся.

— Та й ми не боїмося,— спокійно відповів він,— але будьте обережні.

— А хто ця студентка?

— Настя Мазуренкова. Дядько її колись був урядник, тепер — звичайний хлібороб. У нього вона й живе тепер.

Вірі враз засяяли очі. Не знаючи чому, вона немов зраділа. Ця студентка з нею добре знайома: колись вони часто сходилися до одного гуртку в гімназії, часто навіть гралися вкупі. Але навіщо ж їй усе це?

Усе ж якась неясна приємна думка не виходила їй з голови.

— Усе це треба обміркувати,— нарешті, вирішила вона.

— Ну, а ви що ж робили до цього часу? — запитав її Юрко, щоб порушити хвилинне мовчання.

— Здебільшого нічого. Усе сумую з матір'ю. Чи повернеться батько?.. Що робитимуть з Тодосем? Лише инколи читаю.

Юркові було неприємно, що він мусить таїти від неї правду про Тодося.

— У неділю на зборах обов'язково їй скажемо все,— прийшло йому на думку.

— У неділю ви прийдете сюди о 7-й, і я проведу вас до товаришів. Не далі, як за день по тому ви матимете якесь доручення.

— Я Вам, Юрко, буду дякувати, як нікому. Цим ви для мене дуже багато зробите. А тепер — до побачення.

Вона пішла. Початок якогось темного ще плану народився їй у думках... Але як довго чекати неділі!

Перед вечором Віра пішла на Слобідку. Швидко обганяла подорожніх, але самій здавалося, що вона ледве ступає. Потім одразу згадала, що нема чому поспішати — пішла повільніше, немов просто випадково завітала, гуляючи. Прогнали з паші товар, і в повітрі стояла рожева задумлива курява. Ревла десь на куткові корова, стоячи перед зачиненими ворітьми. Віра боялася села. Його спокій, невбалаганна непорушність лякали її якоюсь незрозумілою загрозою — повибігають ось із хат п'яні люди з собаками й усі — на неї... А хіба є тут кому заступитися — такі чужі, непривітні ці злиденні двори, похилені хати, насуплені, немов злодії в баранячих шапках... Вона мало бувала на селі.

Легко розпиталася про шлях до Настиного дядька. Але люди дивилися вслід незрозумілим несимпатичним поглядом.

— Настя дома? спитала вона біля воріт підстаркуватого селянина, що саме виводив коней до колодязя.

— Отам,— показав він у садок за клунею,—Мишко, проведи од собак!

З двору вибігло обдерте хлоп'я з огірком та хлібом і, ледве проковтнувши недожоване, жваво заговорило до неї:

— До Насті? Еге? Ходімо, вона тут у садку. Насте, ось до тебе дівка прийшла... Ну, йдіть прямо, не бійтесь, а я Жука придержу...

Під грушею стояла з книжкою висока, по-міському вдягнена Настя. За два роки лице її трохи змінилося: з засмагленого сухорлявого стало виплеканим блідо-рожевим і вражало плавкістю ліній.

— Хоч і дивуюся, але рада твоїй візиті,— взяла вона за руку Віру, - ходімо до столика. Я за цілий день не можу знайти жодної людини, щоб хоч словом перекинутися. Іноді лиш увечері надходять знайомі. Ну, як живеш?.. Років, певне, зо два не бачилися.

— Живу кепсько... Нудьга...

— Ти виглядаєш недобре. Хвора була?

— Ні, так... нудно.

— Чудна! Хіба тут гарних хлопців мало? Я от на Слобідці та й то що-вечора переводжу час то з військовою старшиною, то з німецькими офіцерами — вечорами мені весело. Ех, не вмієш ти...

Віра бажала виправдати якось свій прихід.

— Була тут на Слобідці. Чула за тебе. Ну й зайшла, ідучи додому. Хочу до університету вступати — треба зарані розпитатися.

І сама собі дивувалася, що всю цю нісенітницю говорила природно, ні трохи не підроблюючися, немов і справді вона мала їхати до університету.

Сидячи під креслатою грушею за столиком, довго згадували й за гімназію, і за гімназіяльну начальницю, і за бутерброди в буфеті. Щиро реготалися, згадуючи юнаків-гімназистів, що лише починали впадати коло учениць. Настя на два роки раніше закінчила гімназію й мала більше досвіду в цих справах та й з більшою охотою їм віддавалася.

— Ти, Вірочко, побувала б у нас у Києві. От весело... Ніколи сама не сиджу. Дніпро, театри, вечірки — завжди занята. А молодь — огонь... не пара нашим задрипанкам. Навчилася верхи їздити — німці вивчили. І тепер би на дядькових конях їздила, але немає сідла. Дядько все обіцяє купити, аби лиш я лишилася в нього довше, але я незабаром їду до Києва — нудно тут, я не винесу тутешньої атмосфери.

Віра не знала, щоб сказати й собі в такому ж дусі. Вона потроху підтакувала подрузі, але й думками й настроєм була далеко від усього того, чим захопилася Настя.

— Я теж гадаю їхати в-осени до Києва.

— Звичайно, звичайно, їдь. Інтелігентна людина в цім болоті лише загнити може, а там ти, безперечно, матимеш успіх. Ні, я це тобі серйозно кажу — ти не відмахуйся. Як приїдеш — зараз до мене. Я тебе з товариством зазнайомлю. Не пожалкуєш... І до батька не захочеш їхати. Ми з тобою закрутимо там справжній циклон — у центрі я й ти, а навколо нас — еполети, остроги, шлики, студенти... Вийде чудовий оригінальний циклон. Тут хто — Павло Коломійченко до тебе може прийти... Ти знаєш його? Ну, от... Він до мене частенько навертає... Збираємо товариство — є тут троє-четверо розумних хлопців — і йдемо на прогулянку.

Віра напружила увагу. Тепер вона бажала, щоб подруга як-найбільше говорила на цю тему.

— Отак збираємо, Вірочко, компанію і йдемо за Слобідку...

— Куди ж тут можна піти? — не витерпіла Віра.

— Куди? А й, справді, тут майже нікуди йти. Знаєш, я хотіла... щоб і тут порядний циклон закрутити...

— Ну й як?

— Та як же? Матеріялу не вистачило й місця. Розігнатися ніде. От у нас... на Хрещатику закрутиш таке, буває. Знаєш — автомобілі, рисаки... То публіка православна дивиться вслід та, розумієш, хреститься. А тут і ні з ким, і місця немає. Коли година дозволяє, то йдемо на руїни маєтків Череповського. Там сидимо в покинутім без вікон будиночку. Випивку приносить Коломійченко. Він, знаєш, не аби-як цікавиться мною, але я плюю на нього: мало їх у Києві!..

Тепер Віра сміливіше підтакувала. Вона так, між иншим, розпиталася, де цей маєток Череповського й коли вони ще підуть гуляти. Настя хвалилася своїми успіхами одверто, не зауваживши, що розповіла про те,

що Коломійченко наказував хлопцям не розносити на люди. Вони ще трохи розмовляли, поки Настя не схопилася стурбована:

— До мене ж може хто зайде сьогодні, а я ще не перевдягалася! Ходімо до хати.

Віра скористалася з нагоди.

— Ні, я піду до себе. Поночіє та й дома непокоїтись будуть. Проведи мене.

Вони вийшли за ворота, постояли ще хвилину й розійшлися.

— Ти ж дивися, Вірочко, готуйся до університету, — там ми з тобою такого циклону вкрутимо, що й ясновельможний чхатиме.

Тепер уже Віра не вважала на людей, не боялася похмурих хат. Летіла додому.

„Тепер лише все добре обміркувати, зважити...“

Мати, сидячи на ґанкові, чекала на неї.

— Ти ввесь день блукаєш, а мені серце неспокійне: ще і з тобою що трапиться, тоді мені хоч самій до в'язниці проситися.

Віра радісно обняла матір:

— Не сумуйте, скоро прийде й наша радість. Скоро й ми засміємося в нахабні очі тому, хто хоче наших сліз. Люди не сплять, вони щось роблять — лише нам не видко поки їхньої роботи. Але незабаром побачимо... Треба лише уміти бути витриманим, треба навчитися вичікувати найслушнішого моменту.

І обидві розуміли, відчували своєю жіночою інтуїцією, що мають ще незміряну силу терпіння й зненависти — вистачить її, щоб не впасти й перед найхитрішим ворогом.

М'яко, плавко розіллялась вечірня повідь.

XVI

Нарешті Коломійченкові вистачило матеріялів. Коли в будинкові, де він мешкав, все вгамувалося, він узявся до роботи. У голові вже кілька днів туманів рапорт до полковника.

„Доводжу до Вашого відому, пане полковнику, що в напрямку викриття в нашому районі більшовицької терористичної організації мені пощастило за останні дні зробити кілька успішних кроків. Відомі вам мої попередні невдачі у цій справі вимусили мене з більшою енергією взятися до роботи, тим більше, що я спромігся, нарешті, знайти основну нитку до цієї справи.

Двадцятого липня мене повідомили, що родина машиніста Довгого — мати й дочка — держать звязок з відомим терористом, колишнім помічником машиніста Тодосем Довгим, що тижнів за два тому втік з-під варти. Встановлене від мене слідкування за цією садибою нічого цінного

не виявило. Після цього незабаром я одержав листа від свого приятеля, козака з сотні Сергія Довгого, що перебуває в експедиції до села Самбора. З нього я довідався, що одного дня розвідка Довгого, зустрівшись з партизанською розвідкою, мирно з останньою розійшлася, сховавши цей факт од старшини. Це переконало мене в зносинах обох родин Довгих з більшовиками.

У наслідок трусу в цих родин було знайдено в садибі машиніста Довгого, батька сотенного Сергія Довгого, три бравнінги, що, безумовно, є з числа покраденої в німецьких офіцерів зброї. Коли взяти на увагу факт, що касарні Сергія Довгого розташовані за яких два двори від міської гімназії, де стоять німецькі частини, то темрява, що заволікала до цього крадіжку, тепер роз'яснюється.

Пощастило також узнати, що на Слобідці організувалася під впливом міської більшовицької організації група молоди. Частина осіб мені вже відома, за останніх мене буде повідомлено 4 серпня й тоді ж уночі проти п'ятого маю намір усіх їх заарештувати. Ця ж слобідська група допомогла робітникам Довгому й Матвійчукові втекти з-під варти підчас переводу їх до штабу на роз'їзді № 2.

Оскільки на партизанів до села Самбора вислано лише одну сотню на чолі з Довгим, то можна передбачати, що успіху вона не матиме.

Сподіваючися покінчити з більшовицькою зграєю найближчими днями, гадаю, що мої обов'язки тут покінчено, і насмілююсь прохати Вас відкомандирувати мене на иншу роботу".

Закінчивши рапорта, він оддався своїм думкам.

Їх було сила й налазили вони гуртом, забираючи йому спокій, не даючи зосередитися на одному.

Бувало, прокидався вночі або їхав сам візником — завжди настирливими химерами напосідали на нього химерні думки. Уявляв себе національним героєм, що робить тріумфальну подорож визволеною Україною. Його зустрічають десятки тисяч, що замирають на місці, лише піднесе він руку, щоб промовити кілька привітальних слів. А по газетах — його портрети в найрізноманітніші моменти його тріумфального турне. Иноді, здавалося, що все українське козацтво проголосило його своїм отаманом і він ладен спробувати вмерти за народ. Військова старшина чекає слушного моменту, щоб наставити його, Павла Коломійченка, на гетьмана Соборної України... від Чорного моря й до Брянських лісів...

Такі думки його виснажували. Тоді він нетерпляче бажав бути за коменданта на якійсь станції. Там би він неминуче викривав якісь грандіозні змови кацапів-більшовиків, швидко посувався б вище й вище, з посади на посаду, як по східцях... А потім він знову національний герой... Уранці, не проспавшися, брав драму „Богдан Хмельницький" і упивався патетичними рядками, читаючи вголос.

Так повторялося раз-у-раз.

Раптом він згадав, що в рапорті не вказав, куди саме бажав би перевестися. Він знову узяв перо. У цю мить його думки сполохав дзвінок телефону. Коломійченко схопився, мов підколений на тортурах. Ручка випала з рук і покотилася по рапорту, залишаючи за собою чорний слід.

— Хто дзвонить?.. Слухаю... Убили вартового німця?.. Зараз, зараз біжу... перекажіть, буду зараз...

Біг скажено в гарячий морок, що горнувся лукавою кішкою до обличчя, по-хижому дихаючи на жертву.

Ніч була зоряна, а тишу дзвінко роздирали металеві голоси півнів.

XVII

Поволі йшла стежкою серед пшениці. Коли шумить одноманітним шумом золота повідь під такою прозорою блакиттю, що від захоплення відбирає дух, то можна не побачити блакитного оксамиту, не вчути й сотень голосів і лише думками вільно ширяти на просторах. І багато їх! Легкі вони, легше за вітер — не здогнати, не зловити на такому просторі! Не побачила в золоті достиглого колосу, білої, що розчесаний льоновий кужіль, хлоп'ячої голови, не вчула, як зашуміла під чиєюсь ходою пшениця. Для неї скрізь було море чужого золота й голуба, аж синя, тиша.

Тремтячий, що з самих грудей викотився, голос:

— Вірко!

— Ти, Євгене! Чому тут ходиш?

— Вірко, йди сюди — тут балка, бо мені на стежку не можна: можуть побачити.

Сонце чомусь не засмалило його сухорлявого обличчя. Сторожкі очі похапливо бігали по сторонах і біла нерозчесана чуприна падала на бліде чоло.

Сіли на соковиту, рясну отаву, що на схилі вузенької балки. Обняла хлоп'я за плечі й заглядала в рухливі темні очі, ладна зробити все, що лише накаже це суворе, серйозне обличчя. Повернувся до неї лицем, і вона раптом вжахнулася від його запалих щік, від маленького загостреного носа й тендітної блідости обличчя.

— Євгене, ти ж, певне, і не їв ще сьогодні?..

Він усміхнувся винувато, по-школярськи.

— І сьогодні, і вчора.

Вона з жахом дивилась на нього.

— То ж ходімо швидше до нас... біжімо!

Вона сіпнула його за руку.

— Боюсь, — відказав він, — не можна мені ще.

Віра не витримала його дитячої безпорадности. Схопилася й гостро, як старший меншому, сказала:

— Тоді чекай — я миттю принесу тобі. Тут недалеко.

За хвилину її голова замайоріла над колоссям. І, коли дівчини не стало видко, Євген тихо свиснув, поклавши дві пучки до рота. Двоє хлопців вибігло до нього з пшениці. Засмалені лиця й блискучі очі під навислою чуприною робили їх схожими на дикунів.

— Ну що? Чого вона побігла?

— Зараз, казала, принесу. Чекайте!

— А вона не приведе сюди кого?

— Не така, брате.

— Або кому скаже.

— І не розкаже. Вона сама з понятієм...

— А про шпалери говорив?

— Нє... ось прийде, то я скажу, щоб принесла з малини. Піде до наших і непомітно винесе.

— А коли не захоче?

— Спробуємо сами піти вночі. А тепер ховайтеся, бо, здається, назад біжить.

Віра поспішала до балки, де покинула Євгена. Він радісно сміявся, дивлячися на неї:

— Ось на, їж, а ввечері ще принесу.

— Добре, — він поклав усе біля себе, — це я із'їм, а тепер мені ще треба тобі сказати одну річ.

— Ну, кажи. Що там?

— Піди до нас, так, немов навідатися, потім піди на город і в малині під парканом знайдеш скриньку в зіллі.

— Скриньку в малині? З німецькими бравнінгами? — вигукнула здивовано Віра.

— Ну, так... з бравнінгами. А тобі хто про це сказав?

— Так це, значить, ти поставив?

— Я.

— Наробив же ти, Євгене, біди! Приходили гайдамаки до вас з трусом... Знайшли скриньку.

Хлопець злісно сплюнув набік і послав гайдамаків до біса.

— Хто ж це виказав?

— Коломійченко їх приводив, більше нікому.

— Гаразд, — прошепотів хлопець, — ми йому це нагадаємо!

Віра злякано зашепотіла:

— Що ви йому зробите? І хто це „ми“?..

Перед нею вже серйозний юнак, а не малий Євген, що допіру червонів і соромився її. Його голос став сухий і злісний:

— Ми — це я. А зробимо йому те, що вже зробили німецькому вартовому коло мосту на залізниці.

Вражена дівчина ледве змогла вимовити безпорадно:

— То це ти забив учора вартового?

Він люто одвернувся вбік, немов нахвалявся помститись не на секретареві коменданта, а на Вірі.

Раптом його очі заблищали. Він пожвавішав. Весело почав оповідати:

— Ми до нього давно вже ходимо, міняємо яйця на цигарки. Здавна знайомий. А раз принесли йому спирту — не хоче пити. „А після, як змінишся, питаємо, питимеш?“ „Буду“ каже... Такий, що й по-нашому трохи розмовляє. Почекали ми під переспою, поки змінили його. Потім напоїли спиртом, ну й усе.

— Як усе?

— Порішили й усе...

— За що?

Витончені риси Євгенового обличчя затремтіли й сплуталися від довгого хворобливого реготу.

— За що? Мавзер у нього забрали — от за що...

Віра мовчала. Їй здалося, що зрозуміла, нарешті, вона, чому цей хлопець радіє смерті чужого салдата. А хіба ж вона не раділа б, коли б і сама змогла щось заподіяти їм, отим чужим салдатам? Євген проти неї дитина, але ж він усе може зробити. Недарма ж він так упевнено, люто регоче. На мить у думках промайнув Коломійченко... помста... Вона зможе довести Юркові з товаришами, що вона все може зробити, не боячися.

— Євгене, — обійняла вона його за плечі, — ти ненавидиш німців і хочеш їм чинити шкоду на кожнім кроці, але ти малий ще, що ти зможеш їм заподіяти?

Він зневажливо глянув на неї скоса й дивився вбік.

— Ти сам кволий та навіть і з своїми товаришами. А в нас на посьолку є сильна організація, що бореться з німцями, з гетьманом.

— Більшовики, так?

— Так, а коли будеш ти надалі красти зброю, забивати вартових, то ж лише ти нашкодиш цій організації. Їх будуть дужче шукати й таки знайдуть.

— А нехай ховаються, — зауважив хлопець, — ми ховаємося.

— Ви? Я не знаю, хто це „ви“, і не розумію, від кого ви ховаєтеся.

Євген трохи помовчав, потім зауважив сердито:

— Ну, ти, коли не розумієш, то до нашої справи не встрявай.

Він вийняв з кешені німецьку цигарку й спокійно запалив, пускаючи дим через ніс.

— Але ти зміг би нам допомогти.

Тоді він, не розуміючи, почав дивитись на неї.

— Наприклад, тобі можна було б доручити віднести секретну пошту кудись на село.

Євген гордовито всміхнувся, глянувши на сестру:

— А мені може ваша організація доручити висадити на повітря залізничий міст через річку? У вас є для цього запаси динаміту?

— Коли буде треба, може, і доручать, а тепер знайдуть иншу роботу.

Він незадоволено похитав головою:

— Я згоден робити тепер тільки вибухи.

— Твої вибухи — нісенітниця. Тепер инше потрібно.

— Що?

— Коломійченко знайшов лише частину вкраденої в німців зброї. Окрім того, ти маєш, певне, ще бомби. От і віддай їх нашій організації.

— Ов - ва, — протягнув він, — ми стільки поповозилися, поки дістали, а тобі зразу: „оддай . . .“

— Тобі ж не потрібно.

— Не дам.

— Віддай частину.

— Поговорю з хлопцями, може бомби і, що взяли в гімназії, й оддамо. Не годяться вони нам.

Умовилися, що ввечері Віра знову вийде до балки, принесе страву й забере скриньку з бомбами. Наостанку Євген промовив:

— Коли треба буде зробити десь вибух — гукнеш. Ми все зробимо, аби лише динаміт був.

— Добре, гукну, — сміялася вже вона, рада, що хоча де в чому вмовила хлопця.

XVIII

Напуває палкий липень свої останні ночі гарячим соком молодости й заколисує, що та ненька, дівочими піснями; в синьому чисто - випраному подолі перекидається сліпучими кремняхами; падаючи, вони лишають по собі срібні нитки і зникають, зникають непідхоплені.

Між посьолком і першим обніжком піль ледве помітно виблискують чотири крицевих струни, що тікають повз семафори кудись — за сотні, тисячі, в безвість . . . Але не вийшли сьогодні до своїх будок стрілочники, незасвічені ліхтарі втонули в мороці, рейки не стогнуть під сталевими бандажами машин. А за п'ять сотень верстов, на другому кінці залізної путі, вгинаються рейки під гарячим паротягом. Стоїть, перехилившись у своє вікно, старий механик, весело насвистує, чекаючи собі „путьовки“. Він по двох тижнях примусового поневіряння з німецьким панцерником перепріг, нарешті, свого сталевого жеребця під ешелони і вертає на свій край.

Давно вже не сидів він увечері за самоваром, давно не брав з тарілки стиглої вишні, смакуючи її кислуватий сік. Ех, скоро промайнуть півтисячі верстов.

Так мріє старий, бородатий дядя, весело насвистуючи пісеньку з своєї молодости, в чеканні „путьовки“ для ешелону. Але хіба може він знати, що там на тім кінці залізниці? Хіба може бачити, що там його дочка крадькома перебігає стежкою до балки в пшениці, пригинається до отави, стиха вигукує й чекає. Потім до неї наближається маленька тінь. Про що вони так тихо розмовляють? А за хвилину вона біжить легко назад, сторожко вслухається в шум сухого колосся, в пересвисти нічних птахів. Ніхто не наважується сполохати її напружені нерви, навіть недалеко на залізних путях — тихо, мертво, не свистять свищики, не чути гаслових ріжків. Дівчина підходить до паркану, відсуває на бік клепку, ставить додолу невеличку скриньку й зникає в садку за парканом.

А хто ж розповість старому механикові Довгому про його несподіваного ворога, що сидить за секретаря в коменданта, хто знає, що він записує, нахилившися над своїм синім зошитом.

„Поволі стягую до себе всі нитки й змотую їх собі на клубок. Полковник викликав на особисту розмову. Обіцяв по ліквідації більшовицької зграї послати до иншого міста. Значить — підвищення, уперед без вагань і сумнівів! Завтра слобідчани подадуть прізвища останніх невідомих мені більшовиків. А вночі, за кілька годин, я посаджу всіх під замок двома поверхами нижче за мене.

Скільки вони попсували мені крови! Полковник наказав відкликати Сергія Довгого з сотні, — ловлять зрадників. Як він тепер виправдається? Це був ще один вузлик на моїй нитці, я розвязав його, як і десятки инших. Чекати лишилося всього один день. Як зустріне мене студентка Настя? Дурьоха — все думає, що я закохався в неї й себе не пам'ятаю. О, не знають ще вони Павла Коломійченка!...“

За п'ять сотень верстов нічого не знати старому бороді, механикові. Він радо бере з рук кондуктора „путьовку“ й тягне за підойму свищика. Тільки чудно йому: навіщо до нього на машину ставлять двох вартових? „Ох, порядки!“ — думає він. Проте хай стоять, адже ж тепер він їде додому, туди, де дружина, діти.

Стукотять сухо буферові тарілки, одна в одну, а старий насвистує весело, вглядаючись у нічний каламут на путі.

Зранку Ганна Андріївна не вставала з ліжка. Гострий біль у голові примушував її виповнювати невеличке приміщення безперервним стогоном, що віддавався у Віриній голові нестерпучими колючками: що коли ця нікчемна материна хвороба стане на перешкоді її сьогоднішній прогулянці? Кинути матір одну й піти? Може, їй доведеться ховатися, як малому Євгенові. Що тієї роботи в хаті, а за нею промайнуло

падня — не схаменулася. Обідали пізно, а по обіді мати заснула. Стало враз у хаті тихо. Віра чула, як шуміло їй у голові. Взяла маленьку сокиру й вийшла на двір. Принесла з городу скриньку й підважила лезом сошири закривку. Сміливо взяла залізну цитрину, а скриньку знову заховала.

За посьолком на полі — порожньо. Віра ні в кого не викликала підозри, бо скидалася на міщанську дівчину, що вийшла на поле читати книжку. Загорнуту в газету „лімонку“ міцно притискала книжкою до грудей.

Пішла в напрямкові до Слобідки. Своєму спокою дивувалась сама. Лиш би нікого не зустріти! Та щоб Настя не одурила: зберуться сьогодні чи що перешкодить. До вечора лишалося годин зо дві. Було небо сіре, як сукно німецьких салдат, проте дощ, здається, не ладнався освіжити повітря. Незабаром виринула з зелени Слобідка, а праворуч, за яку верству — на полі руїни економії. Тоді сіла на горбі під вербою й розкрила книжку. Але в книжку не заглянула: стежила за недалекою руїною. Кожен здивувався б, побачивши її з книжкою, над шляхом — хіба мало є кращих місць для читання!

Ураз погляд її метнувся до Слобідки. Звідти вийшло двоє й рушили до руїни. Вона стежила пильно за ними, поки й зникли в деревах колишньої економії. Незабаром туди ж прийшли ще кілька чоловіка. Віра здаля нікого не могла пізнати, але певна була, що то сходиться гурт Коломійченка. Вона вже не могла спокійно чекати. Несила було сидіти й заглядати в книжку. Настя тоді казала, що вони завше допізна сидять там — „розмовляють“. Вирішила обійти навколо руїн, криючися за густим чагарником жовтих акацій.

На шляху швидко наближалися двоє верхівців, глухо гупаючи по збитій дорозі. Віра здалеку впізнала Сергія. Хотіла перейти шлях і толокою рушити до руїни, але він, раптом упізнавши її, замахав рукою. Мусила зачекати. Він здивувався, глянувши на неї:

— Що трапилося? Ти зараз біліша за папір . . .

— Нічого не трапилося! А ти чому до міста їдеш — мало тобі там діла . . . під Самбором?

Джура спинив свого коня віддалік.

— Облиш, Віро, думаєш, мені приємно воювати того, кого я сам добре не знаю.

— А Скоропадського ти добре знаєш?

— Ще раз прошу — облишмо про це. Краще скажи — в мене дома ніяких неприємностей?

— Здається, ніяких . . .

— А Євген не повернувся ще?

Віра здрігнулась. Подумала хвилину:

— Не повернувся й не вернеться.

— Чому? Хіба ти знаєш, де він?

— Н... не знаю, а тільки певна, що... А ти чому їдеш без своєї сотні?

Вона просто чомусь бажала відтягнути час.

— Я, розумієш, і сам не розумію, чому так сталося. Викликав за якимось дідьком полковник, ще й у досить суворому тоні. Проте я, здається, радий, що мене викликано до міста, бо, ти знаєш, хто перебуває серед тих партизанів?

Він близько нахилився до дівчини.

Та стисла плечима:

— Звідки я можу знати? Не думай, що маю з ними зносини, хоч і симпатизую їм, хоч і щиро бажаю якось допомогти їм...

— Вірю, що ти не знаєш. Але я тобі зараз скажу.

Він на мить замовк, немов шукаючи особливої уважности на її обличчі. Справді, вона зацікавлено дивилась на нього.

Тоді він ще нижче нагнувся, немов боячися, що джура почує його слова:

— Серед партизанських загонів тепер Тодось і Матвійчук. Вони, певно, і привели...

Вона злегка крикнула і, схопившись за сідло, потяглася до Сергія. Потім ураз відступила два кроки й безнадійно промовила:

— Це помилка: вони обидва в міській тюрмі.

— Колись були, — додав він, — і колись же втекли. Тодося в партизанів бачили мої козаки.

— Але ж Коломійченко запевняв, що він у в'язниці.

— Бо хотів чомусь одурити вас.

Вона мовчки раділа. Дивилася вбік, часто дихала, помітно хвилюючися.

Він подумав, що, може і не слід було про це оповідати.

— Слухай, Віро, але про це нікому... Згода?

— А матері?

— Ну, лише їй, більше нікому.

— Так, звичайно.

Ураз вона схопила його за руку:

— Сергію, ти ж не допустиш, щоб твої козаки що зробили Тодосеві?

— Ну, от! — гостро вимовив він, — я ж тут при чім?

... Коли він від'їхав, попрощавшись, вона ще раз вернула його:

— Матері за Тодося сам розкажи сьогодні.

— ?

— Я можу пізно повернутися.

Не відповідаючи, він подумав і запитав:

— Що це в тебе загорнуто в газету?

— Сніданок,— механічно відповіла вона й самій стало дивно, що так швидко й легко збрехала.

Він повернув коня до міста. Гукнув джуру. Вони, розмовляючи, повільно почали віддалятися від неї. Далі з-за повороту виднілися лише їхні постаті та голови коней. Віра хвилину дивилася вслід, потім повернулася лицем до панської руїни. Хвилину подумала. Як бажала вона побігти додому, розказати матері за Тодося!.. Відчула, що може передумати й повернути додому. Тоді враз зірвалася з місця й швидко пішла толокою до руїни. Йшла крихким обжніком між стіною пшениці й безкінечною толокою з кущами свиріпи та колючок. За кущами акації вже побачила низенький будинок з червоної цегли — єдиний уцілів на руїні. Осторонь від будинку підійшла до густої стіни кущів, потім поволі наблизилась до будинку. До нього не лишилось і десяти кроків, але зелена стіна розділяла їх.

Дужий регіт і вигуки лунали крізь повибиті рями вікон. Певне, вони не лякалися, що хтось сторонній поцікавиться ними. Віра руками розсунула кущі й оглянула дім. Кілька великих дір замість вікон дивилися темнуватим зівом. Вона зміряла очима віддаль між нею й стіною. Чути було уривки розмови, але слів не можна було розібрати. Хтось кинув крізь вікно в кущі порожню пляшку з-під пива. Вона впала біля Віри. На хвилину стало тихо. Раптом їй набридло вслухатися; у грудях защеміло. Швидко розгорнула газету. Боялася, щоб не вийшов хто з хати. Зовсім спокійно сіпнула за кільце і, розмахнувшись, кинула в пролом для вікна. Повернулась бігти, але впала, заплутавшись у сукні. Миттю звелася й побігла толокою до шляху, чомусь підтримуючи зачіску на голові. Її вмить наздогнав короткий заглушений вибух. Вона не оглядалась. Думала, що вибух буде дужчий. Далі бачила перед собою за шляхом лише стіну пшениці, куди стреміла за порятунком. Шлях, немов утікав від неї. Падала кілька разів і, підвівшися, швидше бігла вперед.

Нарешті дісталася шляху. Стрибнула через колію. Але хтось перетяв її відступ. Звела очі — перед нею басував Сергіїв кінь, а за поворотом наближався джура.

— А-а...— протягнув Сергій. — Ти?

Вона одвела рукою морду коня й немов перескочила через дорогу. Перед пшеницею оглянулась, спершись на стовбур верби. Сергіїв кінь мчав толокою до руїни, де вгорі розходився рудуватий дим. Подумала, що зруйновано останню будівлю. Раптом десь коло залізниці за лісом затахкав кулемет. Потім у мозок урізався Сергіїв гнідий кінь, що звівся дибула на толоці. Потім перекошене вогке лице Сергія, що вертав на шлях. Під верхнім щелепом заховалася спідня губа, а кашкет лишився на толоці...— Яке ж буйне в нього волосся! — подумала.

На шляху кінь ізнову звівся дибула і враз рвонувся вперед, далі від посьолку, до гаю, де пахкав, не вгаваючи, кулемет. Ще побачила, як намагався, бовтаючи на малій конячині, здогнати Сергія джура.

Чомусь прийшло на думку, що Сергієві без кашкета буде холодно, і, відчувши під ногою обніжок, зникла в пшениці.

. . . Лише радість не бажала міститися коло серця — стреміла розітнути груди й прогриміти дужим громом над безкінечними спокійними нивами. Та лиш ухопила жмут сухого колосся, притисла до обличчя, бажаючи хоча на мить утамувати розбурканий вогонь нестримної радости, і сіла поволі на обніжок.

— У-у!.. — вигукнула що-сили дико, мов навіжена, і їй відгукнулися ниви звідусіль:

— У-у!..

За лісом ущухав кулемет.

XIX

Старому бородатому механикові й весело й сумно. Радіє, що переміг сотні верстов і веде машину останній перегін. Але два вартових німці на машині псують йому настрій. Хіба ж його вчили хоч раз за тридцять літ вести машину під рушницями? За десять кроків від машини не пускають — все сами роблять. Помічникові на тендер треба, то й за ним один лізе: не відчепив би, буває, помічник паротягу від валки. Лиш на роз'їзді, коли вилазив оглянути машину, хтось гукнув на нього з-за рову: „Механику, чи довго ще маєш їхати? Дивися — покатаємо тебе!“ Хотів старий піти за рів, розпитатися, так німці за ним, що ті вірні панові пси. За роз'їздом путь усе вгору. Пари нагнали зарані. Гуде, дрижить казан. Иноді зривається запобіжний клапан, і стисла пара розкидає важкий гуркіт по навколишніх гаях.

Радіє механик. Останній перегін за яких півгодини перескочать, і віддасть він машину в депо, а німцям скаже: „йдіть собі, хлопці, спати, бо й мені вже час відпочити“. І піде на посьолок до своїх . . . Кілька радісних, щасливих хвилин переважать два останні тижні муки й суму.

З розгону злетіли на узвіз, але до вершини не дійшли. Починало поночіти. Машина задихалась, тягнучи довгий хвіст. Розкидала з димаря іскристі набої. Доповзали вершини узвозу. І враз мовчазні гаї озвалися цокотінням кулеметів. Стукнулися полохливо вагони в буфери один одному, рванулася вперед машина. І на відповідь гаям гримнуло кілька пострілів з вагонів, а потім злякано загрюкали дверима, боячися атаки.

І враз механик безсило сів під регулятором.

До нього стрибнув з готовим прикладом вартовий, але відступив, глянувши в очі старому: були в них жах і покора, але безсило звисали

руки по боках і губи беззвучно сіпалися, щось бажаючи висловити. Вартові скочили на тендер і пускали один за одним у повітря набої.

Молодий помічник відсунув від гарячої топки механика, сам став до регулятора. Та вже котилася з узвозу валка, переїхавши вершину... Бадьоро клепали колеса по стиках рейок.

Сірі мундири збилися на станції коло першої за ввесь страйк машини. Механика зсадили на перон. Щось бажав йому сказати комендант, та прибіг черговий і сказав йому щось на вухо. Той ураз повернувся і бігом помчав до себе. Старого Довгого віднесли на візника. Звело йому м'язи на обох руках і ногах — лише стогнав, прохаючи про щось людей очима.

Коли їхали візником, їх здогнав невеликий загін, на чолі з комендантом — кудись поспішали з тривожними обличчями.

У себе на подвір'ї побачила Віра гурт сусідів. Стояли стіною кругом лямпи. Відразу вчула недобре. Кинулась до гурту й першого пізнала Сергієвого батька — йшов з відрами по воду.

— Батька параліч узяв, — промовив до неї й побіг.

Зрозуміла все й знову не розумом — серцем відчула страшну правду. Дядько оглянувся на неї. Зустріла його погляд, прошепотіла:

— Зраднику!.. Паскудо!..

І кинулася до скаліченого батька крізь гурт сумних людей.

XX

А вночі посьолок не спав. Глухий похапливий гомін котився в м'якім мороці покручених тісних завулків. Десь за дві - три верстви від станції, під самим містом, зривалася раптово стрілянина з рушниць: партизанські загони розсипаним ланцюгом стримували розгублені сотні німців з гайдамаками, що намагалися наблизитись до станції.

На посьолкові ніхто не стріляв. Була метушня й сльози, коли з вокзальних льохів звільняли в'язнів, що їх туди засадила гетьманська комендатура. Та швидко всіх ховав нічний морок, що важко нависав над будівлями.

Десь перед світанням прийшов спокій до хати Довгих. Віра й мати мовчки пильнували неспокійний короткий сон старого. А від самих, здавалося, втікав назавше сон. Про це не думали. Лише напружено вслухалися в байдужу тишу, здрігаючися при кожнім звукові, що раптом діставався здалека їх стривоженого слуху. Шумів, нагораючи, гніт у гасовій лямпі.

Зненацька схопилися, коли хтось злегка застугонів у віконницю. Віра вийшла. Коло ґанку чекав Юрко.

— Ходімо не гаючися.

— Куди?

— Там видко буде.

За хвилину минали завулки посьолку, чомусь поспішаючи зарані відгукнутися на запитання випадкових вартових. Він мовчав, а Віра не розуміла, чому вони мають іти до Юркового двору. Вона бажала б хоча кілька хвилин побути там, біля міста, де все ще хвилинами вибухала стрілянина. На її питання він не відповідав. Нарешті прийшли. Хтось незнайомий відкрив їм двери до хати. І в освітленій від лямпи кімнаті на мить побачила лише одно обличчя — схудле, засмалене, радісне обличчя Тодося. Він злегка всміхався. І всі чомусь з веселою посмішкою дивились на неї. Бажала кинутись братові на груди, крикнути з радости, але він швидко підійшов, стис їй руки.

— Ось хто перший кинув гранату в нашого ката!

Це Юрко вдався до товариства.

— Наша товаришка Віра вчинила першу атаку. Коли б Коломійченко лишився живий, певне, не так легко довелося б нам брати вокзал.

Всі враз загомоніли, всі намагалися висловити своє зачудовання з її вчинку.

Поволі розчинилися двери й на порозі, як і колись, став старий Воловик:

— Ану, громадяни, чи не можна тихше?..

Зареготали, не слухаючи старого.

— Воно й можна тихше, та зовсім цього не треба, хіба ми сьогодні боїмося кого...

Старий промимрив собі щось, виходячи з хати:

— Те ж сміливі!.. Чи не зарано сп'яніли з радощів?..

Від загонів, що стримували німців, прийшов Матвійчук.

Німці й гайдамаки припинили стрілянину: певне, готуватимуться пізніше до наступу.

Постановили перед світанком кинути посьолок і всіма загонами відійти за ближчі села, що в лісах. З півсотні звільнених з льохів товаришів мали приєднатися до партизанів Крапив'янського.

З наради розходились по двоє різними шляхами: сусіди не мусили бачити, що в Воловиків сходилися ватажки партизанів.

Тодось не пішов до матери: лишалось до ранку небагато, і посельчани могли б пізнати його. Вийшли з Вірою від Юрка останні. До них приєднався Матвійчук:

— Цієї ночи бачив Сергія...

Ті здивовані спинилися.

— Так, бачив Сергія, вашого двоюрідного брата. І, знаєте, що він робив? Ніс на руках забитого хлопця.

— Євгена?..— гукнула, не втримавшись, Віра.

— Не знаю кого. Він знайшов цей труп біля залізничного віадука. Хлопець мав смертельну рану від німецького багнета.

— Знаю,— додала, стримуючи сльози, Віра,— одчайдушний хлопець. Певне, намагався висадити на повітря віадук, щоб припинити надовго рух на залізниці.

В цю хвилину над вокзалом упали дві ракети, розсипавшись червоними бризками.

— Гасло збиратися,— мовив поспішно Тодось. Потім Віра з жалем дивилась услід їм і лиш тепер зауважила, що сьогодні її не виснажали й трохи важкі пригоди. Чула в собі сили без ліку.

З якою охотою пішла б і вона глухими лісовими стежками за невловимими загонами своїх товаришів. Але її лишили на роботі в місті. Зате з цього дня, що мав за яку годину запалитися ранковим багаттям, вона почне справжню важку роботу, що від неї має собі право сподіватися на втому, біль, муки, але й на високе, непереможне щастя правої людини.

XXI

На світанні кілька партизанських загонів кидали посьолок. Закинувши на ремені рушниці, голосно вигукуючи й пересміхаючися, вони пошикованими лавами в шість чоловіка вертали на вербовий шлях, що ним гайдамаки водили на страту до гнилого багнища Чорної Луки свої жертви. Цим же шляхом кілька тижнів тому вели на тортури Тодося з Матвійчуком. На цім шляху далі їх урятували слобідчани. Щось і тепер непокоїть Тодося: родина його все ж лишилася в цупких руках гайдамаків. Поряд задумливий ступав Матвійчук. Хтось іззаду гукнув на Тодося:

— Йди, тебе ззаду питають.

Він перебіг у хвіст загону. Там під доглядом партизанів ішов Сергій. Він помітно припадав на одну ногу: певне було десь поранено. У порідiлому світанковому мороці Тодось відразу впізнав його, не вважаючи на брудний Сергіїв вид і скуйовджене волосся.

— Де схопили?

— Сам здогнав. Тебе хоче бачити.

— Тодосю,— впівголоса змучено мовив Сергій,— я здогнав ваші загони, бо назавше покинув своїх козаків. Знаю, що ти не ймеш мені віри, бо ж я — гайдамацький офіцер, але...

— Чий труп ти переносив цієї ночи?— несподівано перебив Тодось.

— Євгена. Його закололи біля віадуку. Хлопець, певне, хотів зняти вартового.

Помовчали.

— Ходім,— раптом вирішив Тодось.

Вони швидкою ходою почали обганяти розтягнуті лави...

Гупали по небрукованій дорозі сотні ніг. В сухім повітрі пахло злегка порохом. Час було зажинати пшеницю.

Київ, 1927

МИХ. ДУБОВИК

МЕТА

Я моряка в порту спитав,
Дивившися на сплави:
„Скажи, куди увесь той сплав,
Ті чорні пароплави?

„Он баржі вигнули боки,
Он крає воду катер
І швидкокрилі байдаки
Снують вподовж фарватер.

„Іде, відходить пароплав
Й нема в порту угаву...
Скажи, куди увесь той сплав,
Ті баржі й пароплави?“

І він, махнувши на плоти
Рукою, шапку зсунув.
„Усі, — промовив, — до мети,
Що їй ім'я — Комуна“.

Київ, 1928

ОЛЕКСІЙ КУНДЗІЧ

БАТЬКО

Новела

Не ввійшов — уставився в хату, зігнувшись у дверях і разом повертаючись за ногою всім тілом, — каракатий, оброслий, великий. Скинув кашкета, повісив на кілочку і сів коло столу на лаві. Не глянувши навіть по хаті, усміхнувся в бороду й очі зіжмурив, старі очі двома ліхтариками в лісі, стрілками блиск пустив, — рідко так усміхається старий. Понурний він, а це — як хлопчик...

Жінка поралась коло печи,— зиркнула, подумала щось, здивувалась, але мовчала... Пересувала горшки рогачами, як старий обізвався:

— Гостинця приніс... вгадай.

Поставила рогачі і з тривогою витирала радов'яним хвартухом упріле поморщене лице і руки, наче готувалася схопити щось, і мовчки дивилась на старого й на його усмішку.

Потім сказала:

— Мо — приписав?..

— Письмо від нашого бальшовика ... Будемо читати: зараз Марійка прийде.

Вийняв заклеєного конверта із пазухи, показав, повернув у руках, проти вікна подивився, наче не вірив, чи є там письмо, чи, може, обманують старих,— син давно не писав, — потім обережно розірвав і знову розглядав проти вікна, наче думав, чи не фальшоване ... чи справді пише син... Розглядав, як розглядає дядько гроші... А стара стояла близько збоку і приглядалась, заходила то з одного боку, то з другого, а з рук не брала, бо лист од сина — то таке, що може тримати тільки господар... То, як гроші, дорожче за всякі гроші,— хай у хазяїна.

Потім прийшла Марійка, шморгала носом і читала сумним рівним голосом про те, що сина чекали дарма, що він і тепер не приїде, бо його перекидають кудись, у якийсь Слав'янськ, отже і третій рік піде, а його не буде, хоч обіцяв заскочити... А ще просить син, щоб не обидились старі, що колись він все-таки вирветься побачити їх... А яблук хай не зберігають ще з минулого року: «яблук він купить собі, а садком володіти йому таки не доведеться; то добре, що хоч їм на

старості є де одпочити, — він радий цим ... Дуже добре, що яблуні в цьому році цвітуть рясно. Говорить син — хоче він, щоб так цвіло ціле царство наше робітничо-селянське і життя...

Тут батько перервав Марійку, хекнув і погладив бороду, а очима засвітив блискучо. Так і пригадала мати, як казав, коли хлопець малим був: „треба хлопця одчухрати: розпускається...“ глянула в очі старому і пригадала.

Розпускається, розпливається син на всю Україну, і садок рідний стає таким маленьким...

Хекнув батько, кашлянув, зкоса глянув на матір, хотів, щоб не примітила, а вона як на теє звела очі, і зустрілися вони, — дві пари тоскних старих очей... Одвернувся батько до вікна, а мати прикусила суху губу і схопилась за кінець хустинки, зав'язаної на підборідді, і — до очей.

Шморгала носом Марійка, а мати сякалася тихо і часто у хвартух і старий перепитував:

— Прочитай тут ще раз, о звідси, — тикав заскорузлим пальцем у листок, і Марійка читала знову — що яблук хай не зберігають ще з минулого року: яблук він купить собі; а садок йому не потрібний, добре що й старим є де відпочити, і радий син, що яблуні цвітом обілляло, але ще більш радий, що цвіте пролетарське наше царство і він у ньому не лишній чоловік...

— Говори, сину, на здоров'я тобі. Тільки не діждати б слухати такої мови! — зідхнув батько і встав з ослону...

* * *

Сонце спочивало на погоду, долини сходили теплим випаром. Грядка жовтіла капустянами. На селі самотньо гавкав собака, і за садком, почувши череду, ревло теля на припоні.

Старий стояв, важко обпершись на тин, і дивився в садок.

А садок — один тобі кущ. Молоді яблуні в білім цвіту розпластали віти одна до одної, повпиралися масивною густою зелениною одна одній у боки — яблуні хороші, низькі й широкі, молоді, а погнало як їх: гиляки вниз ростуть, аж на траву листом! А трава рідка, але соковита та кущаста, стеблами жене. Поміж листя вже виганяє і цвіт на вітах, так наче трава цвіте яблуневим цвітом. Вже порічок скоро не видно буде з неї. А ще ж тільки до Миколая йде, ще яблуні тільки-тільки цвітом осипатись почнуть не сьогодні завтра...

Од дороги тин з загатою. Коло тину ряд малин і грядка з капустянами, з настурціями. Дерева в чотири ряди, і дві вишні вптались між тими рядами яблунь... Жаль було викорчувати, а багато сливок таки довелося викинути, — заважали... З одного боку — хата, з другого — ряд низьких густих верб од сусіднього городу. Тут від дороги ринета

найстройніша з пухнастою короною, як дівчина у білому вінку, а далі молода попірушка. Колись зайці заїли, — хлопець обмастив, обв'язав, а тепер от яка деревина! Хоч би подивився!.. Хочеться підійти, та трава аж полягала, — шкода товкти. В цьому боці стежок зовсім немає, тільки помилуєшся від хати з вікна та от грядки з квітками. Стежечка від хати до грядки... Скоро треба було б викосити в садку, тоді любо, розбираючи віти руками, пройти по покосах униз, як до левади, — обдивитися, чи вже зовсім зажив рак на циганці; зайти до грушки, що тичками рветься вгору. Торішнього року було дві грушки — так, як горнята... А там і стежка: одна на город, друга — до копанки. Тут черешні, вишні, — все є в садку, хоч невеликий він. Вишняк розрісся без ладу, порозкидано. Тут лавочка — син робив. А місця коло лавочки — тільки ноги поставити, а то барвінок постелився від квітняку... Перше тут було втоптане, бо й досі стоїть турник — лата через дві вишні перекинута.

Гарний садок. Як ідеш з города, то глянеш — кущем одним розклався так між оселею і вербами, наче вщерть налито зелени. Стоїть, роситься й пахне вечорами; вдень цвіте й виспіває — благодать яка!

Стоїть старий, дивиться, передумує, згадує. Кому ж воно дістанеться, як земля прибере їх? Парубок у світ — та й немає... Ех!

* * *

Синок родився разом із садком.

Як пішов батько на гапонську війну, мати молода була та рада новою хатою, своєю; вимащувала сама, устатковувала. Обгородила двір — ходила відробляти сусіді — та коло хати почала садити садочок, а колись кропива була, якась, дідова ще, дровітня, пеньки... Хто б сказав! А все то святі руки!..

Насаджувала садочок, думала — прийде господар, порадується. І все діставала: там вишеньку, там черешеньку попросить у сусіди, а то й на панських городах тихесенько, так, як мають перші півні співати, піде, викорчає й несе з землею...

Потім прийде, ляже на полу, а під серцем трипається дитинка. Отож воно таке добре! Поїхало й забуло.

Син перше кохався в садку: звідки не прийде, бувало, — в садок зараз. Ще літ йому вісім було — помагав садити яблуньки. З батьком ходив купувати, а то держав глину, коли защіплювали... Сам, бувало, поливає, обдирає осельню та все радіє:

— Тату! Бублях є на папірущі! Здається, два!.. може й один! Але є!.. Я найшов допіру! Цвісти буде!

Обкопує, переносить, розсаджує малини... А раз зробив сажня з верби, кроквою збив та й вимірює всі куточки — весь садочок. Небагато його й намірив — двісті п'ятдесят квадратів і досі на слупові вирізано

коло хліва: „Садка є 250 кв. саж.“. Небагато його, але гарний же який! Потім, бувало, ще як з району приходив, усе в садок заглядував... Ну, а тепер пише... Аби, каже, царство наше пролетарське цвіло... Між людьми перевчився хлопець!

* * *

Пригадав старий: приїхав син додому, — вже два роки тому. Все на селі виводиться; в читальні — з комсомольцями; прийде засвітить, та й читає щось, виписує у зошит; спочити ляже по роботі на сіні — зараз книжку в руки і — поки не засне... А як іноді почне говорити, то все про діла, про всякі зібрання — там кого прийняли та що казав хто, а садком тільки пробіжиться, тільки зиркне.

От і каже раз йому старий:

— І не поговориш з тобою: все хватаєшся.

— Та чого? — каже. — Я ж так часто говорю, розказую.

А батько:

— Та ти про совєтське все. Воно добре, тобі краще знати, але ж дома не годиться забувати... От дуба на леваді треба було зрізати та дощок впиляти. Заколіє котре з нас, — в рядні не поховаєш.

А він слухає та позіхає. Книжку пальцем листає. Потім нагадався, наче прокинувся:

— Дуба, кажете? Що дуба?.. Що ви сказали?

— Дуба, кажу, зрізати треба... Е-е, синку! Бачу я, дома тебе не турбує, в садок не заглядуєш навіть... Іванові хлопці вишні обскубують...

— Хай, — каже, — обскубують! На здоров'ячко їм! Більше кварти не вскубе, як заскочить.

Аж у грудях заболіло:

— Та як ото! Садили, доглядали — та й для когось!? Мені це не понятно... Ну, а як же, як ти візьмеш садок, як помремо — з гиллякими обнесуть тоді?!

А він:

— Я, тату, не можу взяти садка, бо його возити не можна. А я от поїду скоро та в окрузі буду робити... А там хто й зна... Словом — не сидіти мені.

Так батьки й догадувались давно, ще як у районі був.

Прийшов раз, запріг воли, а сам, видно, про щось інше думає: запріг, ускочив до хати, в руки — якогось календаря та й стоїть і читає. І батога забув поставити. Поїхав по сіно, а рубля не захватив з собою. І як розминався з фурою снопів, та й люшнями поволік по гузирях. Мало не розвалив фури. Ну, дядько з воза шкрябнув по голих драбинах батогом, хотів хлопця дістати, тільки що не вдалося! А той аж тоді схопився...

Словом, пішов між люди, пішов говорити — вже не до господарства йому... Хоч і каже все: партія велить любити господарство, і справді випрягає полового та й гладить по шиї, за роги бере, а сам все діла свої обдумує...

І поїхав. З округи перекинули кудись на Катеринославщину, а тепер от знову... Е-ет!

Ага! Так ота розмова!.. Каже — не сидіти мені тут.

Запєкло старого. Глянув безнадійно, потім клято подивився, встав.

— Ну, як умиратиму, отдам усе Миколовому хлопцеві, запишу на нього. А мій син хай босяком...

— Гм... — десь-то не мав, що більше сказати, а потім: — Бачте, тату, Миколів учиться й піонер... Він у раді колективу піонерського... Хто його знає, як воно буде.

Загнало старого у глуху вуличку, що ж зробити?! Що?!

— Всі ви такі тепер. А де ж нам, старим, діти садки наші? Чи з собою в могилу забрати, чи як? Що ж — ми садили, а ви не хочете й готового? Та й що ж це, синку, за отаке? Не пойнятно мені.

— От таке, тату... А ви не журіться, якось буде.

І ці слова ще гірше впекли досадою: „Він ще утішає!" Підняв голову старий, бороду сторч поставив, пальці розтулені, наче заціпив, ворушить...

— Ну, добре ж, добре, синку!.. У могилу з собою нести садок...

Син тоді вийшов.

* * *

Ніч по долинах простеляє полотна над озерами. Білить при місяці. Росяно: пройди городом — по пояс заросишся, хоч викрути!

При місяці блищало одточене лезо сокири... Батько вийшов з двору урівноважений, наче спокійний, буденний... Пошелестів травою, і в тиші дзвонила тонко теслярська сокира, збиваючи кашку з доспілих стебел... Одгорнув гиляку від папірушки, прим'яв коло коріня траву і, ставши на одно коліно, гехнув дзвінко у стовбур при самій землі. Деревина здригнулась, наче звело її од страху корчем, і перецвілі цвіточки посипались на чорну спину чоловікові... А він зосереджено піднимав сокиру; лезо жадібно впивалося в соковиту кору, у свіжий осередок, і білі кусочки дерева падали в боки й завішувались на траві...

Яблуня не впала. Вона трошечки похилилась; досадливо зрубана до останку, струснулась, зіскочивши з пенька, і оперлась розлогими вітами на траву, на землю, а сама так і стояла зелена, й свіжа... стояла, як докір, як для печали.

Зайшла печаль гірка у груди батькові, хотів плакати й кричати, а зверху був спокійний. Підкладався до другої яблуні, бризнув білими грісочками, як схопила за плечі жінка.

Не кричала, що тронувся ума, що робить... Добре розуміла: лист, син... пролетарське царство...

— Змилуйся. Не губи! Воно ж живе! Воно ж плаче! Старий, змилуйся наді мною, змилуйся!..

— Іди,— понуро обернувся на мить і ахнув.

— Не дам! Не дам! Мене зарубай!.. Мене краще, його не рубай!

Кинулась під деревину, впала.

— Іди, бо зарубаю. Все одно могила нам... Іди. На чорта воно!.. Хай цвіте власть...

* * *

Їхали ранком люди в поле, бачили — стоять яблуні, обсипані жовто-зеленими зав'язками, тільки посхилялись трошки, наче на руки, а не попадали, бо такі красні, розлогі — одне в той бік верхом, друге в той бік. Зеленіють, тільки траву збито, втовчено, білі тріски кісточками розсипано по зеленому... Чудно так і... якось за серце взяло. Такий же красний був садок,— плакати треба!

— Тпру — у - у гов! — зупинив господар коні. — Стій! — сказав до хлопця.— Зайду спитаю, що то в них за збиток такий.

А як ішов до хати, побачив старого на дворі: закошланий, тупий, з сонними очима, сидить на колоді не то дрімає, не то щось роздивляється на землі.

— Добридень, дядьку! Що це з садочком вашим? — зі страшними очима запитав.

Старий підвів голову.

— А що таке? — і брови підійняв. Потім встав, подивився, спинаючись на пальці, через тин, обернувся й сказав таємничо:

— Тепер садочки одміняються... Хіба не чули?.. Мій син з города приписав, що одміняються.

Виселок Високий
9. XI. 27

Ю. ДУБКОВ

ПОХІД

Над улицями сива мла міліє...
Не треба спокою, не треба сну,
Бо чуле серце відчувати вміє,
Коли далеко гомін сколихнув.
Утягнені в будинки вікна, двері.
В тривозі грюк незграбний до воріт.
І раптом: стій!.. Черкали води берег,
І місто світлом стріпує вгорі...
Так тихо відбиває хто до танку:
Колише вітер, коливає стан,
Ступні переступали... На останку!
— На сході червоніло крізь туман,
Залізом ржавим хлопали причали,
А хвилі розбивались коло ніг —
І знов до моря Чорного вертали.
Та тихо, тихо сплав на линві ліг...
А хвилі пеленою, в путь одлогу
Шугали... Чуйно-гордий погляд лиць.
— На штурми! Черговий загін, у ногу!
...Неспокій розколиханих рушниць.

1927

ЗІНАЇДА ЕН

ЗИМОВИЙ РАНОК

Холодний мармур і кришталь
Зима поклала на стерню.
І мріє степ про дальній край,
Де розпускає квіти юнь.

Коли ж зорі червоний стяг
Над дальнім обрієм піднято,
Живіш від зір замиготять
Снігів холодні діяманти.

А в далені суворий ліс,
Неначе вартовий, маячить...
Майне хвостом лукавий лис
Сховається в сніговій хащі.

І раптом сонце довгий промінь,
Немов ножа, застромить в сніг...
Країв далеких ніжний спомин
Здрігне на хмарах золотих.

Зітхнуть степи назустріч дневі
В дзвінкому сяйві кришталів...
Мороз регочеться крицево...
І кіньірже удалені.

XII.27. Харків

В. КОРЯК

ВЕСЕЛИЙ ШВЕЦЬ МАКСИМ ЗАНОЗА

Другий лист темної людини

Миколі Хвильовому

Monsieur!

Перечитавши „одвертого листа“ [1]) не хтілося відповідати, як і раніш був вирішив. Згодом передумав. Визнаючи Вам кебету художньо оформляти думки (хоч би часом це й були страшенні дурниці), підкреслити треба головне — інтуїцію. Маєте рацію: купив був собі канарку і самовара, білі фіраночки і герань. Наніч віконниці зачиняємо на прогоничі. Є радіо (вроді як ото грамофон по чайних „О-ва трезвости“ — розумієте?). Кожного рання за сніданням читаю наші зівотні „Епархиальные Известия“. П'ємо в родинному колі чай. (На покуті, де колись ікони — Ленін у фікусах стоїть. Ще й безсмертниками та васильчками вквітчаний)... П'ємо ото чай і слухаємо Голинського з державопери та радіємо: заклинали нашого артиста до Ленінграду і Букарешту, ага!..

Увечері — до клубу Блакитного: в шахи погуляти, чи, там на білярді (в старовину було — преферансик!)... і вечеря з калганівочкою. А оце якось по обіді сиджу вигідно в глибокому, затишному вольтерівському фотелі (ще с т а р а буржуазія залишила), сьорбаю чорну каву з цитриною та курським бенедиктином, радіо слухаю — газету „Етер“. Прекрасний диктор в „Етері“ — з таким, знаєте, оксамитним тенором, як ото (в дитинстві чув) у соборного протодиякона. Диктор: „зараз прослухаєте статтю про міжнародне значіння України“.

Слухаю. Мова йде про те, що ми, хахли, досі не знали, яка то з нас власне морська нація. Які порти маємо! Які шляхи торговельні світового значіння. Адже споконвіку були ми шляхом із Варяг у Греки, лежали, чи стояли на перехресті культур. З Европи через нас іде шлях аж до Багдаду, і колись наші храми мурували зайшлі майстри з Месопотамії. У нас на Волині є лабрадори, а може й золото; марганець у Кривому Розі, залізо й вугілля в Донбасі, — всі тобі можливості здвигнути

---

[1]) Журнал „Вапліте“ № 5. М. Хвильовий — „Одвертий лист до Володимира Коряка“.

індустріяльну культуру! Наша золота пшениця може залляти цілу Европу (добірне зерно, марка „Українка“). Наш бекон, наші кури й гуси...

Захоплено слухав, і разом зі мною слухало мільйон несвідомих хахлів статтю тов. Сенченка. Оце розмах, оце глибоке розуміння великої історичної ролі й культурної місії України! Природні скарби так і пруть з ґрунту, а хахли сидять по Сонгородах: і сам не гам, і другому не дам. А тут іще й „центр“, Москва, не тямить наших потреб: читав у зівотній газеті, що в Одесі прекрасно устаткована коркова й лінольна фабрика переходить на консервацію, а в Ленінграді — чуєте, — в Ленінграді будують нову фабрику ліноля... Та що ж ми, насправді, — Україна чи Малоросія?!.

Але ж Вас на цій сенченківській м'якині не проведеш, і краще вже погомонимо про щось инше... ну, наприклад, про мистецтво. Треба Вам мене морально вбити, і, по можливості, окунути в асенізацію. Але, поки під'їде цей Ваш останній аргумент (о б о з и з к а л о м — „Вапліте“ № 5, стор. 173), почнімо з деяких принципових питань.

Ви почали з мистецтва. і я почну з мистецтва, Бій починається! Ревізія Плеханівської естетики! Це дійсно. Плеханів каже, що мистецтво є спосіб пізнання дійсности через образи, а я кажу — ні. Ідеологію не можна порівнювати з пізнанням, бо вона є складний ідейний процес, що протікає через пізнання дійсности. Ви не хочете визначити мистецтво як ідеологію не тому, що в ньому немає ідеологічних елементів, а тому, (пропускаю „белетристику“ про „полінезійську касту“), а тому — і тут саме цікаве — тому, що... боїтеся опинитися на гачку. На якому? На дрібнобуржуазному гачку ц и р к у л я р а. Отут трошечки заждіть, бо тут Вам жаба циці дасть. Ви не сперечаєтеся, що мистецтво існує не заради пізнання, а заради властивости його перетворювати дійсність. Чудесно. Нам власне ні про що сперечатися? Але ні! Отут найцікавіше — циркуляр. Де? Який циркуляр? Тут, брат ти мій, не виписка з Фріче, а таки справжній циркуляр. Тут пожалуйте на цугундер і французькими непонятними словами памороки не забивайте, бо ж ми люди темні, просто таки — варвари. Ви нам по-простому: що воно й до чого.

Перш за все, де Ви вичитали, що іменно Плеханів натискав по-Вашому на цьому пізнанні? А що як „навпаки“? Аксельрод, наприклад, свідчить: „Плеханів стояв на твердому ґрунті реалізму. Мистецтво має своїм завданням відбивати дійсність, але не тільки яка вона є, але й так, яка повинна бути; инакше кажучи, дійсність — в її русі вперед і розвої. Ясно, таким чином, що мус („долженствование“), ідеали, які повинні знайти своє відбиття в художній творчості, також містяться в дійсності“. Бачите, які завдання мистецтва за Плехановим. А ось символіст Брюсов визначав мистецтво і його завдання (не можна й не треба цього розділяти, як Ви гадаєте?) трохи инакше і по щирості кажучи — ближче до Хвильового:

„мистецтво є пізнання світу иншими, не розсудочними, шляхами. Мистецтво є те, що в инших діяльностях ми взиваємо „откровением“. Тепер воно (мистецтво) свідомо віддається своєму вищому єдиному призначенню: „бути пізнанням світу поза розсудочними формами, поза думанням і причинністю“. Оттакої. Бачите, куди воно йдеться! Світ розумом годі пізнавати, тільки поетичною уявою. „Я“ є органом світової свідомости (бозіньки? атож), яка визначає буття; і все, що я роблю в моїй творчій праці, є утвір моєї фантазії (наприклад, „я“ сідаю і пишу фантастичне „Слово“... га, як Вам це подобається?). Це я розумію, це не те, що якийсь циркуляр. Сиджу, думаю і впольнє — можна сказать — плюю на всі ваші циркуляри. Ага. От, наприклад, я приступив до думання про... Ну — про федерацію. А тут — бабах: циркуляр. Мені це не подобається страшенно.

Ні! Ви, знаєте, краще вже зробили б инакше. Ну, приміром, отак, як Лежньов: „Мистецтво — засіб емоційного зараження“ — це слушно, але не досить, як слушно, але не вистарчає і друге визначення: „Мистецтво — пізнання життя“. О, бачите, як людина викручується. Коли йому закидають: „Тут знову — мистецтво, як пізнання життя: мимо ідеологічних огріхів автора, твір заховує свою цінність, завдяки зібраному в йому життьовому матеріялу. Так чи що? „Нехай і так“.

Бачите, він не стає гопки, а скромно каже: „Нехай і так“. Бо він, бувши Вашим однодумцем, проте тямить, що оборонити те, що йому хочеться, принципово уґрунтувати — річ марна. Краще того просто уникнути. Це я розумію. А взагалі: проробіть це складне питання ну хоч би за книжкою Зівельчинської — то куди більш плеханівська школа, ніж Ваша одсебятина. А про циркулярчик ще побалакаємо.

Ми, темні люди, варвари, дикуни, полінезійська каста, кажемо, що завдання мистецтва полягає в зображенні всього того, що цікавить і хвилює суспільну людину. Питання: а пундики словесні? Кого вони цікавлять? Відповідь: пундики словесні цікавлять верхні десять тисяч. А тая решта, варвари, кажемо: „Ми пундиків словесних не розуміємо“. Так і маємо сміливість заявити себе темними людьми, варварами. В тім — не хочемо хаосу. Хочемо планово керувати літературним процесом. Хочемо циркулярчика: „Мистецтво повинно об'єднувати почуття, думку й воління мас, підносити їх“. Може, хоч на цьому буде згода і край. Чи Ви й тут носом крутите? Не хвінтіть, а кажіть прямо. І філософій не розводьте.

Був у мене один знайомий, з фаху швець. Любив випить і виртуозно лаявся. Що до лайки — талант, геній. Так з ним якось раз трапилася пригода... А в тім ні... Краще поговоримо про тую цитату, що Ви її смикonули якраз з тієї статті, яку я не передрукував у своїй збірці. Ну, та дарма: це ж пак головне, чим козиряєте. А що, мовляв, а твоя мати, а сам націоналістом у 19 році був. Про це згодом, а тепер про національну культуру. Дуже це болюче для Вас питання. Ніби чуло моє серце,

коли писав: „Чи не попруть у нас свого месіянізму, українського?“. На те й виходить. „За моєю інформацією“ Ленін написав, що гасло національної культури є буржуазна брехня. Не можна казати „за капіталізму“, бо „за соціялізму“ ніякої національної культури не буде. Та нас найбільше цікавить наша епоха — доба диктатури пролетаріяту з усіма її суперечностями, а особливо з такими, наприклад, проявами, як „націонал-більшовизм“. Маєте собі: є тепер такі людці, що визнають наявність у нас культурного піднесення, тільки норовлять з'ясувати його виключно з погляду відродження націй. Вони притьмом розрізняють нашу велику революцію од більшовизму, бо більшовизм є інтернаціоналізм, а з них є націоналісти, чи націонал-більшовики, цеб-то „деревляне залізо“. Вони хотять зробити з інтернаціонального більшовизму „націонал-більшовизм“, цеб-то простісінько доскочити того, щоб ніякого більшовизму не було. Ось на що вони грають. Прекрасно розуміють, що більшовики організували стихійний рух, запровадили плановість у творчість революції, викликали пристрасть до соціяльного діла. Все це націонал-більшовики не можуть сховати. Але вони далі кажуть таке: „З рук революціонерів-спеців це діло поволі одбирається. Рівняючи до многоскладности життя, що відживає — безсильне елементарне доктринерство комунізму“. Чуєте? Розумієте? Вони теж проти циркулярчиків, проти елементарности, „спрощення“, проти комуністичного доктринерства. Зверніть на це увагу, воно нам іще знадобиться.

Може, це вас обурює? Яке має відношення якийсь націонал-більшовизм до мене, пролетарського письменника, екс-академика, комуніста Хвильового! Таке, що націонал-більшовизм у Росії, сказати, якимись таємними стежками — видобувсь на шпальти грубого місячника „Красная Новь“, де його й накрив мокрим рядном тов. Бухарін, ще й наткнув носом тов. Воронського, редактора, що він не провадить боротьби з національною обмеженістю. Тепер згадайте — чи не було чогось подібного і в нас із грубим місячником „Червоний Шлях“, який умістив писанину кадета Могилянського і т. д. і т. ін., і чи не натикали когось носом у шкоду? Голубчики ж Ви мої, кому б уже про кошачі норови гарчать, а кому б і мовчати!..

В тій таки моїй цитаті, що нею безпардонно козиряєте, є ще й таке місце: „Наше мистецтво пролетарське позбудеться російських інтелігентських впливів“. Це Ви підкреслили. На свою голову. Бо хоч я тут і помилився, то тільки тим, що не передбачив саме хвильовизму, цієї мішанини різних російських інтелігентських впливів, від пільняковщини до воронщини і навіть українізованої устряловщини. От біда! Не передбачив і каюся. Пишаєтеся славетним (так і пишете) розділом про московські задрипанки, а Ваші підголоски вже по радіо агітують за морську націю, що може організуватися без Москви

чи не краще, як з Москвою, яка виплекала історичні традиції „тащить і не пущать". Ви вже визвірились: „Документи? Де таке написано?" Тільки не прикидайтеся наївняком. Месіянізм український вже шкирить ікли між рядками таких статтей, як Сенченківське „радіо - віщаніє". І віщує воно щось дуже близьке до російського націонал - месіянізму, тільки, звісно, „навпаки". Одно слово — непримиренні суперечності двох ворожих національних культур. Вправність рук виявляється в тому, що починається операція з дійсними, всім відомими фактами. Факти старанно вишикується в окремі ряди. Увагу зосереджується перше на однім ряді фактів, потім — смик! Підставляються инші факти, ще чорніші. Смик! — зовсім страшні речі. В очах туманіє. Факти на факти насідають, все плутається, пересмикується, і Ви кажете: годі! Наша дійсність — саме багно. Он бач — їдуть обози з калом. Крапка. Кінець. Все.

Попосмика отак людина, звикне до того, і здається їй, що всі пересмикують (буття визначає свідомість). Таке й з Вами сталося (вже й для годиться не можу сказати: „На жаль").

Іще „на жаль" не все гаразд у Вас і з тим молодняком. Перше, кажете про якусь молодь, що йде, ніби - то, за мною, і вона, сердечна, неминуче опиниться в таборі контр - революції, придбавши самовара й канарку. За канарку не будемо сперечатися, а ось за молодь, то це брехня. Це Вам кортить, щоб молодь ішла за Вами, щоб вона дивилася на все Вашими очима. „Молодняк" — пишете — „страшенно цікавиться таким питанням: для чого Ви утворювали „Красное Слово", чи мало Вам „Издательства Пролетарий" і т. д. Я не думаю боронити „Пролетария" (який справді постачає перекладні бульварні романи на цілий Союз. Але ж і не тільки це), але чи не переплутали Ви „Молодняка" з Маланюком? Бо той молодняк, що йде за партією, ніколи не буде страшенно „цікавитися питанням", яке вирішено від партії позитивно (циркулярчик...), цеб - то є не питанням, а відповіддю на певний культурний запит російської нацменшости на Україні (може, не знаєте, що чи не ввесь пролетаріят читає російську літературу). Не гаразд, кажу, у Вас з молодняком, не туди скеровуєте, куди партія. Куди? Побачимо, що буде, а бачили вже, як Ви ото пнетеся на провідника молоди і вже їй свої циркулярчики розписуєте.

Ах, Ви не проти російського органу (красненько дякуємо), тільки проти того, що він не додержує в перших числах своїх програмових засад, що в нього ще української тематики не досить. Це факт, що не досить, але невже не знаєте про процес розвою української культури. Це ж є власне процес, і годі притьмом усе українізувати, геть до повітря, як казав Блакитний, бо робітництво, звикле до російської книги, хоче знати про російських письменників. Знав я одного чоботаря, що був майстром „московської" лайки, загибав кількохповерховими „лайлетами",

особливо в „сині понеділки“, як похмелявся. Він було все насваряється на своїх ворогів і згадує незлим словом усю їхню рідню, знайомих, приятелів. Була з ним одна пригода... Та цур їй пек.

Кажете, що з мене слухняний учень Сергія Володимировича Пилипенка, „великого просвітянського вчителя“. Це зветься „лягнуть походя“. Другим нападом у Вас вийшло дужче: рефлексологія, мовляв, має таке відношення до революційних перспектив, яке тов. Пилипенко до нашої епохи. Ну, може, не будемо тут „походя“ розвязувати питання — чи має рефлексологія, чи там реактологія котресь відношення до революційних перспектив (Ви певні, що ні? Реактологія і застосування її до літератури є виявом процесу захоплення діялектичним матеріялізмом цілком нових ділянок — біології, психології, загалом природознавства. Забули § 6 Резолюції ЦК ВКП?), але невже Пилипенко так таки не має сякого-такого відношення до нашої епохи? Комуніст Пилипенко, організатор спілки селянських письменників на Україні? Здорово. Ваша голобля розмахалася шалено, глядіть, як би її не потрощити на таких дубах, як плужанський стовп Пилипенко. Він сам за себе постоїть, але занотовую що Вашу рисочку. Ваша самопевність і нахабність просто таки парадоксальні, безприкладноприкладні.

Знадобилася спеціяльного призначення „вставна новела“, де на першому місці є тов. Б. Якубський. Ви згадуєте його грішне минуле, що з нього колишній неокласик (а хто була його баба по материній лінії?), ніби-то сами Ви не писали, не розпинались за неокласика Зерова, обіцяючи його притягти, зробити цілком свійською людиною. Вам не пощастило, здається? Хто ж Вам винний. Тепер не подобається Вам, що Якубський, давній марксист (це Вам не цікаво?) „пізненько прокинувся“ і з приводу Вашої милости висловився. „Хто його за язика тягне“, не знаєте? Ви забули один значний фактор — нашу епоху, тую, що з нею ніби-то в розладі Сергій Володимирович, а, на мою думку, якраз навпаки — хтось инший. Ви пишете з приводу виступу тов. Якубського циркулярну „пересторогу“ своїм сьогоднішнім однодумцям — що їм буде в разі „виступу“. Загрожуєте шельмуванням. Не гребуєте натяками в старому стилі на гнилу ковбасу та лакомство нещасне. Авжеж. Цей моральний терор скеровуєте проти Якубського. Мовляв, „тому, що раніш не було літературної газети“... Тероризуєте людину ганебними натяками, найбрутальнішими вихватками, людину найтолерантнішої, виключно лагідної вдачі, шельмуєте за те, що він таки дійшов до пролетарської літературної організації, де йому, як найкращому нашому марксівському літературознавцеві, давно слід бути. Чому раніш не прийшов? А хоч би тому, що мусив доперва зліквідувати рештки форсоцівства. Не потребую боронити тов. Якубського, напад на нього спаде ганьбою на Вашу голову, але цей Ваш „номерок“ з Якубським свідчить, як щиро зреклися

неокласичних симпатій. Вашу тактику і стратегію скеровано в користь теперішніх неокласиків. Тільки їхні друзі можуть отак „петушком" налітати на людей, що йдуть вперед, назустріч партії і радянській літературі.

Далі — Доленго. Йому дорікається не більше, як гоноровитість, самопевність (усі хвильовські споконвічні чесноти), і це — оком не моргнувши, з найневиннішим виглядом дуже „вправної на руки" людини. Тягни сюди все! Старий вірш про великі дні і дрібненьких людей? Давай сюди й вірша і навіть зовнішність людини („романтичний вигляд"). Настановочка на певний ефект на „ги". Все стане в пригоді, все можна використати. Рятує Доленга в певній мірі те тільки, що він писав про Вас „багато гарного". Що б то з ним зроблено, якби не було в Доленга в минулому цих заслуг? Знищено б людину, просто на табаку стерто!

Ваше ставлення до Доленга та Якубського цілком виразно поціляє в „циркулярчик" (§ 10 резол. ЦК ВКП).

Черга на Сосюру. Ну, з ним справа кепська. Ви ясно бачите, що поет просто таки йде в лабети автокефалії, а все тому, що з Вапліте вийшов. Нехай Сосюра негаразд переклав Блока, чи то Вам пощастило знайти в нього кострубатий вираз, але висновок з цієї дрібниці пришивається, як велике узагальнення! Страшний підсумок!! Акт обвинувачення!!! Подумати тільки: що з того робиться, як робиться, з яким виглядом: „воістину" темна наша батьківщина й воістину темні в ній люди. І як з Вами сперечатися, коли Ви йдете під проводом таких ідеологів. Чи, може, Ви втішаєте себе надією, що ще не всі Ваші лідери загрузли в такому багні? О, не втішайте себе такою надією, бо скоро, скоро розчаруєтесь.

Та невже? Цікаво це робиться. Уважаймо на шитво: береться три рядки Сосюриного перекладу, і до них доточується абзаца аж на 11 рядків з латинською цитатою (дуже оригінальною), а наприкінці оце накопичення риторичних вигуків та запитань. Рішуче: Ви не жалієте атраменту і навіть пересолюєте сакраменти. Сосюру — в багно?!

Але з усіх моїх товаришів найбільше присвятили уваги все-таки тов. Куликові. Розрахунок правильний, коли на все дивитися з погляду, щоб так сказати, „неокласичної" стратегії. Тов. Кулика мішаєте з болотом. Літерально! Тов. Кулик... махновець! (це зроблено дуже просто: цитнув кілька рядків з поезії, де мова йде про те, що в Канаді, як і в нас, таки розжевріє стихія повстання і прокатиться свій Махно), — Кулик — махновець! Го-го-го... Чули? Читали? Хвильовий пошив Кулика в махновці! Хі-хі-хі... Здорово він їх криє! Той, розпеченим пером... Так і надруковано, їй-бо, і скрізь продається. Моя Глафіра Іванівна, до церкви йшовши, коло Миколаївського собору купила. Купіть неодмінно. Ну й сміху було! Апологія, каже, махновщини! Контр-революційна агітація!!.. Ну й шутейник, бодай його!.. І як це йому все проходить — що то талант!..

Дійсно. „Орнітологія, наука про болотяну і взагалі всяку пташину...“ Або як Вам подобається така стаття: „Литература под руководством партии“. „Нам“, звісно, ніяк не подобається. Як може подобатись, що література под руководством? „Ми“ й за царату „протестували“ проти утисків преси, за свободу слова стояли. І ще хто пише? Кулик пише! От як би написав на цю саму тему... Знаєте, на цю саму тему їхніми ж словами можна написати зовсім инше. Хіба не пишуть у нас так дехто? Однослово: „назва і прізвище сами за себе говорять“. Крапка. Все.

Наприкінці листа Ви знову не забуваєте згадати жертви свого дробовика, і серед них, серед цієї пак болотяної дичини — кулички. Це викликало, десь певне, „гомеричний“ регіт у певних колах читачів, чи не в тих самих колах читачів, на які Ви розраховуєте свій ефект — Так їх! Дужче!! Піддай!!! Улю-лю!!!..

Проїхались Ви ще злегенька на адресу Б. Коваленка, Жінкіна, Машкіна, Левітіної (Бєлєцького виділили: тактика того вимагала), але все це вже в тій мірі, що стосується до ВУСПП'а. Всі, що мають з ним котресь діло, неодмінно опиняться під обстрілом, під моральним терором Вашим і Ваших таємних „однодумців“. (Що воно за група, формація — з'ясуйте! Хто вони, де і скільки їх?). Все це — рисочки, що додають дещо до з'ясування тактики і стратегії того літературно-суспільного явища, яке зветься хвильовизмом.

Знайомий мій швець — не дурень випить, і ото як нап'ється, то все йому чорти верзяться, і скрізь йому чимсь таким тхне. А він швайкою, швайкою у повітря шпигає — чортів без жалю нищить і загибає московською лайкою (Вільгельм, кажуть, лаявся тільки французькою мовою, щоб своєї рідної не паскудити. Мій швець — „свідомий українець“ і, натурально, вживає тільки московської лайки!..). Так ото якось раз трапилася з ним одна пригода, що я її ніяк не встигну розказати, бо ось і зараз треба про Вашу характеристику ВУСПП'а побалакати. Пишете таке: „Коли Ваш ВУСПП, припустімо, мусить поставити перед собою революційні завдання, то це зовсім не значить, що його природа не контр-революційна“. Сильно шпигонули, що й казати. Бабах — і „ваших нєт“. А раніш ми вже чули: „всі ваші лідери загрузли в багні“. По змозі своїх сил організували Ви бенефіс вуспівському журналові, перейменувавши його на „Красное Солнышко“ і при тім необережно (як це Ви так пропуделяли?) послалися на „Комуніста“ (саме од „Комуніста“ Вашим однодумцям смерть прийшла). Наш журнал російський, за Вашим дружнім пророцтвом, „перетвориться неминуче в кабачок бездар і графоманів або стане за ідеологічний центр російського великодержавного шовінізму“. Про це все я можу, мовляв, довідатись ніде инде, як саме в центральному партійному органі, в газеті „Комуніст“... В цій газеті ми багато

можемо цікавого довідатися, то таки правда, але вороги ВУСПП'у од тих новин сміятимуться на кутні. Смійтеся і Ви з ними.

Зате щось инше є Вапліте. За цю групу Ви горою: ніякого неохатянства у Вапліте нема, це просто наклеп Доленга. Чудесно. Немає ніяких шкідливих антикомуністичних тенденцій у художній творчості Вапліте, в цьому „гнізді вільнодумців". (Отут було-б до речи написати саме у Вашому стилі: не вільнодумців, а „лібрпансерів", так і запишемо і казатимемо — ваплітовські лібрпансери). Вапліте, одно слово, цілком підходяща для Вас організація. Пождіть-но! Але ж вона Вас викинула? Викинула? Мало того, що викинула, а рукою самого президента написала привселюдну, всеукраїнську спокуту: „Виключивши т.т. Досвітнього, Хвильового та Ялового із складу організації, Вапліте і сама зробила помилку (підкреслив президент рукою власною), не загородивши (чуєте?) їм дороги (чи не на Вашу статтю — „одвертий лист" це киває рука президентська?) до журналу „Вапліте".

Яка чорна невдячність! Маєте. Так дбати за людей, так самовіддано їх боронити — і таке од них мати! І хто його за язика тяг, того Куліша? Чи не редакція, часом, нашого центрального партійного органу „Комуніст"? І отаку зрадницьку організацію, як Вапліте, Ви боронили, за неї розпиналися? Облиште! Годі. Досить. Вони ганебно зрадили Вас, всі Ваші однодумці. А, може, це все Куліш „наливає"? Може, це все „липовий" розрив? Як Вам здається? Знаєте, краще замовчимо цей прикрий факт і перейдемо до „Плуга".

На Вашу думку, „Плуг" разом з ВУСПП'ом належить до тих кол, що видають речі, „повні" комуністичного доктринерства, як сказали б російські „націонал-більшовики". Ви кажете инакше. Як вільнодумець, лібрпансер, Ви проти опіуму для народу, проти всякої релігії, чим би вона не прикривалася. Ідеологія плужанська є „червоно-релігійна". Ви такої побожности до червоного не маєте і тому скептично ставитеся до партійного циркулярчика — „дайош федерацію". Ви організуєте громадську думку під гаслом: „Не давати їм зробити федерації", щоб, значить, з рук вислизнути. Раз, два, три — лап! і — нічого нема! Це маневр! Чи не служили Ви...

Ото мій шевчик-п'яничка раз якось у трамваї присікався до кондуктриси, що вона не відповіла йому по-українському, покликав міліціонера і вимагав скласти протокола за порушення нашої української конституції. Та не додержав тону і почав „їдрить направо" і „налєво". Тоді його чемненько взято попід ручки, приведено до району і зроблено відповідне зауваження з усіма наслідками: боронити республіки треба і конституцію знати треба, але...

Але як таки можна отак писати, не подумавши: „На моєму столі лежать зараз стоси різних книжок вуспо-плужанського (?) походження,

саме того походження, що до нього (до походження? В. К.) й Ви належите. (Як це можна належати до походження — мудрий тов. Сулимо, розвяжіть нам мову Хвильового!). А маєте Ви документи, документи про моє плужанське походження? Та за таке пересмикування я б Вас... І твердження, і стиль, стиль! Ще моєму шевцеві це можна дарувати, але ж Ви, Ви, що осягнули і т. д. А закидаєте: „Так питання ставити не можна, хоч би тому, що серед парикмахерів і без Вас багато безробітних...“ Про мене, що я „вуспівський лідер“ і тягну молодь у табор контр-революції, згадую свою гарячу молодість та її „помилки“. А от що до помилок моєї молодости, то не все використали. Звертаю Вашу увагу не на помилки, а просто таки на контр-революцію: книжку „Просвіти“ (1917 — 1918) „Українська державність і нова роля „Просвіт“ або („Перед брамою“) та „До брами“ (1913). Рекомендую. Про це все було забув, спасибі, нагадали. Був з мене синдикаліст, ура-патріот, учень Бориса Грінченка, а потім хатян (бачите — матеріяльчик про мою неспокійну вдачу), одно слово, може, дехто знайде щось спільне в тих моїх молодечих писаннях з своїми теперішніми чи не так давніми поглядами?

Що-правда, і ці мої навіть молодечі погляди Вам здадуться за поміркована, бо й тоді вже, року 1913-го, писав проти націоналізму. Ви просто нюхом чуєте, що „Ви завжди були зразковим малоросом“. Атож. Донцов ще тоді ж таки зі мною полемізував, акурат так, як оце Ви року 1927. І для нього з мене був зразковий малорос. Оттакої! Неймовірно, але факт! А тоді ж, пак, Донцов був іще „партійцем“ (соціял-демократом), а я був загалом ворогом партійности, чистим синдикалістом.

В мене дві, кажете, душі — кошача і заяча. Між мною і непою нема різнації. Сказано сильно, та це ще не все. З мене боягуз, панікер і я ще й Сенеки не читав (ага, а що!). Ви мене жалієте з своїх високощів: „Знаєте, коли б Ви були не „темною людиною“, коли б я не знав Вашого нещасного становища (слова які!), що з нього Ви можете вигородитись через такі от прийоми (про це далі — В. К.), я мусив би кинути до Ваших ніг свою замшеву рукавичку і скрикнути: „Дайош дуель!“. (Моя заяча душа сховалась в п'ятки. Я плачу.— В. К.). Але Вам я прощаю: по-перше, Ви ще не так добре вивчили мистецтво полеміки, по-друге... прислужувайтесь на здоров'я і виправляйте свої грішки, бо все одно к о м у с ь т р е б а п р и с л у ж у в а т и с ь (???) і виправляти свої грішки“.

Ху! „Чіжіло“... Що з мене лакуза, — то діло десяте, то можна зрештою зарахувати на „запал“ (так і президент просить пробачення в листі до редакції „Комуніста“ з приводу статті Христюка: „Вмістивши цю статтю в запалі літературної боротьби...“), але тут уже не запал, а таки застарілий почувається песимізм, особливий присмак має оце: „Комусь треба прислужуватись“. Безперечно, це „марксівський“ підход: раз є лакузи і вони процвітають, значить, комусь вони потрібні, значить,

„не в людях зло, а в путах тих“ — в певному ладі, в режимі, в нашому лихолітті (слова з „Чумаківської комуни“). Ось де коріння. Ну, знаєте, хто-хто, а громадянство українське (надто автокефальне, а як же!), „громадянство“, не забуде Вам цього мужнього і безстороннього визнання і за життя спорудить Вам пам'ятник нерукотворний: слава, слава! Ви вже підноситесь над нашою епохою з її брудом, болотом, калом. Ви летите в міжпланетні простори і звідти скорбно (обов'язково скорбно) позираєте на нас, своїх колишніх сучасників. Летіть, летіть! Далі од цієї страшної епохи, цього лихоліття, що спіткало нашу сонячну Україну в 30-х роках XX-го віку. Ви мали нещастя жити серед нас, людей 30-х р.р., і бити нас своїми невмирущими памфлетами. Історія Вам цього не забуде. Не себе і не своїх однодумців бороните. Ні. „Не для себе ж я випускаю свої памфлети“. Рація. Для громадянства. Воно розуміє Ваше нещасне становище, співчуває, цінує, підносить, вславлює і... перегукується. Воно виділило свого речника — Христюка. Христюк підтримує Ваших підголосків, Христюк радить: „Розпеченим, розпеченим...“

Це безумовно прекрасно. „От тето, так тето!“, як каже Кириченко Гавріїл, чи то його товариші. На Вас покладено надії. Майте це на увазі. Від Вас сподіваються дальших успіхів. Виправдайте. Запузирюйте. Раз зійшло, два, три. Викомарюйте — сойдьоть.

Полеміка моя просто нечесна — пересмикую? Розкриваю „Лілюлі“. В чім тут секрет? Секрет в паровику! Дуже хитра механіка. На сторінці 63 („Осінь“, що Ви мені подарували, видання 24 р.) читаємо:

> ... Паровик гудить спроволока (може, спроквола? В. К.) так:
> Ка-пе-бе-у. Ка-пе-бе-у.

А на сторінці 84 стоїть:

> Коли паровик вилітає в далекий степ, коли він пролетить зелений семафор, — тоді він назад кричить так: в п... у-у.

Робота, що й казати, майстерна, а все-таки пальці знать. На чому цей „прийомчик“ збудовано? Чи не на так званій ампліфікації? Ви натоптуєте свідомість читача одним настирливим образом, а потім непомітно — смик! — і ефект великий. Крім того, і така тонка робота, що причепитися формально ні до чого. Ви не казали (а як і казали де, хто записав?), Ви не писали! Взагалі, чого це Вас „усі“ паплюжать? Паплюжать то не всі, є й такі, що дуже дякують ще й заохочують, а взагалі і те сказать — яка не є „чиста робота“, а таки пальці знать.

Вас уже наткнуто носом, як по-католицькому, свідомо, а не випадково розшифровуєте чужі псевдоніми. Ви формально праві, купаєтеся в своїй правоті, але прекрасно знаєте, що ця формальна правота є по суті знущання. Мої „приятелі“ саме так повторювали те місце „Шляхів Мистецтва“, як написано було в мене. Всі найбрудніші анекдоти і брехні,

що ширилися й ширяться від моїх „друзів“, таких, як Ви тоді вже були — вся ця злива помий, що їх ллято на мою голову, мала в основі певну стратегічну засаду: „Брешіть, брешіть, від брехні все-таки щось лишиться“. Вживалося такої зброї, що проти неї годі було боронитися. По-перше, я просто гидував, по-друге, формально ні до чого було причепитися. Бо, приміром, такий мій приятель, як Микола Хвильовий, приходив до мене, як найвірніший друзяка, приносив книжку („Осінь“) з написом:

„Фундаторові харківської школи пролетарських мистців, другу, товаришу, комунару,— з любов'ю і пошаною“.

І чи ж міг я думати, що допіру ця сама дружня рука писала оті акростихи й підписувала їх іменням... мого знайомого шевця — Максима Занози?! Який випадок, який химерний збіг обставин, що псевдонім Миколи Хвильового збігся зі справжнім прізвищем шевця Максима Занози!.. Всяке буває. Чи ж міг я думати...

Думати, звісно, міг, міг здогадуватись, підозрювати, міг губитися в здогадах (читаючи цей і подібні твори в Поліщуковій „Арені“), оточений отакими щирими друзями. І отакі паршиві друзі в своїй паршивій полеміці сміють мені закидати нещирість! В кого очі позичаєте, таке писавши? Така весела, така мила, дотепна та жартівлива людина, просто „душа общества“ та й годі. Роками ця мила людина дивилася тобі в вічі, сиділа з тобою на зборах і ховала кінці в воду, таїла свою шевську лайку за псевдонімами. Чи не справжня дводушність: приятель Микола і швець — ворог, запеклий, затятий, брутальний — Максим Заноза. Охоче не те що за талант, а просто за генія визнаю! А я собі думав, що з Вас тільки мрійний романтик загірної комуни, химерник-симпатяга Дон-Квізадо. Як Ви сміялися з мене і з моєї наївности — на самоті і в колі инших подібних моїх „друзів“.

У Вас таки є щось од достоєвщини: оця притаманна „підпольній“ людині „глибина“ й гнильця, подвійність, роздертість. Бравуєте тим, що з Вас (як з кожного справжнього, не буденного митця) „ідеологічно невитримана людина“. Ну вже ж! Це тільки казенні скрипопери, халтурники, нездари, одно слово — товстоносі „Енки“ однаково легко пишуть і „Товариша Пролітайла“, і цілком ідеологічно витримані речі. І все це без жодної внутрішньої боротьби, без ніякої драми. Так. Що різні просвітяни підфарбовують карміном — згода. Що їх є чимало — це теж факт. Але ж і инші паразити є в Радянської влади. Психологія паразита така, що він ніколи не є вдячний своєму господареві. Не можна заперечувати, що є і в нас така собі шолудива молодь, що жиріє, гладшає, брюзгне на радянських хлібах, на посадах і воднораз — рие носом, підковує, бубонить, кирпу гне і „не згоджується“. Використовуючи всі можливості,

ці людці „вільнодумствують в шинку“, висміюючи ідеологічну витриманість, стопроцентну червону релігійність. Хіба таких немає? Є халтурники і паразити, чимало є всілякого сміття. В такому оточенні „ідрять на всі заставки“, маневрують на запасні лінії, назад, вбік, у тупик. Оточивши себе такою публікою, письменникові здаватиметься, що й паровик на вокзалі вовком виє. Ціле життя видасться йому за болото, в якому він загруз, всі люди сучасники — за тих шолудивих, що ними він себе оточив. Нам, звісно, по „человечеству“ шкода такої людини, але що ж поробиш! Нам ніколи, час не жде! Пожалкуємо та й далі підемо. Люди потрібні.

Праці багато. Будемо шукати инших сутрудовників. І знаходитимемо. Це вже так.

Ваші милі жарти часом все ж таки сумнівної якости. Дуже часто бувають справді зриви. „Від імени своїх однодумців (підкр.— В. К.) і від імени свого я вимагаю, я, нарешті, „требую“, щоб Ви негайно й публічно відмовилися від своїх політичних помилок“. А скажіть, спасибі, кого це Ви перекривлюєте? Подумали Ви, комуніст, що написали? Всякі бувають жарти, але „шутейно“ ставиться до своєї партії, до відповідальних представників партії, які в імені не тільки своєму, але в імені керуючих органів, в імені своїх усіх однодумців, цеб-то всієї партії, зверталися до Вас, ставлячи руба питання і вимагаючи, „требуючи“ (партія ще не геть українізувалася і дехто з відповідальних партійців дійсно не вимагав, а „требував“) од Вас і Ваших однодумців не „забастовки протесту“, а таки зречення своїх політичних помилок. Ви зреклися. Про це пишете двозначно: „Ви гадаєте, що я не щиро відмовився, що мене примусили обставини, що я й сьогодні гну свою самостійницьку лінію. Припустім...“ Що визначає це „припустім“? Ви ж розумієте, що я, як охранитель особливо ретельний (не дарма Шаповал взиває мене „яничаром“), як яничар, що повинен спокутувати колишні грішки, особливо підозріло ставлюся до Вас і „вишукую“. Тим-то і неспокійний. Всякий буває неспокій. І ось я дуже неспокійний за Вас, товаришу. Мій неспокій привів мене до партії пролетаріяту, а от куди провадить Ваш неспокій Вас і Ваших однодумців?

У Вас сильно розвинене „почуття власної гідности і національної чести“, як казали „хатяни“, і, коли хочете, я це не засуджую. Я не це засуджую, а те, що Ви не досить скептично ставитеся до своєї нації. Бракує Вам, як письменникові, того гайнівського патріотизму. Дух неспокою вимагає постійного скепсису. Це не забороняється в нашу переходову добу. Ми розуміємо, що ніяких „основ“ немає і все можна підкопувати. Отже, „охранителі“ з нас дуже умовні. Я б сказав навіть: чи не більші охранителі з Вас (Вас і Ваших однодумців). Ми скептики, але наш скепсис активний, діялектичний.

Не цураємося й ми такої, скажімо, термінології, як українська нація (робітників і селян), українська національна культура (інтернаціонально-класова що до змісту), українська радянська література (що в неї авангардом є література пролетарська), українська радянська державність то-що. Але дух неспокою каже нам, що не треба з того всього робити божків, самоціль. Коли йдемо до комуни, то що проти неї наша українська державність?

А в тім, не нігілісти з нас і нині ми радо й захоплено навіть будуємо цю державність українську, ще й по змозі своїх сил боронимо основ — Радянську владу. Ваше викомарювання з французькою та російською мовами („серчаете“, „требую...“) викликає в нас певний неспокій за нашого товариша Хвильового, який чи не занадто багато уваги звертає на „російсько-українські“ стосунки.

Неспокій нас охоплює тоді, коли цей наш товариш урочисто проголошує: „Невже Ви, monsieur le philosophe, не бачите, що серед вас я „в родной стране как иностранец“. Стиль і тон зневаги до своїх сучасників рафінованого літературного пана, знущання того сноба з хама-читача — це виключно проти „касти“ і її „циркулярчиків“ (чи не проти § 16 резолюції ЦК ВКП?).

Здається нам, що комуністам в ролях Чацького, теє-то як його... не личить. Взагалі „зайві люди“ — це тип нам органічно чужий. Кожен з нас може бути дуже хворий, може хотіти навіть умерти, щоб припинити свої страждання. Це світова річ. Це є просто людське, і ми всі це розуміємо і цілком співчуваємо. Та тільки особисте не може нам заступати загального. Так ми собі думаємо та й уже. Так вам кажуть!

„Я серед вас...“ Що це? Звідки воно? Ніби десь, колись, хтось це все казав, ніби це таке старе, як цей старий світ, що нині іде в перебудову. Чому Вам наші ліки не допоможуть? Пишете:

„Ще багато цікавих питань нашої „симпатичної“ дійсности зачеплено Вами, але я, їй-богу, уже перевтомився. Ви це справедливо зазначаєте що до моєї перевтоми: болить грудь, болять ноги і все тіло як побите. Ви також справедливо говорите, що мені треба лікуватись. Але все нещастя моє в тому, що Ваші ліки мені не допоможуть. Oui, monsieur! Не допоможуть“.

Оце печально. Чому именно наші ліки не допоможуть? Вам, тов., чи, пак, monsieur? Невже тому, що наша дійсність Вам така „симпатична“? Ось що викликає наш особливий неспокій, коли зважити, що Ви не просто партієць, а письменник, письменник передовсім. Це нічого, що передовсім, це було б навіть добре, як би не оці Ваші оригінальні симпатії й нахил до охорони сумнівних вартостей, що ось-ось перейдуть до історичного музею.

З Вас теж росте охранитель, тільки „навпаки“.

Веселий швець Максим Заноза

Між иншим, радите звертатися до Вас по вказівки і застерігаєте од наслідування Ваших памфлетів. Хто ж у кого взяв епістолярну форму? Але Ви не туди. І на сонці, мовляв, бувають плями: „в моїх памфлетах теж бувають зриви і тому їх приймати, як геніяльні зразки, я все-таки не рекомендую“. Чудово бренить! Ви певні, що я Вам наслідую? Ну як же можна так помилятися. Адже ж усі знають зі слів Шумського, що Ви дійшли мало не вершин людського знання, а ось не докопалися до мого зразка, коли він був у чомусь, у якомусь деталеві. Ваша ерудиція не така блискуча, щоб так скандально нею козиряти. Порийтеся, розпитайте тямущих людей — в чому саме я наслідував і кого. Це ж, пак, скандал, чи — як пишуть у „Вапліте“, № 5 — некрасивий скандал (буває, очевидно, і красивий скандал), для бувшого академика, що ми, темні люди, люди з темного царства, що про нього писав семінарист Добролюбов (це Ви вже нам шиєте по-товариському) — ми мусимо виявляти Вашу незнавку. Отака наша просвітянська Европа. Ні, monsieur! Зразок мій не хвильовистий, а таки марксівський був.

Чому ми панькалися? Іменно тому, що не забували навіть у запалі полеміки, що Ви все-таки к о м у н і с т, а н е в о р о г, і сподівалися: хвильовизм є не цілковита зрада, а тимчасовий манівець. А Ви кажете — паплюжать. Хто кого паплюжить? Кожному ясно після славетного номера 5 літературно-художнього журналу „Вапліте“ і не менш віднині славетного президентського привселюдного каяття на шпальтах „Комуніста“.

Є ще в Вас такі, можна сказать, слова, що їх дивно мені чути од товариша по партії. В одвертому листі пишете: „Мій девіз — не щади ворога“. Це цікаво. Наша полеміка доходе несподіваного краю.

Полювання! Тільки на полюванні, в б и в а ю ч и к у л и к і в та иншу б о л о т я н у дичину, Ви почуваєте музику сфер. Що ж, полюйте. (Чи не в поета занепадної доби — Горація — позичили Ви любов до звірей і зненависть до людей і дали їй н е о к л а с и ч н у інтерпретацію?).

Наостанку згадуєте колишнього свого друга В. Коряка. Коли ж Ви були йому другом, бо після того, як несподівано розкрили один з своїх псевдонімів і я зазнайомився з симпатичним автором акростриха — Максимом Занозою, дозвольте сподіватися нових „сюрпризів“ у тім же дусі? Під якими псевдонімами і в якій формі Ви ще мене паплюжили? Нічого, прошу, розперізуйтеся геть! Справді — яка карамазовщина, боже твоя воля!

Прекрасні рядки написав колись Франко в циклі „Профілі і маски“...

Ну, прощавайте!

Пролетаріят, з яким ідемо, є носій загальнолюдських цінностей і тому не можу я прийняти виклик мого супротивника Хвильового, а на цілу Україну і через кордон фашистам кажу:

— Коли є в світі щось справді велике, то це тільки людина, яка невпинно росте, цінна навіть тоді, коли вона мені осоружна.

До цих слів великого російського письменника Горкого тільки додам, що все-таки боляче, коли людина засліплена зненавистю старого світа стільки, що ця зненависть застує їй все. (Горкий мені теж осоружний своїм русотяпством).

„Десь торохкотять обози з калом"...

Такі „последние строки Вашого письма". Ви злий і жорстокий. Лист Ваш повний отрути. Вмієте сильно ненавидіти. Чи ж умієте любити? Що Ви любите? Абстракти? Їх не можна любити. Це ж романтична декламація про загірну комуну, а патос Ваш — у болоті. Може, в патріотизмі Ваша пристрасть? Я б і цього не сказав. Згадуються слова поета:

Ні, не люблю я України,
Я мрію в ній люблю свою,
Як настрій сонячний в гаю,
А не бездушні деревини.

Отак і Ви. Але знаєте, що це за поет? Це ж, пак, Микита Шаповал. Той самий. Пригадуєте оці його рядки:

Я корабель, що б'є з гармати,
Йдучи вночі до дна...

Він теж з висоти позирав на своїх сучасників і все перечитував Карлейля: „Герої, культ героїв та героїчне в історії". Він був разом з Донцовим проти компактної більшости. Одно слово, аристократія розуму й таланту, що зневажає тую „чандалу". Ніцше з презирством до сонних сучасників — друге видання на гіршому папері. Ось за кого вони себе мали. Високо неслися, а де посідали? Ми не за ці високі мрії, а за нашу заболочену дійсність, за працю марудну, буденну, серед багна, за працю нашого покоління: за іригацію старого багнища, а не прокльони та єреміяди безґрунтовних „аристократів духу". Нам треба чорноробів. Герой нашого часу є не зайва людина, а продуцент-робітник, як казав іще Франко.

Треба ще зробити підсумки полеміки. Основою хвильовизму є нині такі три збочення: 1) меншовицьке недооцінювання села і селянської інтелігенції (див. статтю тов. Щупака „Псевдомарксизм Хвильового" „Життя і Революція"); 2) націоналістична „романтика"; 3) „духовий аристократизм" (рештки буржуазного індивідуалізму хатян). Хвильовизм живе незалежно од Хвильового і знаходить ґрунт в певних колах непівського суспільства (христюковщина).

Хай живе дух неспокою!

Осоружна людина може бути цінна, коли вона росте як письменник. Ви як письменник офіруєте художність своїй ідеї. З Вас передовсім громадянин, а не мистець у „Вальдшнепах". Це — агонія

письменника, що хоче бути за всяку ціну душею нації! Знаємо, знаємо: не можна думки персонажів накидати письменникові. Але де ж письменник? Хто він у романі?

В листі до мене з Вас вільнодумець. Що це таке теє вільнодумство, можна дізнатися тільки в закордонній літературі українських вільнодумців. Найкраще висловлено воно в книзі Л. Білецького „Основи літературно-наукової критики". (Прага. 1925. Стор. 18).

> Виховання в дусі пануючого розуміння права панування якої-небудь однієї класи суспільства над другою затемнює об'єктивні принципи суб'єктивними тенденційними оцінками.
>
> Прикладом такого наукового світогляду є колишня царська Росія... Те саме спостерігається тепер, коли на терені колишньої Росії запанувала цілком протилежна класа, коли почали народжуватися так зв. „спролетаризовані" вчені, поети та мистці, взагалі люде, що проголосили т. зв. „пролетарську" науку, мистецтво і взагалі культуру, і знову почалися репресії на тих вчених і мистців, що не піддержували „пролетарської" науки. Отже ріжним класовим ідолам приношено і приноситься в жертву вільну наукову та мистецьку творчість. (Підкр. В. К.).

З погляду цієї вільної мистецької творчости тяжко миритися з тим, що „з одного боку, ти мусиш (обов'язково мусиш) душити „живе слово", бо воно є не що инше, як продукт буржуазної культури, але, з другого — ти, наперекір диктатури пролетаріяту, сам хочеш почути це „живе слово"... (це з Вашої передмови до поезій Еллана, пригадуєте?). Отже, все ясно. З Вас — вільнодумець, як і з Білецького. Але це ще не все. Справа далеко складніша. Її ускладнює Ваша зненависть до нас, Ваших ворогів. Де Ви (всі хвильовисти, ввесь Ваш рух проти течії) тієї зненависти вчилися? У передмові до Еллана кажете за „нашу розляпану хохлацьку психіку". Звідки воно? Кінчаєте гаслом до своїх однодумців: „перебороти рабську природу нашої хохлацької психіки й відкрити в своїй історії нову й блискучу сторінку". Ваші підголоски це гасло нині популяризують у сенченківськім маніфесті „Великої України" — морської нації.

Отже питання: де джерело Вашого неспокою і зненависти? Ах, не я був Вашим учителем, а таки Донцов:

> Ось наші „москвофіли"... Хто був їх богом у Росії, в кого з росіян училися вони нових і творчих ідей? В Ґрановського, в Леонтєва, в теоретиків здорового націоналізму? — Ні, в народників, у Толстого, в учителя опростачення, суспільного атомізму, немічного анархізму... Хто з російських поетів володів думками Українців? — Ані патріотичний Тютчев, ані Лермонтов, поет неспокою, трівоги й пориву, розкоханий в жорстокій борні за буттє, лише клясично зрівноважений Пушкін, поет нудної млости Надсон, співець перечуленої, слабонервної „людяности" Некрасов і инші „нитіки". З Достоєвського знали лише плакальника за „уніженних і оскорбльонних", але не того, якого подивляв Ніцше.

Прийняттє найгіршого, але не найліпшого зі Сходу, прийняттє лише його зовнішнього, „проґрами“, але не патосу, що се зовнішнє міг натхнути, механічне, не орґанічно-творче, невільницько-пасивне засвоєннє чужих думок, чужої форми — ось були головні риси нашого „москвофільства“.— Коли перейдемо тепер до наших „Европейців“, побачимо буквально те саме. У нас повстала ціла ґрупа (за межами України і в Галичині), яка точнісінько так, як „москвофіли“ від Сходу, бере лише найгірше від Заходу і каже, що се „правдива Европа“. Мішаючи анархію з революцією, вони висунули твердженнє, що істотою европейства — се лад і порядок, громадська карність, послух владі, традиціоналізм, повільний поступ, численнє з обставинами, відкидуваннє скрайностий та вміннє годити суперечности. Націоналізм, революціонізм і ширеннє ненависти — се, мовляв, „від Сходу“, на сім не можна опертися, се треба відкинути. Висновок: треба годитися з існуючим станом на західних землях в імя оборони перед „диким Сходом“.

Се було досить своєріднє розуміннє Заходу. Наші „Европейці“ виключили з своєї доктрини „революцію“ і „ненависть“, але хиба вони не знають, яку величезну вагу надавав „умінню ненавидіти“ Шпенґлер, Карлейль, Стендаль? Хиба вони не знають, як високо цінив сю здібність людської душі Макіявель?..

(Літературно-Науковий Вістник, у Львові, 1926 року, книжка IV, стор. 355, 356, 359, 361, 368).

У Вашій роздертій сумнівами душі борються ще різні первістки, але всі вони нам цілком ворожі. Це ясно. Це — кінець. Така зненависть і неспокій штовхнули Вас до Горація, до звірей, до „Вальдшнепів“. Так, ще величезна антитеза, алегорія (мало художня з типами в дусі Івара Карено — цілком штучного виробу — примат змісту над формою!) з іронією Анатоля Франса (не пінгвіни, а вальдшнепи! памфлет на епоху більшовицького панування на Україні). Це — агонія. Туди ж Вам і дорога, „пане-товаришу“, чи „пане-добродію“.

Хай живе дух неспокою!

P. S. А все-таки, а все-таки: може, ми помиляємося? Може з Вас іще не цілком жертва нашого класового ворога? Ну, доведіть нам, переконайте партію, що з вас іще може бути комуніст! В. К.

В. АНДРІЯШ

ПОХВАЛА ОБСЕРВАТОРОВІ

Весело читати „Вапліте“. На бойовій арені в „параді але“ виступають літературні боксери: теоретики, критики, полемісти. Навперейми виявляють вони один перед одним свої геніяльні здібності, блискучий тренаж. Кожний потрясає літературу: один епохальними теоретичними відкриттями, другий — глибиною критичних аналіз, третій — феноменальним заїкуванням мислі.

А четвертий, як Монблан, підноситься над своїми соратниками. Все, що є найціннішого, найталановитішого, найрозумнішого, скупчено в ньому.

Він — рупор „Вільної академії“. Він прапор. Він, так би мовити, інтеграл усієї інтелектуальної моци ваплітянських академиків. Що не слово — перлина. Що не думка — мудрість. Що не розвідка — сенсація.

Ви вже пізнали четвертого.

Це — Обсерватор. Це йому співаємо хвалу. І нехай ніхто не каже, що він не заслужив на таку честь. Ні, він цілком вартий її.

Розгорнемо кілька сторінок історії літературної діяльности цього ваплітянського феномена. Вона поки - що коротка. У четвертому числі „Вапліте“ опублікував він шедевр епохи — трактат про молоду укр. прозу. Глибокі міркування, що висловив із цього приводу сміливий Обсерватор, дорівнюють хіба трактатові „О пользе стекла“.

Можливо, були в нього й инші твори велетенського значіння, але ми зачисляємо їх до передісторичного часу Обсерваторової діяльности. Даруйте нам за це, шановний академику! Другий твір, що ним Обсерватор остаточно стверджує репутацію г е н і я л ь н о ї л ю д и н и — трактат про поезію, точніше, про книжку поета М. Терещенка — „Мета й Межа“ („Вапліте“, ч. 5).

Саме за цей виїмковий твір хочемо, скільки дозволять нам скромні сили, скласти Обсерваторові дитирамби на честь його розуму, його знання, його сміливої мандрівки в країну прекрасного.

Як і належить людині, певній свого обдаровання, Обсерватор передусім висловлює принципове твердження про поезію взагалі. Ми не в силі переказати глибину змісту цих його думок, оригінальности трактування

причин кризи укр. лірики то-що. Одсилаємо читача безпосередньо до цього пункту блискучого трактату.

А ми тимчасом підемо за Обсерватором. Обсерватор не задоволений з книжки М. Терещенка „Мета й Межа“. З тонкою іронією глузує він із Терещенкових віршів. Він тут не жалує ні дотепів, ні епітетів Крок за кроком „розвінчує“ він Терещенка, як поета. Його оцінки — убійчі. Його аналізи — смертельні. Його справедливість і об'єктивність — бездоганні.

Ну хіба ж це не геніяльно звучить: 1) „Мета й Межа“ — вірші на стару філософську тему, в обробці якої поет не виявив жодної оригінальности. Од кожного рядка віє втомою й старістю. Підмішка містики й фаталізму в значній дозі саме й дає (а стиль — шедевр!) забарвлення старости й втоми цьому віршові“.

2) „Думка про сонце“ — так само написано на архівну тему.

3) „Опале листя“ — так само віє порохнею“.

На хвилину ви оголомшені такою блискучою аналізою нікчемної творчости Терещенка. Ну, думаєте, убив! Нема Терещенка! Прийшов Обсерватор — і тільки доторкнувся геніяльним розумом своїм до творчости поета — і не стало її. Правда, вам трохи ніяково: вам би хотілося почути цитати з тих віршів, що від них віє „порохнею, старістю та втомою“. Вам би хотілося побачити, як буде наш великий академик на конкретному прикладі доводити свої твердження.

Але, кінець-кінцем, для чого ці вимоги? Хіба не досить того, що так сказав не хто инший, як Обсерватор? Цього досить. Бо ж за кожною літерою, за кожним слівцем, що падають із скривлених іронічною посмішкою уст Обсерваторових, ви бачите важку — ніби бик суне — ходу генія.

Розгромивши філософію Терещенкових поезій і викривши архівність тем, Обсерватор скеровує смертельний удар на синтаксу. І від неї також нічого не залишається. Його чудесний геній ні перед чим не може спинитися.

Осінь, падає листя
Зорями з голих рук,
Що простяглися огнисто
На невеселий брук.

„Ці рядки неохайні, — цідить крізь зуби Обсерватор, — читач ніяк не може зрозуміти, що ж врешті простяглося — зорі чи руки“.

Браво, Обсерваторе! Ви просто дивовижні! Всі ми досі знали з граматики, що в підрядному реченні присудок завжди стосується до останнього речівника, а коли буває й инакше, то тільки, здається, в писаннях ваплітян.

Але ось прийшов Обсерватор і, як новатор-геній, не може визнати старих правил синтакси. Бо від них, мабуть, також віє порохнею.

Похвала Обсерваторові

Охоче визнаємо і навіть підкреслюємо, що Обсерватор починає нову еру і в галузі граматики.

Так само з чудесною інтуїцією викриває Обсерватор і недоречності Терещенкових поезій. Він і тут іде своїм власним шляхом, якого вказує йому його смілива, геніяльна думка:

„В негоду вивели на брук
З гряззю зам.шали кров,
І розітнувся раптом гук:
— Спасай Росію, бий жидов.—
І богохульством прозвучав
В устах єврея цей наказ...“

„Виходить так, ніби сам старий коваль вигукував: „Спасай Росію, бий жидов“— міркує догадливий Обсерватор. — „Але при чім тут рядки нижче.

Ковальське серце — кров за кров
Ковальське серце — бунт“.

Дозволимо собі вияснити геніяльному Обсерваторові це непорозуміння: „Спасай Росію, бий жидів“ — вигукував не хто инший, як старий коваль. І не тому, звичайно, що був він антисеміт, а очевидно,— з переляку, в стані істерії й розпуки.

Але Обсерватор цього не хоче розуміти свідомо, бо він має за всяку ціну доводити щось инше.

І щоб хоч чим-небудь зміцнити свою хитку позицію що до тлумачення змісту наведеного віршу, Обсерватор за своєю звичкою робить логічне „сальто-мортале“.

„При чім тут рядки нижче:

„Ковальське серце — кров за кров,
Ковальське серце — бунт“.

Дійсно, трудна справа зрозуміти ці рядки у тому контексті, як його подав наш спритний Обсерватор. Все лихо, власне, в тому, що Обсерватор перекручує контекст, шукаючи злочину в віршах Терещенка: таке Обсерваторове завдання. Що до цього — ваплітянські критики всі однакові. Важко комусь одному видати патента на вміння перекручувати, недочитувати, забувати про те, що раніше чи пізніше сказано, не зважати на цілий зміст всієї речи. Всі вони це вміють. І так уже ці академики „накваліфікувалися“, що просто аж заздро; от дав бог людям таланти!

Та в цьому разі особливо характерний випадок своєю надзвичайною сміливістю. Обсерватор просто пре навмання. Будь, що будь. А, може, не помітять...

Помітили, геніяльний Обсерваторе, помітили, і делікатно спиняємо вас у цьому сміливому розгоні вашої геніяльної думки. Перепочиньте

хвилинку. Рядки про бунт ковальського серця не „нижче“, як ви кажете, а просто на великому віддаленню від слів „Спасай Росію — бий жидів“ — через 19 рядків. За цей час у вірші Терещенковому внутрішня тема зазнала чималого розвитку. Старий єврей пережив кілька емоційних станів, оформилося в нього ставлення до погромщиків і до більшовиків. Коваль побачив, що його син пішов правдивою стежкою, ставши більшовиком, і сам він, умираючи, оддав усі свої симпатії більшовикам, як оборонцям людини й людства.

Ось у такому контексті внутрішньої теми Терещенкового віршу „Серце старого єврея“ — цілком до речи рядки: „Ковальське серце — бунт“. І той, хто вміє і хто за свій найбільший обов'язок уважає ч е с н о читати, який-будь і ч и й б и т о н е б у л о твір — не дозволить собі спритних метод жанглювання й перекручування контексту.

Ну та незрівняний Обсерватор з презирством на все це дивиться, з високости ваплітянської трибуни. Що йому до етики, до елементарної охайности! Це все „міщанські“ забобони й дрібниці. Виконуй своє завдання, „угробляй“ поета, компрометуй його — „і нікакіх гвоздьов“ — ось патос Обсерватора.

Та ми хвалимо вас, Обсерваторе! Ви — виключна постать у нашій критиці. Поки ви писали „трактати“ про прозу, — ми ще вагалися, до якої категорії вас зачислити. Але після вашого блискучого виступу з приводу поезії — у нас жодних сумнівів уже немає. Ви побиваєте всі рекорди!

Ну, справді, хто перевершив Обсерватора хоч би в ділянці поетики, де він виказує нечувано-глибокі знання.

Ось послухаймо:

„Цілковитою наївністю віє від поеми „Джон Блек“, віршем якої М. Терещенко сліпо наслідує М. Бажанову „Повість про містера Юза і про трампа Джека“. Порівняйте хоч би ці рядки:

У М. Бажана:

Шелестів тротуаром Джеків крок — 0 0 —́ | 0 0 —́ 0 | — 0 | —́
Джек був голодний і Джек весь змок. — —́ 0 | 0 —́ 0 | 0 —́ 0 | —́

У М. Терещенка:

Вже цілий місяць у доках страйк, — 0 —́ 0 | —́ 0 | 0 —́ 0 | —́
Де чорний вугіль, чорний карк. — 0 —́ 0 | —́ 0 | 0 —́ 0 | —́

Навівши оцей зразок злочинного „наслідування“, Обсерватор зовсім серйозно коментує:

„Коли сполучити ці чотири рядки до купи, можна подумати (?!), що їх узято з однієї поетичної речи“...

Похвала Обсерваторові

Це знаменито!

Таке сказати може тільки безнадійно геніяльна людина. Ми, звичайні смертні, не бачимо у цитованих рядках обох поетів аж ніякісінького наслідування: семантично ті рядки зовсім різні, ритмічно — дуже віддалені. Це ж очевидно кожному. Це ще очевидніше, коли прочитати обидві поеми в цілому. Треба бути просто сліпим і глухим, щоб виголошувати оте скандальне твердження про наслідування.

Та наведений приклад Обсерваторової мудрости — дрібниця перед другим його „откровением". Почуваючи, що його екскурси до галузи поетики дуже непевні і, власне, нічим не підтверджують думки про наслідування, Обсерватор подає другий, і вже на цей раз зовсім разючий документ.

З виглядом трагічної серйозности Обсерватор твердить:

„Щоб хто не подумав (подумали, подумали!), що це випадково, ми наведемо ще приклад сліпого покірного наслідування:

У М. Бажана:

В мозок вгруз дум цвях	—́0 | —́ | —́ | —́
Та над окопом має стяг.	—́ | 00—́0 | —́0 | —́

У М. Терещенка:

Серед лахміття, серед халуп	000—́0 | 000—́
Застиг уже не перший труп.	0—́00 | 0—́0 | —́

Обсерватор глибоко переконаний, що отаким зіставленням рядків він остаточно довів факт „сліпого, покірного наслідування".

Не знаєш, із чого тут дивуватися — чи з Обсерваторової сміливости, чи з його феноменального неуцтва.

Бо ж що є спільного тематично в цих чотирьох рядках? Абсолютно нічого. Так само нічого спільного немає і в ритміці цих віршів.

Коли б Обсерватор узяв собі за експерта навіть слона, і той би утримався від такого рішучого твердження про наслідування. Та наш академик сам собі експерт. Він цілком покладається на своє геніяльно-тонке вухо та на свої глибокі знання поетики. Заздримо вам, голубчику Обсерваторе! Дуже чудесна у вас вдача.

Щоб остаточно „добити" Терещенка, Обсерватор на підтвердження своїх висновків удається до хронологічних дат: „Коли б на книжці Бажана, — глибокодумно зауважує він, — не стояв 1926 р., а на збірці Терещенка — 1927 р., то чого доброго ми могли б обвинуватити молодого поета Бажана в запозиченні"...

Перш за все — надзвичайна тут Обсерваторова логіка. На підставі всього чотирьох рядків з цілої великої книжки Терещенка, порівнявши

їх також тільки з чотирма рядками другого поета, робити висновки про запозичення — це ж дійсно треба мати геніяльні здібності! По-друге, ми вже бачили, чого варті аргументи Обсерваторові про наслідування — вони свідчать тільки за його власне неуцтво й цілковиту неохайність. По-третє, посилання на дати. Тут також Обсерватор блискучо задемонстрував себе.

Придивімося до цих дат.

Книжка Бажанова („7-й „патруль") дійсно вийшла 1926 року, а Терещенкова — 1927, але вірш Бажанів „Повість про містера Юза і про трампа Джека" уперше друкувався 1925 р. в „Гольфштромі", а вірш Терещенків („Джон Блек"), яким, за твердженням Обсерватора, Терещенко сліпо наслідує Бажана", друкувався також 1925 р. у „Глобусі". Отже, виходить, що обидві поеми з'явилися одночасно. Проте, не зовсім. „Гольфштром" — вийшов наприкінці березня чи на початку квітня 1925 р., а „Глобус" — у лютому. Виходить, що вірш Терещенків побачив світ раніше.

Тепер ми запитуємо нашого мудрого Обсерватора, яким способом міг Терещенко наслідувати Бажанові? Як ви думаєте, Обсерваторе, з цього приводу? Бачимо, що це ваш власний секрет. Про те, не зважайте. Хоч проти вас і поетика, і добрий глузд, і хронологія, але в вас геніяльна інтуіція — і це вас цілком виправдовує.

Могли б ми ще відповідно коментувати оригінальні думки Обсерваторові про те, що таке сюжет поезії, і через що українська лірика зазнає кризи. Тут він також висувається наперед і намагається йти шляхом великих винахідників. Але облишмо таке завдання! Признаємося, нудно приділяти стільки уваги навіть йому, Обсерваторові, незрівняному й неповторному.

Для нас одне тільки ясно: своєю розвідкою про книжку Терещенка „Мета й Межа" Обсерватор „спорудив собі пам'ятник нерукотворний".

М. ДОЛЕНҐО

ЗМІСТОВА РИТМІКА В ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ

(Морфологічний етюд)

Ми визначаємо, виходячи з засад сучасної матеріялістичної психології (реактології), слово, як символ тієї чи иншої реакції, того чи инщого аперцепованого предмета. Під символом ми розуміємо, очевидячки, лише звуковий знак, що в людини сполучається з певною реакцією на зовнішнє оточення і з певним предметом, шляхом умовного рефлексу. Граматичні форми слів можна зрозуміти, як символи певних типів реакцій. Маємо дієслово, яко символ реакції чину, прикметник — реакції вибору, і для третьої основної реакції стану — емоціональні пні різних форм. Речівники стають за символ набутого досвіду людини, і між них треба розрізняти, в першу чергу, абстрактні та конкретні. Залишаючи осторонь, з одного боку, евфонію (милозвучність) слова, а з иншого — його семантику (конкретне значіння) — можна проробити аналізу лексичного складу будь-якого твору, розподіляючи слова по п'ятьох категоріях, згаданих вище. Така аналіза поетичного словника стала нам за перший крок до дальших узагальнень. Ми її взяли з розвідки[1]) Г. П. Прусенко, де авторка доводить, що при аналізі за таким розподілом елементів і в умовах вільної асоціяції людської мови, мова різних досліджених суб'єктів вільно розподіляється по певних типових групах, в залежності від кількісного співвідношення між елементами. Отже, шляхом аналізи самої лексики звичайного, непримушеного вислову, можна виявляти певні людські типи, погоджені, як виявилось згодом, з типами, усталеними за иншими типологічними принципами.

Маючи на увазі, що в поетичній творчості чимале місце забирає та ж таки вільна асоціяція з її непримушеним висловом (функція щирости поета), ми спробували пристосувати таку лексичну аналізу до літературної мови, до поезії, обмежившись тимчасом самою лірикою. Низка підрахунків з 20 приблизно авторів, беручи из кожного не менше, иноді ж значно більше, як 100 рядків, показала, як нам здається, існування

[1]) „Дослід поводження людини за елементами її мови". На жаль досі ціла не видрукована.

подібної правильности. Співвідношення поміж лексичними категоріями залишається б. м. однакове по різних творах одного автора, і виявляє типові одміни в різних авторів. Старанне і повне переведення такої аналізи для цілої творчости поета може дати надзвичайно цікавий матеріял, особливо важливий для вивчення самого процесу творчости. Наші попередні й неповні підрахунки дозволяють в тім законстатувати особливу важливість співвідношення поміж дієслівною та прикметниковою групами слів, тоб-то поміж символами реакції чину та вибору. В одних, у половини авторів, приблизно, переважав елемент *Ч* (умовне й тимчасове позначення дієслівної групи), в инших *В* (прикметникова, в широкому розумінні, група). Елемент *С* (емоціональні пні всіх слів, яко символи реакції стану), подавав привід до дальшої диференціяції). В нашій методиці аналізи до групи *Ч* зараховувано інфінітив і всі инші дієслівні форми, за винятком дієприкметників, а також рахувалось і ті дієслова, що їх було відкинуто в лаконізованому поетичному вислові й заступлено рискою та певним відмінюванням речівників. Групу *В* поповнено коштом речівникових визначень, скільки вони теж виявляють реакцію вибору. Так само сюди зараховано прислівники. Слова, що до групи *С*, разом з тимураховано й по инших групах. Повторювані слова рахувалось лише один раз (зазначаючи наявність повторів). Речівники відразу поділено на дві групи *К* і *А* (конкретні й абстрактні). Частину слів, що не належать до певних груп, на увагу не беремо. Здобуті відомості ми зводили до таблиць за авторами. Таблиці давали змогу порівнювати різних поетів, що до їх лексики. Дієслівність чи прикметниковість лексики, сполучено, можна гадати, з певним психофізіологічним типом творчости. Елементи *К* і *А* дають змогу складати думку про наявність і перевагу конкретних уявлень чи абстрактних узагальнень у поетовому досвіді, символізуючи звязок з соціяльним оточенням. Через таку важливу їх ролю, для груп *К* і *А* склали ми додатковий спосіб змістової аналізи, за комплексним принципом, про що згодом.

Для ілюстрації та перевірки зацікавленим — дві звітні таблиці з того несистематичного матеріялу, що є зараз у нашому розпорядженні:

Автор: В. Сосюра

Твори:	*Ч*	*В*	*С*	*К*	А (абс. кількість)
	Умовні назви лексичних груп:				
1. Гергоче місто	20	13	11	24	4
2. Дитина	16	11	10	14	3
3. З вікна	22	17	22	25	4
4. Наближається	38	23	40	54	8
5. Маслини	14	9	11	12	5
6. Сьогодні	14	8	11	9	3

Твори:	Ч	В	С	К	А	(абс. кількість)
7. Життя	15	10	11	19	3	
8.	23	13	9	20	4	
9. Вже в золоті	20	19	14	14	3	
10. В синє вікно	16	16	16	13	2	
11. Вулиці	15	19	18	22	3	
12. Оглядає	13	18	15	17	1	
13. О, кучері	16	17	26	15	9	
14. О, губи	17	17	14	18	2	
15. Бреде	8	12	9	12	7	
а разом[1])	267	222	237	288	61	
%%	32	26	28	34	7	

Цілком инші спостереження маємо з творчости В. Поліщука. Тимчасом, як у Сосюри *Ч* більше за *С*, а *С* більше за *В*, *К* велике, а *А*, порівняно, дуже мале...

Автор: *В. Поліщук*

Твори: („Громохкий слід“)	Ч	В	С	К	А
1. На тракту	17	21	10	17	1
2. Мідь	18	26	18	22	6
3. Криця	16	16	15	15	8
4. Алюміній	28	39	26	31	15
5. В доку	19	26	13	29	7
6. Ліда	22	24	18	26	5
7. Конвалії	12	18	13	20	5
8. Дружині	7	8	8	8	1
9. Останній лист	13	22	18	13	7
10. Цвіркуни	32	34	17	33	8
11. Верховини	23	25	28	16	15
12. Зоряна симфонія	50	60	52	30	26
А разом	257	319	236	260	104
%%	27	33	25	28	11

Тоб-то *В* є найбільше, слідом іде *Ч* і на третьому місці *С*. Група *А* і абсолютно, і відносно більша.

В ліриці Еллана ми подибуємо надзвичайно гармонійну погодженість поміж усіма лексичними групами, яких співвідношення стремить до ідеальної формули: $Ч = В = С = К = 2\ А$!

[1]) $Ч + В + К + А = 100\%$

З аналізи десятьох поезій (Удари молота, Червоні Зорі, Над трупом, На чатах, Повстання, Лист, Інтимна, Після крейцерової сонати, На обважнілі... Тупого болю...) мали такі цифри:

Автор: В. Еллан

Твори:		*Ч*	*В*	*С*	*К*	*А*
Пораховані	разом .	143	192	145	142	74
10 поезій	%% .	29	27	29	29	15

Для П. Тичини в ліриці характерна її підвищена дієслівність, перевага групи *Ч* в більшій мірі, як для инших поетів, що ми їх розглядали. В російського сучасного поета Павла Радимова маємо виняткове співвідношення елементів, — *Ч* і *В*, однаково великі, *С* дуже малий, *К* надто побільшено й *А* зведено до мінімуму.

Безсумнівно, що те чи инше виразне співвідношення лексичних елементів дуже впливає на сприймання твору, незалежно від тієї чи иншої його форми. Скільки виділені тут елементи поетичної мови символізують рівночасно й основні елементи людської поведінки, їх співвідношення подає матеріял для пояснення особливостей мови біо-соціяльним характером поведінки.

Залишаючи намічені тут проблеми до иншого разу, підемо далі.

Речівниковий склад твору з додатком особових займенників, що їх не враховували раніше, ми аналізуємо з точки погляду їх, сказали б, не семантики, а тематики, розподіляючи по п'ятьох комплексних групах. Розрізняємо такі основні тематичні комплекси, знов таки намагаючись обґрунтувати заведену термінологію принципом слова, як символа — в даному разі аперцепованого предмета і, виходячи з засад матеріялістичної психології — *О* (особовий), *П-Ч* (простірно-часний), *Х-Е* (харчово-економічний), *СЕКС* (сексуальний), *СОЦ* (соціяльний) — виділяємо ці групи речівників ідучи від найпростішого комплексу *О* до найскладнішого *СОЦ*. Здобуті наслідки характеризують досить навчально тематику твору й творчости.

Ми так розміщали речівники по тематичних комплексах.

Умовні знаки	Відповідні тематичні мотиви (Розподілені по основних комплексах людського досвіду)
О	Займенник я, себе. Члени свого тіла. Особисті відчування позаеротичного характеру. Ті ж мотиви без вказівки на приналежність до певної особи.
П-Ч.	Місцевість, час. Ландшафтні деталі позагосподарчого характеру. Деякі абстрактні: природа і т. ин.
Х-Е.	Їжа, одяг, помешкання і близькі сюди семантичні групи. Деталі в ландшафті господарчого характеру, поле, рілля і т. ин.

СЕКС. Еротичні й статтєві мотиви, тоб-то і предмети, і відповідні відчування. Загальновживані символи мотивів: квітка, цвіт і т. ин.

СОЦ. Соціяльні, в широкому розумінні, мотиви. Займенники: ми, ви, вони.

При визначенні звертається увагу й на контекст, в першу чергу на найближче визначення речівника. Методика аналізи ще не доброблена остаточно. Маємо на увазі подати на цю тему додаткову статтю. Тема має відношення до методи психоаналізи у Дюбуа (не Фрайда!).

Для В. Еллана маємо, на підставі згадуваного матеріялу:

Автор: В. Еллан

Твори:		*О*	*П-Ч*	*Х-Е*	СЕКС	СОЦ
Пораховані . .	Разом	34	51	37	15	103
Вище	%%	14	21	15	7	46

Тоб-то на першому місці соціяльний, а комплекс просторіни-часу на другому (співвідношення, скільки показують наші попередні досліди, б. м. типове для пролетарських поетів).

На відміну, у В. Поліщука маємо:

Автор: В. Поліщук

Твори:		*О*	*П-Ч*	*Х-Е*	*СЕКС*	*СОЦ*
Див. поперед-	Разом	68	109	128	79	88
ню таблицю .	%%	14	23	27	15	19

Тоб-то, на першому місці харчово-економічний комплекс, на другому — простірно-часний і на третьому — соціяльний.

Винайдені в такий спосіб, співвідношення, на наш погляд, мають певне значіння для об'єктивного виявлення соціяльного обличчя поета. Для П. Тичини відповідні коефіцієнти, за попереднім обрахунком — 9, 17, *22*, 14, *37*, (відсотки), для В. Сосюри — 18, *24*, *21*, *21*, для Д. Загула — 15, 23, *25*, 15, *24*. Для П. Усенка ми знайшли, приблизно, той же тип, тематики, що й для В. Еллана — 8, *26*, 14, 13, *39*, лише с перевагою *СЕКС* над *О*.

Сексуальний тип тематики показує обрахунок для російської славетної поетеси А. Ахматової: 15, 13, 18, *29*, *24*.

Наші обрахунки дуже легко попереводити на показну форму діяграми.

Від аналізи вербальної ми перейшли до складнішого способу — аналізи цілих речень, як змістово-синтаксичних елементів твору, і до виявлення таким способом змістового чи, точніше, значнісного ритму в ліричному творі.

Якщо слово є знак реакції, та цілу фразу треба зрозуміти вже як знак — символ (див. вище) не однієї реакції, а сполучення кількох реакцій на зовнішнє оточення в цілеспрямований акт. Вважаючи на перевагу певного типу реакції в акті, можна через ці акти їх символи із змістового боку, розподілити по трьох основних групах. Ми відзначаємо групи *A* (акція, дія, з перевагою елементу *Ч*), *O* (орієнтація в оточенні, — переважає *B*), *E* (емоціональні вислови — і відповідні стани,— переважає *C*, реакція стану). В кожній групі розрізняємо знаками + та — (плюс — мінус) активну та пасивну її відміни. В групі *A* активна дія, що її можна звести до реакції нападу, позначена +*A*; пасивна, така, що переховує характер захисту, —*A*. Посередня, переходова є ±*A*. В групі *O* за +*O* беремо розумову аналізу оточення, а пасивне споглядання чи законстатування за —*O*, середній випадок ±*O*. В групі *E* розподіл пророблено за наявністю збудження *чи* пригнічення в символізованих емоціях: +*E*, —*E*, ±*E*. В тих випадках, коли речення переховує крім основного ще виразне побічне значіння, умовний знак його ми ставимо після основного *в дужках*.

Умовні знаки	*Зміст речень, що їм відповідає*	*Характер відповідних актів*
+*A*	Вислів активного вчинку, з логічним наголосом на дієслові. Динамічна дія. Зростання руху.	Можна звести до реакції нападу.
—*A*	Вислів неактивного вчинку. Пасивна дія. Спад руху.	Можна звести до реакції захисту.
+*O*	Абстраговані вислови. Думки, міркування, аналіза.	Активна орієнтація.
—*O*	Конкретизовані вислови. Споглядання, констатування наявности чи браку певних предметів.	Пасивна орієнтація.
+*E*	Вислови приємних, радісних і бадьорих моментів. „Мажор“.	Збуджений стан
—*E*	Вислови сумних моментів. Пригнічення. „Мінор“.	Пригнічений стан.

Як було зазначено, вирази мають зчаста утраквістичний (±) і мішаний характер.

Загалом така ідеографічна система досить гнучка й вмістка для схематичного позначення всієї різноманітности поетичних значінь.

Методу аналізи показано в конкретних прикладах.

Змістова ритміка в ліричному творі

Автор: *В. Еллан*

Твір: „Після крейцерової сонати".

1. Покласти б голову в коліна	1.— А (+ Е)
2. Відчути б руку на чолі...	2.— А (+ Е)
3. — Сентиментальність	3.+ О (— Е)
4. Хий загине	4.— Е (+ Е)
І пам'ять ніжних на землі	5.+ О (+ А), + О (+ А),
5. — Нам треба нервів, наче з дроту,	+ А (+ О)
Бажань, як залізобетон,	6.+ О (— Е)
в. Нам треба буряного льоту,—	7.+ А
с. Грими фанфар мідяний тон.	8.— Е
6. Десь там самотня віоліна	9.+ А
Тужливо журиться в імлі...	
7. Не зупиняться! 8 Хай загине!	10.+ О (+ Е)
9. — Йдемо. 10. Під марші. По землі.	

Маємо певне *чергування* значінь, з низкою повторень, що має наявно *ритмічний* характер. Змістовий (значнісний) ритм твору багатий. Він залишається типовий і по инших творах у В. Еллана. Ми записали такі ще поезії:

На чатах. 1. ± О. *2.* ± О (+ А). *3.* + А, + А(± О). *4* — А (± О) *4.* А (+ О) *5.* ± О (+ А), *6.* + О. *7.* + О. *8.* + О, — А, — А. *9.* + О (+ А). *10.* + О (+ Е). *11.* + О (+ А).

Червоні зорі. 1. + А (+ О). *2.* + О. (+ Е). *3.* + О (— Е). *4.* — О (— А). *5.* + О (± Е). *6.* — Е (+ О), + Е (+ О). *7.* — А (+ О). *8.* + А (+ Е), + О (+ Е). *9.* + А (+ Е), + О (+ Е). *10.* + О (+ А, + О (+ Е).

Повстання.

І. *1.* + О (± Е), + А (+ О). *2.* + О (+ А), + А (+ О). *3.* ± О (± Е). *4.* ± О. *5.* — О, ± О (— Е), ± О (— Е). *6.* + О (+ А), + А (+ О). *7.* ± О. *8.* + О (— А). *9.* — Е (— А). *10.* ± О (— А). *11.* ± О (— А). *12.* + А (— Е), ± О (+ А). *13.* ± О. *14.* ± О (+ Е), ± О (— Е).

ІІ. *1.* ± О (— Е). *2.* — Е (+ О), ± О (— Е). *3.* + О (— А), — А (— Е); + О (+ А), + А (+ О).

ІІІ. *1.* ± А (+ О), + О (+ А). *2.* ± Е (О ± О), + О (+ А).

Кількісний обрахунок виявлених тут елементів дав такі наслідки:

Автор: *В. Еллан*

Твори:	+ А.	— А.	+ О.	— О.	+ Е.	— Е.	+	—
На чатах . . .	6	4	9,5	2,5	1	0	16,5	6,5
Червоні зорі .	4	2	10	2	7,5	2,5	21,5	6,5

Твори:		+A	−A	+O	−O	+E	−E	+	−
Після крейцерової сонати .		6	2	3	3	3	4	15	6
Повстання	I	7	4	12	7	2,5	6.5	21,5	17,5
	II	2	2	5	1	0	4	7	7
	III	2,5	0.5	3	1	0,5	0.5	6	2
А разом:		27,5;	14,5;	42,5;	12,5;	14,5;	17,5;	87,5;	45,5;

Обрахунок виявляє інтелектуально-чинний характер Елланової поезії (перевага ± *O* та + *A*). Перевага плюс-знаків над мінус-знаками пояснює мажорне враження від поезій, не вважаючи на перевагу негативно-емоціональних висловів у групі *E*. Отже, враження мажору чи мінору справляють не самі емоціональні вирази, як досі гадалось, а всі разом вислови. Аналіза дає деякий об'єктивний критерій для визначення мажорности чи занепадницького настрою в поета.

Виразний і розроблений змістовий ритм знаходимо в П. Тичини. Ритм має аналогічний характер, але яскравіше виявлене ритмічні періоди (виділені квадратними дужками).

Автор: П. Тичина

Твір: „Псалом залізу" *I-а частина циклю.*

[1. Ненавидим прокляту мідь	[1. — E (+ O)
бетони і чугуни.	2. + O (— E), + O (— E)]
2. Ой що там в полі то за гук,—	[3. — A (— E), + O (— E)
б. татари, турки, гуни?]	4. ± O (— E)]
[3. *Виходим вранці, як з печер* —	[5. + A (— O), — A (— O),
б. курить по всій країні...	+ A (— O), + A (— O),
4. Замість квіток щаблі, списи	[+ A (+ O)]
виблискують в долині...]	
[5. Спахне — ударить — прогримить,	
б. затихне за горою —	
в. і вже спішить, і вже шумить	
вгорі над головою;	
г. копне копитом, зареве,	
підкине хмару сизу —	
д. і з криком в небо устає	
новий псалом залізу.]	

Вивчаючи запис, бачимо там такі особливості, характерні для розробленого змістового ритму: *повтори цілком тотожні:* тричі + O (— E) і тричі ж + A (— O), *повтори з протилежними знаками*: — A (— O) та + A (+ O) і *повтори з одним заміненим знаком*, приміром —

як + O (— E) та ± O (— E); *інверзії з переміщенням порядку* умовних літер, — E (+ O) та + O (— E), але з перехованими знаками, і нарешті *інверзії з одміненими* чи *протилежними знаками.* Змістові інверзії, коли головний зміст, основне значіння одного речення в иншому, вміщеному поруч, реченні відходить на друге місце, а перше посідає другорядне значіння початкового речення, — надто поширені в поетичній мові.

Квадратними дужками позначено розподіл поезії на ритмічні періоди. Дуже часто початок і кінець поезії мають иншу значнісну структуру, як цілий твір. Тоді маємо змістові рямці для твору. Можу послатися на власну поезію „Слобода Терни" (див. „Litterae" і „Вибрані поезії"), де вступ і кінцівку складають два + *A*.

В „Псалмі залізу" рямців ми не знаходимо, але маємо змістовий, так би мовити, стрижень у кожній поезії циклю, що не ввіходить до змістового її ритму, один, рідше два рядки без певних їм аналогів чи антагоністів.

Рядок — стрижень підкреслено в наведеному тексті.

Виникає ще проблема про звязок змістового ритму з ритмом звуковим.

„Псалом залізу" писано чотиристоповим ямбом зі скороченими паристими рядками. Маємо в реченнях, позначених 1. і 2., уважнення ритму, у звязку, треба гадати, з — *E* на першому плані; в 3. і 4. — теж у кінці ритмічна затримка; в 5. по черзі: прискорення (а), затримка (б), прискорення (в). Вд. маємо прискорення і повні наголоси в останньому рядку.

Ми розглядаємо цей ритм, як звуковий акомпанімент до основної в творі, змістової ритміки.

„Псалом залізу", друга частина:

[1. + A (— E). 2. + O (— E)] [3. — A (± E), + O (± E). 4. + O (— E)] [5. — O (— E). 6. ± O (— E)] [7. ± O, — A (— O) 8. + O (— A), + O (+ A). 9. — A (— E), — O] [10. — A (+ O)].

Підкреслено: „Хоч би вокзал побіг, гукнув" (3а) і „стоїть завод, — не п'є, не їсть", (9а) — в значінні згаданого стрижня.

Третя частина:

[1. + O (± E). 2. + O (+ A), ± E (+ O)] [3. + O (— A), + O (— A)].
[4. — O (— E), — A (— O). 5. — O (— E), ± O. 6. — A — (± O)].
[7. ± O, (+ *A*). 8. — E (+ O)].

Підкреслено: „а підкладіть-но хмизу!"... (7б.).

Четверта:

[1. + O (— E)] [(2. — A (— E). 3. + A (+ E). 4. + O (+ E)]
[5. + O (+ A)] 6. + A (+ E). 7. — O (+ E), + O (+ E). 8. — O (+ E), — O (+ E)]
[9. + E (+ O)].

Підкреслено: „Коли б ви нам допомогли капіталістів бити". (9).

Цикль. писаний раніше, — „Скорбна мати" нагадує змістовою будовою „Псалом залізу". Для обох циклів разом обрахунок елементів — дав такі наслідки:

$$\frac{+A}{15};\quad \frac{-A}{27};\quad \frac{+O}{52{,}5}\quad \frac{-O}{31{,}5};\quad \frac{+E}{18};\quad \frac{-E}{39};\quad \frac{+}{86{,}5};\quad \frac{-}{96{,}5};$$

Інтересно порівняти ці підсумки з наведеними для аналізованих поезій Еллана. Маємо перевагу $+O$ і $-E$, а також мінус-знаків над плюс-знаками. Звичайно, ці особливості треба перевірити ще на иншому матеріялі.

Инший тип змістового ритму знаходимо у В. Поліщука.

Автор: *В. Поліщук*

Твір: „Осінь за містом".

(Збірка „Металевий тембр", 28 — 29 ст.).

[1. Місто в зелених плямах —	[1. $-O$, $+O$
б. Жовточорна справа	2. $\pm O(+A)$
2. Даль тонку димарями	3. $+A(\pm O)$, $+A(\pm O)$
Людська міць повтикала.	4. $+O(-O)$]
3. Розплазувались хатини,	[5. $+O(+A)$, $+O(+A)$, $+O(+A)$
б. Розполяглися будинки	6. $+O(+A)$, $+O(+A)$, $+O(+A)$
4. В дзвонній осінній днині	7. $+O(+A)$, $+O(+A)$
Вигнуто спини димів].	8. $+O(+A)$]
[5. Кратери тут вихрували,	
в. Море тиснуло землю, —	
г. Час шумовиним ралом	
Все це забрав і ствердив.	
6. Де бронтозаври ходили —	
б. Кров заросила дикунська,	
в. Потім забуті могили	
Розворушила чугунка.	
7. Он вже й аеро шугають,	
8. Атом — мотора чекаєм...	
9. Так безмежная зміна	
Все гуляє над краєм].	

Різниця така яскрава, що не потребує особливих зауважень. Для В. Поліщука надзвичайно є характерний розтягнений змістовий ритм. Його (ритму) періоди довгі і мають надто симетричну будову. Наведена поезія показує зразок без емоціональних висловів твору. Велика перевага

плюс-знаків над мінус-знаками (+24 5 проти — 3,5) в цій поезії має місце в усій Поліщуковій творчості.

М. Терещенко репрезентує ще инший тип змістового ритму в своїй поезії. Він має нахил до монолітности змістової структури, до спрощення її в рямцях **єдиного** періоду.

Надзвичайно показна структура його поезії „Голий тік“ (див. збірку „Лабораторія“):

1. +О(—Е); 2. +О(— Е), +О(—Е); 3. +О(—Е); 4. +О(—Е) 5. +О (—Е); 6. +О (—Е), +О (—Е); 7. +О (—Е), +О (—Е).

Таку ж симетричність, але вже в ускладненій формі показують усі його поезії.

Приміром —

Автор: *М. Терещенко.*

Твір: „Ранок“.

[1. Сорочку навстіж розчиняй,	
І захлинайся од повітря.	1. +А (—О), +*А*(+*Е*)
2. Хай серце б'ється через край,	2. +Е(+А), ±О
Немов по вінця повні відра.]. .	3. +А (—0)±О
3. І умивайся на зорі,	4. ±О
(Коли вона тече крізь пальці)	
4. Поки ще сонце не горить,	5. +А (±О)
А тільки тліє десь у балці	6. ±О
5. Утрись ранковим рушником,	7. +А (±О), +А (±О)
Гаптованим росою, чистим.	8. +Е(+А)
6. І мов латаття над ставком,	
Тремтітимеш блискучим листям...	
7. Угору випростайсь, мов день,	
Під синю баню вигни груди.	
8. І крик розпалений розбудить	
затоку радісних пісень].	

На цьому прикладі ми можемо скінчити фактичний бік розгляду. Звичайно, своєю аналізою ми геть далеко не вичерпали всієї царини змісту. Ми лише внесли принцип кількісного обрахунку до деяких галузей, цілком ще первісних, змісту.

Ці галузі ми винайшли (див. початковий абзац), абстрагуючи слова й речення, і цілий твір, таким чином, з одного боку від зовнішньої, звукової форми їх, а з иншого від конкретного та ідеологічного їх розуміння. Шляхом такої абстрагації значнісної структури і змістового ритму — в тій проміжній царині, що відома за назвою **внутрішньої** форми і досі являє собою таємничі нетрі, як це доводить, хоча б новітня розвідка

Густава Шпета „Внутренняя форма слова“ (ГАХНО. М. 1927. Ст. ст. 15, 25, 52, 158 і т. ин.) з її цілком метафізичним викладом.

Ми спробували змінити метафізично-ідеалістичний підхід до цієї справи на инший, поки що лише орієнтаційно-матеріялістичний, але вже з цілком одмінними науковими засадами. Нам здається, що, додержуючи в літературній практиці і в критиці примату змісту над формою, ми не маємо права відмовлятися від тяжкого завдання будувати змістову поетику, змістову морфологію літературного твору.

В основу статті покладено доповідь на українській секції катедри літературознавства в грудні 1927 року, а перед тим на пленарному зібранні катедри — в більш загальній, але ще попередній формі.

Основні тези доповіди були такі:

1. Лексика поета має типове і стале кількісне взаємовідношення граматичних елементів визначених, як символи реакцій (людини та поводження).

2. Склад речівників, розміщених по певних тематичних групах, що виявляють основні комплекси досвіду, є типовий і характеристичний, так для окремого твору, як і для цілої творчости поета наявністю і кількісним співвідношенням цих груп.

3. Чергування значінь поодиноких речень твору має ритмічний характер, типовий для кожного поета, як цілою ритмічною структурою творів, так і кількісним співвідношенням елементів цього змістового ритму.

4. Пропонований тут спосіб кількісного обрахунку первісних елементів змісту становить, коли його пристосувати до вивчення поетичної творчости систематично, важлива допоміжна метода (спосіб) так при соціяльній, як і при формальній аналізі.

В цій статті головну увагу звернено на третю тезу.

БІБЛІОГРАФІЯ

„Вікна." В листопаді минулого року почав виходити у Львові, за редакцією В. Бобинського, літературно-мистецький журн. „Вікна".

Назва ця, як декларує журнал в першому числі, вказує мету журналу: „Треба нам великих, ясних („вікон" — С. К.), треба їх багато, треба їх негайно! Треба їх розчинити навстяж, як-найширше, як-найширше!"

І журнал цілком виправдує свою назву.

Бо дійсно, з того враження, яке складається після прогляду перших двох чисел журналу, видно, що він має на меті „прорубання вікон — великих та ясних".

Одинокий на Зах. Україні журнал літератури та мистецтва, що йде вірним шляхом та несе культуру в широкі мільйонні маси працюючих — він повинен звернути увагу нашої суспільности. Бо на Західній Україні це одна з перших спроб вилізти „з льоху", одна з перших спроб зібрати навколо себе дійсно революційне в літературі, зорганізувати його для дальшої роботи, дальшої боротьби.

Це завдання ставлять перед собою „Вікна", і треба сподіватись, що пощастить їм виконати його. Бо ж пишуть вони в своїй деклярації: „Ми знаємо, чого нам треба. Ми знаємо і здобудемо. На наших долонях мозолі, тверді наші долоні, значить — сильні. Наша пісня робиться в праці, значить — не вмре наша пісня — бо хіба праця може вмерти?"

І ось ці мозолисті долоні, ця віра в вічність праці і мусять служити запорукою успіхів „Вікон".

Але перейдімо до самого змісту журналу.

Перше число складено, головним чином з матеріялу, передрукованого та перекладеного. Пояснення причин цього дає сам журнал. В своїй статті з приводу цього редактор журналу В. Бобинський пише: „Приступаючи до видавання журналу, що за мету собі поклав серйозну, на окремих фактах оперту і з таких фактів побудовану працю, ми були змушені скласти попереднє число головно з перекладеного і передрукованого, бо на першій порі тільки таким робом ми могли дати читацькій громаді ці факти. Але ми ні на мить не спускали з ока нашого власного завдання: бути ареною, на якій би мали змогу свободно виявлятися культурні зусилля і досягнення молодих творчих сил Західньої України"...

І дійсно, вже в другому числі знаходимо не малий твір Степана Тудора „Червоний Усміх" та п'єсу „Дон Кіхот з Етенгайму" Ярослава Галана. Ці два письменники вже добре відомі на Західній Україні.

Але все ж таки „Вікнам" слід звернути увагу на вміщення більшої кількости оригінального матеріялу та на те, що зовнішній їх вигляд досить одноманітний та сірий. Правда, причини цього нам відомі і ми сподіваємось, що при дальшому виході журналу ці невеличкі хиби буде усунено.

До позитивних моментів чисел, що вже вийшли, слід внести друкування перекладу з Шарля де-Костера (уривки з „Уленгспигеля"), що в перший раз з'являються українською мовою.

Критичний відділ, що в цих перших числах, теж більше захоплює чужоземних, хоч і революційних письменників, поставлено досить широко. Маємо, наприклад, висвітлення (поруч з творами) таких письменників, як Джон Гользуорті, Артур Голічер та вже згаданий вище Шарль де-Костер.

До цього треба ще додати досить докладне висвітлення літературного життя Радянської України. Характеристики радянських (українських) письменників і добре та докладно складену (навіть до певної міри ілюстровану)

хроніку з літературного та мистецького життя нашої України.

Все це, поруч дійсно революційного духу журналу, правильно накресленого ним шляху, запевняє нас в тому, що йому вдасться усунути невеличкі хиби перших чисел, і в тому, що автори його справді „міцно стоять обидвома ногами на землі“, що, прорубуючи великі, ясні вікна, журнал своєю працею допоможе розваленню цілого ворожого муру.

С. К.

Дм. Гордієнко. — „У путь“. Поезії. ДВУ. 1927 р., стор. 38, ц. 40 коп.

Назва цієї книжки дуже вірно вказує, куди загальні поривання молодого поета звернені. Наше сьогодні мислить собі Гордієнко, лише як невеликий етап на тому трудному й складному шляху, що простягся перед німі представником класи, яка здійснює справу будівництва соціялізму. Немає сумніву, шлях цей дуже радісний для поета — селянина з походження, що за років громадянської війни потрапив — як так видно з його поезій — до міста і, не так, як чимало инших, про село сумовито не згадує.

Багато буде замкнених воріт,
Та в серці ані смутку, ні печали

говорить автор в одній із перших поезій своєї збірки. Труднощі не лякають поета, бо він твердо вірить, що на своєму він шляху, певному й потрібному.

„У путь“ доводить, що Гордієнко є один із тих, небагатьох порівняно, представників нашої літературної молоди, що вміють логічно мислити й доходити категоричних та цілковито обґрунтованих висновків.

Зважуючи перешкоди на шляху до комунізму, поет пише:

Я знаю, що туди дійду. Я вірю . . .
Не зрадить шлях мене аж до кінця.

Прийнявши місто, зумівши полюбити його і з заводами споріднитися, Гордієнко все ж не цурається спогадів. Иноді йому „хочеться бетони покинути хоч на мить“. Що ж! Така туга за рідним селом, де хлопчиком зростав автор збірника, туга за знайомими полями та луками, цілком органічна, нічого в ній занепадницького немає, і на це, звичайно, доводиться зважати. Якщо в книжці Масенка „Степова мідь“ (див. нашу рецензію в № 6 — 7 „Гарту“ за 27 р.) туга за селом є своєрідний літературний спосіб, що допомагає обламовувати поезії, то для Гордієнка це тільки один із найнезначних мотивів його творчости (маємо тут на увазі також і кілька поезій, нещодавно надрукованих у журналах що до збірника не потрапили). Переважає ж у поета, після уже згадуваної патетики будівництва, мотив осени. Тут цікаво підкреслити протилежність Гордієнкову із Плужником, що у нього осінь підкреслює занепадницький настрій. Для Гордієнка, технічно не такого дужого і, очевидно, не такого талановитого, як автор збірок „Дні“ та „Рання осінь“, осінь є навіть джерело бадьорости та віри в свої власні сили. Хуртовина та дощі тільки контрастують з основним настроєм автора, здатність його до праці підвищують.

Про формальну роботу поетову в нашій пресі вже говорено (до виходу „У путь“) в звязку з тим, що є в нього кілька поезій, о к т а в о ю писаних. Молодий літературний критик Момот писав: „Октави Д. Гордієнка для нас з'являються цілком потрібними і досконалими віршами. Адже в них новий пролетарський зміст. Коли б їх напхати ритуалом греко - римського мистецтва, хоч це й буде талановита й художня, майстерня поезія, проте вона, на жаль, для сьогоднішнього життя непридатна“. Найгірше в оцих рядках — вічна плутанина з формою та змістом. Слід уже розуміти, що так звані „зміст“ і „форма“ є одна діялектична цілість. Не можна, звичайно, погодитися з твердженням руського критика Віктора Шкловського, що пародія на стару літературну форму родить нову, що й нову тематику викликає. Однак, треба визнати, що й „форма“ значно впливає на „зміст“ художнього твору (приклад с о н е т а, що раз і назавжди обмежує розвиток ідеї в своїх суворо звужених рямцях). Це доводять і цікаво розроблені октави Гордієнкові, де ламається строфіка й самовільно змінюється принцип римування (порівняйте з поемами - коронами сонетів руського поета - конструктивіста Іллі Сельвінського).

Статичність октави вплинула й на елементи образу в поезіях Гордієнка. Але попри всю статичність його образів звертає на себе увагу прагнення логічно розвинути старі

образи, що давно вже набили оскому й втратили колишню силу. Наводимо три такі найхарактерніші для Гордієнка образи, де через розкладання первісного значіння посилився риторичний момент.

1. Проходить осінь, розливає з глека,
   Мов молоко — тумани на полях.
2. Похмурий день потяг на небосхили
   Тенета дощові, неначе риболов:
   Впіймати хоче ясень полохливу.
3. Низько повис над селом
   В небові місяць - полоник . . .
   Я той полоник у руки
   Беру, ним повітря п'ю.

Як бачимо, Гордієнко досяг тут сили впливу на читача. В попередніх його творах, поміченних 25 роком, особливо в „Ніколи", „Потяг" і „Цвіте півонія", такої сили ще немає. Ритмічно вони не так розроблені й видаються зайвими в досить компактній і продуманій збірці, бо розріджують її.

З технологічних, так би мовити, особливостей книжки Гордієнка відзначаємо потяг до лексичної (словарної) тавтології:

І степне степ, і вже поля не ті.
Вітер на дальні одгони
Гнатиме гонами гул.
Вже котяться в поля одкотами
тумани.

Друга з наведених тут цитат яскраво й переконливо говорить за те, що тавтологія викликана в Гордієнка бажанням запровадити організацію приголосних у віршу. В цьому помітний вплив досягнень сучасної руської лівої поезії: у талановитого молодого поета Миколи Ушакова, учня Асєєва та Хлєбнікова, звукова структура приголосних найкраще позначається на епітетах (Шушун - пушной, полынь - спаленная, сон - синий, шаланда - шалая, пристань - пристальная, долина - тюленья і багато инш.); у чудового поета Бориса Пастернака — на дієсловах (крабы — карабкались, лошадь — пляшет, грозе — грозят, по природе — пройдем, море — мрело, море — мурлыкало, соль — слепла, белила — колебались, солнце — село й багато инш.).

Серед окремих технічних хиб одразу ж впадає в очі неуважне римування, коли поряд із цікавими повнозвучними кінцями автор вживає прикінцевої співзвучности при одній тільки спільній голосівці, що, розуміється, справляє враження беспорадности.

Серйознішою хибою віршів Гордієнка є зсуви, напр: чи на луг, од них я, шум і цвіт, сню про степ, я не знав, там я жив, там десь, пан десь, де гул, степ у путь, гул і гуд, то десь під, шум та брук, шум і гул і инші. У деяких рядках з'єднання двох і навіть трьох слів через одну приголосну та перераховані тільки - но приклади найгрубішої зсувології утворюють справжню кокофонію.

Загалом, не зважаючи на відзначені вади, що їх легко молодістю поетовою пояснити, книжка Гордієнкова має безсумнівну цінність.

Г. Гельфандбейн

І. Кириленко. „Такти" (поезії). В-во „Плужанин". 1927 р., ст. 31.

На книжковому ринку останнім часом знову стало з'являтися чимало віршів. Але мало хто звернув увагу на невеличку книжечку поезій І. Кириленка „Такти". А шкода: бо вона не тільки заслуговує на увагу, як поетичне явище, просто як книжка поезій, вона безперечно інтересна своїм змістом. Цього останнього надзвичайно мало в поезіях останнього часу. Дуже рідко останнім часом є поезій, що так щиро захоплювали б і відбивали радянське життя. Мало книжок є, де була б така захопленість змістом цього життя; такої щирости й безпосередньости, як у „Тактах", читач уже давно не бачив.

Давно це було, як зустріла я якось одного знайомого робфаківця на вулиці. Був вечір. Вулиця була безлюдна. Робфаківець ішов і сам собі говорив:

„І коли серпанком синім
Оповите тішилось місто,
На похмурих степах України
Умирала в борні комуністка".
(„В степах")

Цього вірша тільки - тільки було надруковано; на мене особисто він справив велике враження. „Що, подобається вам цей вірш?" спитала я робфаківця. Він здивовано глянув на мене: „Хіба це може подобатись або не подобатись? Це так було. І це сидить у серці".

Коли читаєш „Такти", то відчуваєш: „вони сидять у серці".

І коли б І. Кириленко більше нічого, крім свого вірша „В степах“, не написав, то все одно можна було б упевнено сказати: це писав поет. Він вийшов з революції, він один із тих, хто революцію робив, а революція породила його, як поета.

І. Кириленко конкретний поет, вірші його конкретні. І не може він ні екзотики якоїсь до віршів своїх убгати, ні вигадками формальними займатися. Пише він рідко, очевидячки тоді, коли мовчати йому ніяк, коли через край захоплює його істоту те, що вразило його свідомість, емоцію. От початок. Вже давно було, а, наче сьогодні, стоїть перед очима:

„Я не знав її ім'я,
Але очі дивилися гордо.
„Що ж, товаришко, їдем, га?“
Кинула чітко: „згода!“

І вже ясно. Портрет є, хоч і „не знавш ім'я“. І далі по віршу окремі рисочки, що доповнюють цей портрет. Після наказу „сто процентів зібрати за тиждень“.

„... вона щебетала в оргінстрі,
Тисла руку товаришці Наті.
„Я на тиждень. Прощай“.

А потім

„Закружилась, як трісочка в морі,
Бистроока смуглява дівчина
. . . .
Її очі завзяттям горіли“.

З одного боку, портрет витриманої комуністки, що „на похмурих степах України умирала в борні“, а з другого (і це головне в поета!) — ота чіткість революційної роботи, що її кілька разів уміло підкреслює автор — і тим, як „спокійно ковтав наказ“, не зважаючи на те, що „вчора ... привезли забитих у місто“, і тим, що

„... було це не в перший раз,
Смерті в очі дивитись звикли“,

і згадкою про Оргінстра, який на службовім папері

Твердо: „Послать товаришку Зореву“,
а над усім

„... спокійно товариш Наташа
„Ундервудом“ буде вистукувать“.

Вірш примушує думати не тільки про ту, що її „не знав імя“, а про методичність, що є й в стихії революції, про чіткість революційну, що її символізує стук Ундервуду про те,

„Як треба боротись уперто,
Як треба вмирати яскраво“.

Ми навмисно так довго зупиняємось на цьому першому віршові, бо хоч І. Кириленко скромно й не подає свого віршованого credo, але висновок, що його робить читач з поезії „В степах“, і є поетове credo. Через усю книжечку воно проходить червоною ниткою.

І. Кириленко схоплює й відбиває у своїх поезіях перехід від здобуття влади до будівничого періоду пролетарської держави:

„Було ... з рушницями селяни
Ішли і їхали кудись“,

а потім

„... ген затракторилось поле
І комашнею колектив“...

Не забуває поет і того, яку вагу для світової революції має існування СРСР:

„Ми ще такі самітні й бідні,
А вже нас мільйон борців,
Хоч, може, й не сьогодні будем
Втирати сльози на лиці“,

але

„Вже під дахами заводів
Кується світовий закон“.

І, нарешті, новий побут. Цього найбільше:

„... поїхала мати додому,
посміхаючись, тепла, упевнена,
багато в голові нового,
а в торбинці портрет Леніна“.

Тут новий побут з міста вивозиться до села, де — од бешихи — свята вода.

А от — комсомолка:

„В тебе квиток горсовіту,
О ти, мій любий кермач“.

Цей кермач, що в його — „хустка червона по вітру“ — товариш. Такого можна любити в нашу добу.

„Ввечері. „Правду“ читали.
Я — цигарки до смаку,
Ти мене все пробирала,
Що купував не в „Ларку“.

Так в буднях революційного будівництва, що їхнього героїзму частенько наші пись-

менники не добачають, І. Кириленко вміє бачити і знаходити, вміє відчувати поезію. Він бачить, що та сама робоча рука, що здобувала й виборювала владу, руйнуючи все старе,

„. . . твердо веде будівництво,
як колись працювала в ЧЕКА“

Тематика І. Кириленка бадьора, щиро оптимістична, глибоко революційна, без бундючних вигуків, спокійна, щира і вдумлива.

Форма Кириленкових поезій, мабуть, саме через оту свіжу хорошу тематику, відходить на другий план. Ми вже згадували на початку цієї рецензії, як повторюванням слова „чітко“ („ундервуд“, „кинула чітко — згода“) або „спокійно“ автор досягає того, що це впливає на читача певним чином, даючи йому уявлення про методичність і впертість революційної роботи . . . В другому місці — „Завод ім. Петровського“, — в другій частині, частині наростання поетових чуттів, у Кириленка надзвичайно бадьорий такт і ритм.

„І тому, що звідти свобода
Розійшлася чи не вперше,
І що кожний робітник заводу —

закінчується логічно коротким

„Республіки нерв“.

Останнє, до речи, й хороший образ; вони в його загалом сильні: „Зашивається порохом далі“, сонце — „розливає вино по полю“, „В вікно жалібного марша полізуть н а х а б н о звуки“, „сіріли обрії кістками“, червона хустка — „неп викликає на герць“, при прощанні — „в очах ніжно зоряна тьма“, „з-під зоряного шолома вилітатимуть скалки селянських мук“ і т. д.

Може вразити такий епітет, як „нахабний“ до звуків жалібного маршу! Але як влучно вжито! Саме в роботі, коли нема часу піддатися звукам жалібного маршу, який примушує Оргінстра „на хвилину похилити“ голову — отой марш, що найсильніше впливає на почуття і в певний момент напруженої роботи розкладово впливає, — звуки такої музики — нахабні.

І. Кириленко ніби хапає перші - ліпші рими, що йому попадаються. Він ніби не має часу шукати за чимось сильнішим чи вишуканішим: ось його рими — „боями - роями“ „рука — чека“, „спів — колектив“, „очі — ночі“ (ох, і заялозене ж!), або надто віддалене „доля — бороною“ то-що.

Часто Кириленко говорить у своїх поезіях прозою, вкладаючи її у віршовані рядки:

„Багато ви стоптали підметків,
Та хоч пару вам дав бог?
А ось я вже п'ять років безхресний,
Ні голодний, ні голий, ні босий“.

Але це не вражає, хоч і є певною хибою поетичної творчости І. Кириленка.

Та це пояснюється просто: останнім часом ми не бачимо І. Кириленкових поезій.

Очевидячки йому тісно стає у віршах. Він перейшов до прози. Говорити про неї можна менше, ніж про його поезії, і ще не так певно.

„Такти“ — хороша книжка. Пісня „Зеленого Серця“ І. Кулика це перша книжка, автор якої так гарно може сполучити щирість, революційний захват зі змістом. Ці дві книжечки подібні одна до одної головним чином через те, що їхні автори однаково глибоко сприймають нове життя. Їхня творчість і те життя — одно нерозривне ціле.

Л. Піонтек

ХРОНІКА

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ УКРАЇНИ

Юнсектор ДВУ провадить переговори з А. Сінклером про видання його нового роману „Бостон". Тема цього роману — вбивство Сакко й Ванцетті.

Крім того, в плані Юнсектору намічено до перекладу українською мовою такі речі: Степняк — Андрій Кожухов (роман з епохи „Народньої волі"), Гюго — 93-ій рік, Шатріян — Історія одного селянина, Шпільґаген — Один у полі не вояка, Фадєєв — Розгром, Дюшен — Таміла (роман з життя тубільців Африки), твори Роні - Старшого, Конан-Дойля та инш.

З оригінальних речей буде видано повість В. Таля з життя с.-г. пролетаріяту на північному Кавказі часів XIX віку, Ол. Донченка — Золотий павучок — повість з сучасного життя комсомолії, новели Кундзіча, твори Первомайського, Кузьміча, Ковтуна, Косарика - Коваленка. План Юнсектору збільшено до 556 аркушів проти 230 аркушів минулого року.

ПЕРША ВСЕУКРАЇНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Рік тому учасники першого Всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників висловили надію, що під прапором ВУСПП об'єднаються разом з иншими пролетарськими письменниками України також і письменники єврейські. Ця галузь жовтневого літературного фронту до того часу лишалась поза увагою організаторів пролетарської літератури. На згаданому з'їзді був лише один представник єврейської пролетарської літератури. Ото ж всебічного освітлення складних ідеологічних процесів, що відбуваються в цій національній ділянці Жовтневої літератури в СРСР, з'їзд від одного представника не міг мати.

Одначе виступ т. Гільдіна з доповіддю про єврейську літературу спричинився до певних заворушень серед єврейських письменників. Видатніші з єврейських письменників, як от Фефер, Гофштейн та инш., в дальшім часі не тільки не розминулися з прагненнями Секретаріяту ВУСПП що до організації єврейських письменників на ідеологічній платформі ВУСПП і під його творчим прапором, а, навпаки — розгорнули широку ініціятиву, збудили думку багатьох молодих єврейських письменників. В-осени минулого року ініціятивна група видрукувала свою декларацію, договорилася з Секретаріятом ВУСПП, увійшла з ним в певний організаційний контакт і приступила до підготовлення ґрунту для Всеукраїнської наради єврейських пролетарських письменників.

І ось заходами Ради ВУСПП, ініціятивної групи та громадських організацій єврейської революційної суспільности 20 грудня 1927 р. таку нараду було скликано.

„Ця нарада стала першою не тільки за останні 10 років, але й за увесь час існування єврейської літератури в усіх краях світу. Такої наради єврейських письменників та ще пролетарських не можна було уявити до Жовтня, коли кожне слово пролетарського поета заглушував спільний хор царської реакції та єврейської буржуазії" — так сказав один з учасників і організаторів наради, відомий сучасний єврейський поет т. Фефер.

Отже, ця нарада стала історичним фактом. Головна мета наради була — зібрати розпорошені досі сили пролетарської єврейської літератури і вступити до загальної органі-

зації пролетарських письменників УСРР — ВУСПП. Нарада вислухала і обміркувала: 1) Доповідь Секретаріяту ВУСПП; 2) Доповідь про стан і завдання еврейської пролетарської літератури; 3) Про форму і зміст; 4) Про стан і завдання літературної критики; 5) Про завдання еврейської секції ВУСПП. Представник КП(б)У, т. Хвиля, вітаючи нараду, закликав еврейських письменників до впертої творчої роботи в щільному єднанні з еврейськими трудящими масами й усіма творцями пролетарської культури на Україні. Далі нараду вітали: від ВУСПП т. Микитенко, від „Плугу" т. Пилипенко, від Євсекції при ЦК КП(б)У т. Левітан; представники багатьох громадських організацій, представники газет та журналів.

Тов. І. Микитенко доповів на нараді про роботу ВУСПП та про ту ідеологічну боротьбу, що провадилася протягом останнього року на полі української літератури. Т. Літваков у своїй доповіді схарактеризував основні течії сучасної еврейської літератури. Т. Гофштейн доповідав про форму і зміст у літературі, а т.т. Левітан і Літваков—про стан і завдання літературної критики.

Всі доповіді присутні на нараді письменники жваво обмірковували. Наприкінці наради т. Фефер доповів про завдання еврейської секції ВУСПП і накреслив план майбутньої діяльности секції, підкресливши потребу щільного контакту між еврейською та українською літературою. Нарада обрала еврейське бюро ВУСПП та двох представників до секретаріяту ВУСПП.

Г. Д.

ВІДЗНАЧЕННЯ ЮВІЛЕЮ ГОРКОГО

Головнаука порушила перед колегією Наркомосу клопотання виділити спеціяльну комісію для організації відзначення ювілею відомого письменника Максима Горкого на Україні з приводу 35 - річчя його літературної діяльности.

ГОТУВАННЯ ДО ЮВІЛЕЮ Л. ТОЛСТОГО

Головнаука УСРР ухвалила взяти участь у відзначенні ювілею Л. Толстого. Інститутові педагогіки доручено разом з інститутом Шевченка та катедрою письменства взяти на себе провідну ролю в справі організації відзначення цього ювілею на Україні.

НОВИЙ МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ

Новий мистецький журнал найближчого часу почне виходити в Києві. Видаватиме його Київська окрпрофрада. Мета журналу — обслужити масового читача в основних галузях мистецтва. Журнал освітлюватиме також роботу клубів та політосвітніх закладів на селі. Журнал щотижневий.

СТОСУНКИ МІЖ ФРАНЦУЗЬКИМИ ТА РОСІЙСЬКИМИ ПИСЬМЕННИКАМИ

Французькі журнали передають про встановлення певних стосунків між французькими та російськими письменниками. Т. Луначарський, будучи за кордоном, мав спеціяльну нараду з Едуардом Гер'ю, якому Народній комісар Освіти запропонував скласти конвенцію. Така конвенційна умова уже затверджена Радою Народніх Комісарів і в такий спосіб інтереси французьких авторів мають бути забезпечені в РСФРР.

Слід було б Наркомосу УСРР подбати про звязки українських письменників з Західньою Европою та встановлення певних норм в охороні інтересів чужоземних авторів в УСРР. У нас в цій справі нічого не зроблено.

ХРОНІКА АРМУ

Ювілейні виставки самодіяльного мистецтва в Донбасі. АРМУ спільно з Культвідділом ОРПС Артемівська влаштувала ювілейну округову виставку самодіяльного роб. мистецтва в м. Артемівську, на якій було представлено роботи самоучків - робітників, роботи 30 гуртків клубів, художнє оформлення клубів і т. ин.

Виставка користувалась величезним успіхом серед широких робітничих мас Артемівська Низку речей з виставки спеціяльне жюрі одібрало для Артемівського округового музею, в якому засновано мистецький відділ. Кращі твори подані робітниками були також премійовані. П'ять найбільш здібних товаришів надсилається слідуючого року до художніх ВУЗ'ів з стипендіями до закінчення ВУЗ'у.

Як підготовчі до округової виставки відбулися виставки на районах. Особливо успішно пройшла міська виставка в Костянтинівці.

Виставка рисунку, графіки й архітектури в Києві. АРМУ веде інтенсивну підготовчу роботу до організації в Києві виставки графіки, рисунку й архітектури з участю видатніших мистців Москви, Ленінграду, Грузії та всіх своїх філій. Виставка по свойому охвату мусить бути цілком виключною, де повно буде представлено як досягнення графіки РСФРР, так і графічної секції АРМУ.

Виставка „жінка в образотворчому мистецтві". АРМУ має незабаром за допомогою відповідних органів влаштувати велику виставку „Жінка в образотворчому мистецтві за 10 років". На виставці має бути експоновано роботи мистців - жінок в різних галузях образотворчого мистецтва (малярство, скульптура, графіка, виробниче мистецтво й т. ін.). Жіночий сектор АРМУ виділив уже Комітет, який приступив до роботи.

НА ЗАХОДІ

Америка

Ювілей Карла Сендборґа. Літературний світ Америки щойно одсвяткував п'ятидесятиріччя з дня народження найбільшого з сучасних американських поетів — Карла Сендборґа (Carl Sandborg). Народився Сендборґ в родині шведа - еміґранта в невеличкому містечку штату Ілліной 6 січня 1878 р. Вже з 13 років він працював як молочар - фурман, потім як хлопець в голярні, батрак, каменяр, підмітав сцену в маленькому театрі, мив посуд в ресторані й ще чимало перебув фахів та робот. Все це ознайомило його з життям пролетаріяту краще, ніж кого б то не було з американських письменників. Сендборґ видав свою першу книжечку ще 1904 р., але тоді на нього ніхто не звернув уваги. Тільки другий його збірник — „Чиказькі поеми" — що вийшов 1916 р., створив йому літературне ім'я. Сендборґ — визначне явище не лише в американській, але й у всесвітній літературі. Він писав довгий час майже виключно про американський пролетаріят, його умови існування, його працю й поневіряння. І писав так, що примушував загал читати його поезії. Що до форми, то він, використавши вільний вірш Уітмена, дав зовсім нову, ориґінальну ритмику й архітектоніку вірша, що мають вже тепер чимало наслідувачів в американській та европейській поезії. Довгий час Сендборґ не поривав звязків з пролетаріятом, був навіть членом комуністичної партії. Але американська буржуазія не могла припустити, щоб такий великий хист збагачував мистецькі надбання ворожої їй класи. Їй пощастило рекламою й грубими гонорарами збити з пуття Сендборґа. Він кинув політику, почав звязуватися з буржуазними виданнями, все частіше в його творах звучать нотки символізму — наслідок відриву від класової пролетарської бази. Та все-таки робітнича Америка не забуває, що найкращі твори Сендборґа, це ті, що їх присвячено пролетаріятові, його життю й боротьбі.

Літературна нагорода Езри Паунда. Поважний американський літературно - художній журнал „The Dyal" („Куранти") що - року видає грошеву премію за найкращі літературні твори. За 1927 рік цю премію одержав Езра Паунд (Ezra Pound), визначний поет, що свого часу був одним з організаторів групи англо - американських імажиністів (чи пак „імажистів" як вони сами себе звали).

Езра Паунд народився 30-го жовтня 1885 р. в штаті Айдаго. Одержав вищу освіту й багато подорожував по Европі. Першу свою книгу віршів видав у Венеції 1908 р., кілька збірників вийшло згодом в Лондоні й у Сполучених Штатах. Визначився також як перекладач чужоземної літератури на англійську мову. Для свого часу Паунд був піонером нових форм у поезії, але писав дуже непопулярно й залишався якось осторонь американської літератури.

Коли Паунду запропонували премію, він заявив, що може прийняти її лише за свої поезії, бо прозові твори, що ними він тепер дебютує, вважає за далеко ще недосконалі. Редакція „Курантів" погодилася з міркуван-

нями Паунда й відзначила його скромність, ще до оцінки ним власних прозових творів. Про поетичну творчість Паунда журнал висловлюється: „Це найщедріший з сучасних письменників... одна з найцінніших сил сучасної літератури“. Одночасно журнал визнає, що творчість Паунда мало впливає на читацьку масу й що його ідеї мають обмаль прихильників та наслідувачів.

Німеччина

Нові повісті. — Можна сказати, що німці „американізуються“. Доказом цьому є остання повість Арнольта Броннена, що являє собою найкращу американську повість, хоч написана німецькою мовою. Написано ж її за вимогами німецького читача, тоб-то щоб підчас читання не дрімати, а після читання добре заснути. Одначе, вона проте не має типового „щасливого кінця“, що так властивий усім американським кіно-фільмам. Можливо, сталося це тому, що „Барбара ля-Марр“ є справжній шматок життя. Так само справжня є й сама Барбара ля-Марр, бо вона справді жила колись і навіть протягом якогось часу була відомою „зіркою екрану“. Тепер її чарівна усмішка, чудові зелені очі й прегарне тіло вже зструпішіло, зотліло. Майже забули вже, що вона була колись. Після неї вже було й перебуло багато інших таких, як вона, фільмових „зірок“, але дякуючи Бронненові згадка про неї стала цілком певна. Це характерне й цікаве з того боку, що з'ясовує цілий шлях до фільмової слави, який зовсім не такий легкий, як дехто думає. Життя справжньої кінової артистки майже завжди складається так, як Барбари ля-Марр. Доля справжньої „зірки“ часом така, що її світло доходить до нас лише тоді, коли вона сама мертва.

Барбара ля-Марр Броннена є таким останнім відблиском метушливо страченого життя. Майже завжди буває так, що дійсні творчі сили по буржуазних країнах мусять сами собі прокладати дорогу й перемагати всі труднощі життя. Тут не треба забувати ще й такої „дрібниці“, коли перший поспіх раз-у-раз буває й початком великої поразки тому, що поки мистець допливе до другого берега, то мусить раніш багато поборотися за свою незалежність із людською глупотою. Мистець, майже досягнувши своєї мети, раптом починає відчувати, що чогось йому не хватає, що щось він таке загубив і вже не знайде його ніколи . . .

Так сталося й з Барбарою ля-Марр, і такий приблизно зміст її життя, яке можна було б схарактеризувати двома словами: сумне й шалене. Важко навіть сказати, скільки саме в книжці Броннена дійсного, а скільки вигаданого, але цілком певно можна сказати, що книжка ця стала пам'ятником не лише самої Барбари ля-Марр, але й того оточення, на тлі якого постало й пропало яскраве життя цієї талановитої артистки.

Инакше говорить Ґеорґ Германн. Він — не „американець“, а европеєць, а тому повісті його також цілком „европейські“. Сучасний же „европеїзм“ — це Муссолінівська Італія, а тому й повість Германна також „італійська“. В цій своїй повісті („Tnánen um Modesta Zamboni“) Германн змальовує діяльність одного молодого історика мистецтва, який лишає жінку й дитину й з науковою метою виїздить до Італії. Там він знайомиться з суто римською красунею Модестою Самбоні. Захопившись нею, забуває про свою жінку й дитину й про цілу свою минувшину. Але ця ідилія, як звичайно буває, кінчається несподіваною драмою, і молодий учений, затаївши в серці всі болі й жалі, повертається з порожніми руками на батьківщину. Головна біда в тому, що не виконав своєї роботи. Повість справді „італійська“, і наскрізь міщанська. Коли ми тут згадуємо про неї, то виключно тому, щоб показати, наскільки бідна тепер стала тематика німецької буржуазної літератури.

Франція

„Українські мотиви“. — Україна та її життя й буття де-далі, то все більше цікавлять европейських, а в тім і французьких сучасних письменників. Особливу увагу з цього боку звертає на себе молодий французький письменник Р. Ґрей, який походить з мішаного українсько-польського панського роду і жив колись на Україні. Як каже сам Ґрей, в його спогадах про Україну лишилося лише те, що „від залізничої станції до своєї садиби треба було їхати сорок верстов с в о є ю землею, що її культивував плуг, вітер та дощ“. . .

В повісті „Château de l'Etang Ronge" Р. Ґрей змальовує хід життя одної такої родини, що її минуле покутують тепер її нащадки. Таємничо заплутаний вузол цього минулого розвязується в той спосіб, що колись владні стають на розпутті, а колись поневолені — визволяються. Стоючи на цьому розпутті, нащадки „славного роду" жадібно хапаються не лише за книжки та журнали, де є щось про Україну, але й за ті листи, що приходять до них иноді з України з почтовими штемпелями знайомих їм місцевостей.

Дії цього „родового життя", що почалися колись у стінах красноставського палацу, складає автор повісти не в оповідання, не в спогади, а в особисті переживання молодої дівчини Єлізавети. Ці переживання ростуть разом з її літами, і коли вона стає жінкою, то починає думати над тим, що робити далі. Тут думки її досить безладні, як безладна її спорідненість з Україною, що стала тепер не тільки селянською, але й робітничою. Справжні страждання викликає, приміром, думка — через що саме старий „родовий" Красностав перетворився на Червоностав і справді таки Червоний став?..

Міркуючи так, автор раз-у-раз впадає в романтику минулого, звертається до чутьових спогадів, що так гармонують з давніми пустельними алеями глухого парку та з безмежно засніженими полями навколо парку. З цих романтичних марев виводять вісті-вітри з України, які змушують Єлізавету покинути все й їхати на свою далеку „сонячну", але „пустельну" Україну.

Приїхавши, бачить вона щось цілком инше, ніж те, що вона собі уявляла, або те, що знала з книжок та журналів. Україна — не казка, але й не пустеля. Україна — країна блакитного неба, золотих ланів, червоного прапора й сонячної праці. Там, де були пустельні степи, розгорнулися веселі села, між якими важко плазують по стернях захекані трактори. Єлізавета чує цілим своїм серцем свою спорідненість з цими новими селами й не знає лише, як підійти до них, щоб вони прийняли її.

Рух життя нової України до того захоплює її, що вона голосно каже:

— О, Україно! Чую, що п'янію твоїм шалом, горю твоїм палом, затуманююся твоїми пахощами й росту величністю твоїх просторів широких!..

Темної ночи вона бачить знову, як десь далеко в степах вибухають вогненні вулкани ливарень, і тоді з її грудей виривається повний захоплення вигук:

— Ти справді нова, Україно!..

На жаль великий, автор зовсім не сказав того, що зробила його героїня далі, лишившись на Україні.

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА ЕМІЛЮ ВЕРГАРНУ

10-го листопада в Парижі на цвинтарі церкви святого Северина відкрили пам'ятник Вергарну. Пам'ятник являє собою бронзовий бюст роботи бельгійського скульптора Цезаря Скрувенса. На заклик комітету відгукнулися бельгійські та французькі літератори й численні делегації прибули на відкриття пам'ятника. На пам'ятник поклали чимало вінків, навіть був вінок від короля та королеви бельгійських. Голова комітету в справах спорудження пам'ятника в промові зазначив, що Франція, духовна батьківщина Вергарна, відкриттям пам'ятника шанує великого письменника. Голова міської Паризької ради Дельсоль в промові передає від імени Парижу врочисту обіцянку дбати за гарний пам'ятник і висловлює подяку всім, хто жертвував на пам'ятник. Кінчає свою промову Дельсоль так: „Вергарн, пам'ятник якому збудовано в центрі шкільного кварталу, даватиме урок енергії, що нею просякнені його книжки, енергії, що була його вищим законом, в наслідок якої він став духовним батьком енергічної гордовитої раси.

Перші промови було виголошено на цвинтарі, далі всі перейшли до поблизької школи, де промовці повно висвітлили постать небіжчика. Один з представників Де-Віар виголосив палку промову, в якій проаналізував поета в усіх фазах його розвитку. Вергарн, сказав промовець, захоплює нас, коли в „Бурних Силах" його мрія об'єднується з усіма мріями визволення та братерства. Лір− изм Вергарна приваблює ще дужче, коли він говорить про країну, яку він добре знає і кохає щиросердно".

Поль Валері в промові нагадав про декого з великих письменників Фландрії останніх 40 років, а саме: про Роденбаха, Вана Лерберга. „Франція — єдина нація, що спокушала письменників різних рас вживати її мову. Скарби наших літер чарують і приваблюють найпротилежніші розуми й різні вдачі“.

НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ

У 1927 р. европейський трибунал присудив Нобелівську премію італійській письменниці Грації Даледа (народ. 1875 р.). Даледа починала з нарисів, описуючи звичаї своєї батьківщини Сардинії. Згодом, оселившися в Римі, вона поширює коло своїх спостережень на римську суспільність та на суспільність Італії взагалі, лишаючись і надалі побутовою письменницею. Французька газета „Les Nouvelles Litteraires“ характеризує Грацію Даледу як фашистку з переконань, але фашистку мирну, спокійну, що сама не говорить і про неї не говорять. Так за минулої війни, як і тепер, письменниця виразно не виявила своїх політичних симпатій. Це дуже характерно для фігури европейського маштабу, що найбільше заслуговує на премію, бо нікого вона не зачипає й не турбує.

З творів Грації Даледи російською мовою видано новели, оповідання, казки та роман „Попіл“.

Видає — Періодсектор ДВУ

Редагує — Редколегія

В повісті
Р. Ґрей змальо
дини, що її
щадки. Таємни
лого розвязує
владні стають
лені — визвол
путті, нащадк
паються не л
є щось про У
приходять до
вими штемпе

Дії цього
колись у сті
дає автор по
гади, а в осо
чини Єлізаве
з її літами,
чинає думат
думки її до
рідненість
тільки селян
жні страждa
через що са
перетворив
Червони

Міркуюч
в романтику
спогадів, що
стельними ал
засніженими
романтичних
України, я
все й їхати
„пустельну

Приїхав
ніж те, що
з книжок
але й не
ного неба,
й сонячно
степи, роз
важко пла
Єлізавета
рідненість
лише, як
няли її.

Рух ж
її, що во

— О,
шалом, го

Ціна

У.С.Р.Р.
Державне
видавництво

V.N. Karazin Kharkiv National University
00483236 8